

Kaisu Siika-aho

**KYLIEN KIRJASTOSTA KUNNANKIRJASTOKSI: PELKOSENNIEMEN
KIRJASTOHISTORIAA VUOSINA 1933 – 1993**

**KYLIEN KIRJASTOSTA KUNNANKIRJASTOKSI: PELKOSENNIEMEN
KIRJASTOHISTORIAA VUOSINA 1933 – 1993**

Kaisu Siika-aho
Opinnäytetyö
Kevät 2014
Kirjasto- ja tietopalvelun koulutus-
ohjelma
Oulun ammattikorkeakoulu

TIIVISTELMÄ

Oulun seudun ammattikorkeakoulu
Kirjasto- ja tietopalvelun koulutusohjelma

Tekijä: Kaisu Siika-aho

Opinnäytetyön nimi: Kylien kirjastosta kunnankirjastoksi: Pelkosenniemen kirjastohistoriaa vuosina 1933 – 2013

Työn ohjaaja: Jorma Niemitalo

Työn valmistumislukukausi ja vuosi: Kevät 2014

Sivumäärä: 140 + 9 liitesivua

Tämän tutkimuksellisen opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää Pelkosenniemen kirjaston syntyvaiheita ja historiaa vuosilta 1933–1993. Tämän lisäksi tutkittiin kirjastotyön kehittymistä kyseisenä aikana. Sompion kirjaston tilaamassa opinnäytetyössä pohdittiin myös, kuinka Pelkosenniemen kirjaston kehitykseen vaikuttivat tuona aikana toisaalta paikalliset tekijät ja toisaalta Suomen kirjastolaitoksen yleinen kehitys. Tutkimuskohteina olivat Pelkosenniemen kanta- eli pääkirjaston lisäksi sivukylällä toimineet piiri- eli sivukirjastot ja siirtokirjakokoelmat.

Opinnäytetyön laadullisen ja historiallisen tutkimuksen keskeisinä tutkimusmenetelminä on käytetty sisällönanalyysia ja lähdekritiikkiä. Tämän lisäksi pyrittiin kuvaamaan kirjaston kehitystä myös määrällisesti kaavioiden avulla. Tutkimuksen lähdeaineistona käytettiin arkistotietoja ja kirjaston työntekijöiden haastatteluja. Lisäksi perehdyttiin sekä paikallista elämää ja historiaa että Suomen kirjastolaitoksen kehitystä käsittelevään kirjallisuuteen. Tutkimuskohdetta lähestyttiin niin kirjastohistorian kuin paikallishistoriankin näkökulmasta.

Pelkosenniemen kantakirjasto perustettiin vuonna 1933. Kantakirjasto kehittyi ensimmäisinä vuosikymmeninä verkkaisesti. 1930-luvulla perustettiin sivukyliin viisi ja 1950-luvulla kaksi piirikirjastoa. Kantakirjastosta tuli pääkirjasto ja piirikirjastoista sivukirjastoja vuonna 1963. Pääkirjasto sai asianmukaiset kirjastotilat vuonna 1965. Seuraavana vuonna oppilaskirjastot liitettiin pää- ja sivukirjastoihin. 1970-luvun alussa lakkautettiin suurin osa sivukirjastoista ja niiden toimintaa jatkoivat siirtokirjakokoelmat. Pääkirjasto kehittyi nopeasti 1970–1980-luvuilla. Vuosina 1991–1992 pääkirjaston toimitilat uusittiin. Vuonna 1993 viimeisetkin siirtokirjakokoelmat lakkautettiin.

Kirjastotyö muuttui lähinnä lainausjärjestelmän muuttumisen, aukioloaikojen lisääntymisen ja toiminnan monipuolistumisen myötä. 1980-luvun alusta lähtien pääkirjastoa hoitivat kirjastoalan ammattilaiset. Pelkosenniemen kirjaston historiassa näkyi Pelkosenniemen kunnan ja sen asukkaiden elämässä tapahtuneet muutokset vuosina 1933–1993.

Tässä opinnäytetyössä on paljon yksityiskohtaista tietoa Pelkosenniemen kirjastoista. Sitä voisi hyödyntää tutkimuksellisesti muun muassa kirjaston merkityksen tutkimuksessa ottamalla mukaan asiakasnäkökulma. Työ voisi olla myös Pelkosenniemen kirjaston historiasta kertovan julkaisun pohjana. Kirjaston historia vuodesta 1994 alkaen on edelleen tutkimatta.

Asiasanat: Pelkosenniemi, kirjastot, sivukirjastot, paikallishistoria, historia, Sompion kirjasto

ABSTRACT

Oulu University of Applied Sciences
Degree Programme in Library and Information Services

Author: Kaisu Siika-aho

Title of thesis: From village libraries to a municipal library: Library history of Pelkosenniemi from years 1933 – 2013

Supervisor: Jorma Niemitalo

Term and year when the thesis was submitted: Spring 2014

Number of pages: 140 + 9

The purpose of this research thesis was to study the initial stages and the history of the library in the municipality of Pelkosenniemi from the years 1933–1993. In addition, the development of the library activity during the time period in question was researched. The thesis, commissioned by Sompio library, also discusses the effects both the local factors and the development of the Finnish library system had on the development of Pelkosenniemi library. The research subjects were the central library of Pelkosenniemi as well as the branch libraries and the rotating collections of the periphery areas.

The key methods of qualitative and historical research used for the thesis were content analysis and source criticism. In addition, the aim was to quantitatively describe the development of the library with graphs. Archive data and interviews of the library staff were used as the source material for the thesis. Additionally, literature on the local life and history as well as on the development of the Finnish library system was studied. The subject was examined from both local and library historical viewpoints.

The central library of Pelkosenniemi was founded in 1933. Its development was gradual in its first decades. Five branch libraries were established in the peripheral villages in the 1930's and two more were established in the 1950's. The central library was upgraded to professional standards in 1965. In the following year, the school libraries were combined with the central and branch libraries. Most of the branch libraries were closed down in the beginning of the 1970's and succeeded by rotating collections. The central library evolved rapidly in the 1970's and 1980's. During the years 1991-1992, the library premises were renovated. The last rotating collections were suspended in 1993. The changes in the library work were mostly due to the changes in the lending systems, the increase in the opening hours, and the diversifying library activities. Since the beginning of the 1980's, the library has been operated by professional staff. The changes in the municipality of Pelkosenniemi and the lives of its residents during the years 1933-1993 were visible in the history of Pelkosenniemi library.

This thesis includes a considerable amount of detailed information on the libraries in Pelkosenniemi. It could be utilized scientifically, for example, in researching the significance of library with the inclusion of the user's point of view. The thesis could additionally be the basis for a publication about the history of Pelkosenniemi library. The history of the library from 1994 onwards remains unresearched.

Keywords: Pelkosenniemi, library, branch library, local history, history, Sompio library

SISÄLLYS

1 JOHDANTO JA AIHEEN VALINTA	7
2 KIRJASTOHISTORIALLISEN TUTKIMUKSEN TEKEMISESTÄ.....	10
2.1 Kirjastohistoria paikallishistoriana	10
2.2 Historian tutkimusprosessi, lähteet ja lähdekritiikki	11
2.3 Teemahaastattelu tiedonhankintamenetelmänä	12
3 PELKOSENNIEMEN KUNTA	14
3.1 Katsaus Pelkosenniemen kunnan historiaan	14
3.2 Pelkosenniemi tänään	17
3.3 Sompion kirjaston Pelkosenniemen toimipiste.....	18
4 PELKOSENNIEMEN KIRJASTOHISTORIAMUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN.....	20
4.1 Tutkimuskysymykset ja lähtöoletukset.....	20
4.2 Tutkimusaineistona arkistotieto ja haastatteluaineisto	21
4.3 Taustatietoina käytetty kirjallinen aineisto	22
5 PELKOSENNIEMEN KIRJASTON VAIHEET	24
5.1 Kantakirjaston syntyvaiheet vuonna 1933	24
5.2 Kantakirjaston toiminta vakiintuu 1930-luvun lopulla	32
5.3 Ensimmäisten piirikirjastojen perustaminen.....	34
5.3.1 Saunavaaran lainakirjastosta piirikirjastoksi vuonna 1934	36
5.3.2 Kairalan lainausasemasta piirikirjastoksi vuonna 1935	40
5.3.3 Suvantoon piirikirjasto vuonna 1937	45
5.3.4 Pyhäjärven lainausasemasta piirikirjastoksi vuonna 1938	50
5.3.5 Luirolle piirikirjasto vuonna 1938	55
5.4 Pelkosenniemen kirjaston sotavuodet	59
5.5 Jälleenrakennuksen vuosikymmenet: varovaisen kasvun vuodet 1945–1959.....	62
5.5.1 Aapajärvelle piirikirjasto vuonna 1950	68
5.5.2 Saukkoavaalle piirikirjasto vuonna 1958	71
5.6 Pelkosenniemen kirjasto 1960-luvulla: uusi laki ja uusi pääkirjasto	73
5.7 Pelkosenniemen kirjaston 1970-luku: pääkirjasto kasvaa, kylät hiljenevät	78
5.7.1 Sivukirjastoista siirtokirjakokoelmia	78
5.7.2 Pääkirjaston toiminta kehittyi ja monipuolistuu	80
5.8 1980-luvun alun voimakkaasta kasvukaudesta 90-luvun lamavuosiin.....	86

5.8.1	Kirjastokuljetuksia ja postin lainausasemia	88
5.8.2	Pääkirjasto muuttaa uusittuihin ja laajempiin tiloihin lamasta huolimatta	90
5.9	Pelkosenniemen kirjastolaitoksen kehitys lukuina ja kaavioina vuosina 1933–1993	94
6	KIRJASTOTYÖ JA SEN TEKIJÄT PELKOSENNIEMELLÄ VUOSINA 1933–1993	107
6.1	Elvi Pyykösen työ pääkirjaston kirjastonhoitajana	108
6.2	Vilma Winter pääkirjaston kirjastovirkailijana	110
6.3	Piiri- ja sivukirjastojen kirjastonhoitajat	113
6.4	Työ siirtokirjakokoelman hoitajana	115
7	PELKOSENNIEMEN KIRJASTO OSANA PAIKALLISYHTEISÖÄ JA SUOMEN KIRJASTOLAITOSTA	118
8	YHTEENVETO	122
9	POHDINTA	127
	LÄHTEET	132
	LIITTEET	141

1 JOHDANTO JA AIHEEN VALINTA

Opinnäytetyöni aiheena on Pelkosenniemen kirjastohistorian tallentaminen vuosilta 1933–1993. Pelkosenniemen kirjaston historia on ollut kartoittamaton alue lukuun ottamatta kirjaston vuonna 1994 tekemää ja vuonna 2004 täydentämää kirjaston historiasta kertovaa näyttelyä. Työni toimeksiantaja on Sompion kirjasto, joka on Sodankylän, Savukosken Ja Pelkosenniemen kirjastojen muodostama seutukirjasto. Opinnäytetyössäni pyrin vastaamaan seuraaviin kysymyksiin: Kuinka Pelkosenniemen kirjasto on syntynyt ja kuinka se on kehittynyt vuosien 1933 ja 1993 välillä? Miten kirjastonhoitajan työ on muuttunut Pelkosenniemen kirjaston historian kuuden ensimmäisen vuosikymmenen aikana? Kuinka paikalliset tekijät ja toisaalta Suomen kirjastolaitoksen yleinen kehitys on vaikuttanut Pelkosenniemen kirjaston kehittymiseen näinä vuosina?

Tutkimuksellisessa opinnäytetyössäni lähdeaineistona olen käyttänyt sekä arkistotietoa että aikalaisten muistitietoa. Muistitietoa olen kerännyt haastattelemalla kirjaston entisiä työntekijöitä ja siirtokirjakokoelmien hoitajia. Laadullisista tutkimusmenetelmistä olen käyttänyt sisällönanalyysiä ja lähdekritiikkiä, joiden avulla olen pyrkinyt kuvailemaan Pelkosenniemen kirjaston historian eri vaiheita. Kvantitatiivista eli määrällistä tutkimusmenetelmää olen käyttänyt selkeyttämällä kirjaston kehitystä kaavioiden avulla. Työssäni olen pohtinut myös Pelkosenniemen kirjaston kehitykseen vaikuttaneita yhteiskunnallisia tekijöitä.

Alkuperäinen ajatus oli tutkia Pelkosenniemen kirjaston historiaa koko sen toiminnan ajalta. Jouduin kuitenkin luopumaan ajatuksesta ja rajamaan työtäni käsittämään vain ensimmäiset kuusikymmentä vuotta kirjaston historiasta. Suurin syy tähän oli aiheen laajuus. Pelkosenniemen kirjastohistoria käsittää oikeastaan kahdeksan kirjaston historian, pääkirjaston ja seitsemän sivukirjaston historian. Vuosi 1993 on Pelkosenniemen kirjaston historiassa merkityksellinen, koska silloin loppui viimeinenkin lainaustoiminta Pelkosenniemen sivukyliltä, ja pääkirjasto jatkoi toimintaansa kunnan ainoana kirjastona. Kyseessä oli kirjaston toiminnassa selkeä käännekohta.

Miksi olen valinnut aiheeksi Pelkosenniemen kirjaston historian tutkimisen? Aiheella ei ole suoraa yhteyttä käytännön kirjastotyöhön eikä historiaa voida sellaisenaan käyttää hyödyksi kirjaston toiminnan kehittämisessä. Ensimmäinen tärkeä asia on oma mielenkiinto. Asuttuani noin 20 vuotta Pelkosenniemellä, olen monella tavalla pyrkinyt tutustumaan paikkakuntaan ja sen

asukkaihin. Olen ollut mukana keräämässä tarinoita ja kuvia kotikyläni Suvannon historiasta. Historiantutkimus on kiehtovaa. Näen paikallishistorian tutkimuksen ja tuntemuksen merkittävänä asiana nykypäivänä. Pelkosenniemen kirjastohistorian kartoittaminen on myös ajankohtaista juuri nyt, koska vielä toistaiseksi on mahdollista saada talteen muistitietoa kirjaston toiminnasta sotien jälkeiseltä ajalta.

Creswell (2003, 6-12) jakaa tiedon intressit postpositivistiseen, konstruktivistiseen, osallistuvaan ja pragmaattiseen. Kirjaston historian esille nostamisella ei suoranaisesti ole vaikutusta käytännön elämään, joten tutkimusintressi ei ole pragmaattinen. Sillä ei myöskään ole merkitystä syy- ja seuraussuhteiden määrittämisessä, joten myös postpositivistinen tiedonintressi on poissuljettu. Sen sijaan kirjaston historian tutkimisella voi olla merkitystä kokonaisuuksien hallinnassa, kirjaston toiminnan ja kirjaston tehtävän ymmärtämisessä niin henkilökohtaisella kuin yleiselläkin tasolla. Se voi auttaa hahmottamaan ja ymmärtämään kirjastoa osana yhteiskunnallista ja alueellista kehitystä. Tällöin voidaan puhua konstruktivistisesta tiedonintressistä. Kun ihmiset tulevat tietoisiksi omasta paikallishistoriastaan, omasta menneisyydestään, voi tiedolla olla myös voimaannuttava merkitys. Tässä suhteessa lähestytään osallistuvaa tiedonintressiä – varsinkin, kun tutkimustiedon hankkimisessa on käytetty hyväksi paikallisten ihmisten muistitietoa.

Ihmisten suhde kotiseutuun ja sen paikallishistoriaan riippuu Tervosen mukaan (2010, 234–235) mm. iästä ja asuinpaikasta. Historian sisällä eläneillä vanhimmilla sukupolvilla on suhde läheisin. Suuret ikäpolvet ovat jo kahden maailman kansalaisia – heidän siteensä kotiseutuun ovat katkeilleet ja huomattavasti heikommat kuin edellisillä sukupolvilla. Heillä voi olla myös useampia paikallishistorioita, koska he ovat saattaneet asua useammassa paikassa. Eroja on myös paikallisesti: siellä, missä yhteiskunnan muutos on ollut hitaampaa ja perheen ja suvun yhteydenpito tiiviimpää, kiinnostus kotiseudun historiaan on myös säilynyt paremmin.

Nykyisessä internet-valtaisessa mediamaailmassa vallitsee ajattomuus ja paikattomuus. Se haastaa historiantutkimuksen. Toinen megatrendi on visualisoituminen. Epäolennaiset ja olennaiset asiat tai luotettavat ja epäluotettavat asiat eivät ole enää merkityksellisiä kriteereitä, tiedon historiallista kerroksellisuutta ei nähdä. (Tervonen 2010, 232–233.) ”Vaikka teollinen ja agraarinen yksiulotteinen paikallisuus on katoamassa, se tuskin tarkoittaa paikallisuuden kuolemaa. Paremminkin paikallisuus on kadottanut erityisasemansa identiteettiä määrittävänä tekijänä. Se on vain yksi ulottuvuus monien muiden joukossa.” (sama 2010, 237.)

Kirjasto on pienellä paikkakunnalla merkittävä kulttuurialan toimija. Nykyaikana puhutaan paljon kirjaston yhteisöllisyydestä ja sen yhteiskunnallisesta merkityksestä. Tutkimustyöni lähtöoletuksena oli se, että kirjastolla on ollut merkitystä omassa paikallisyhteisössään myös menneinä aikoina.

2 KIRJASTOHISTORIALLISEN TUTKIMUKSEN TEKEMISESTÄ

Suomessa kirjastojen historiikkeja ja kirjastohistorioita on tehty satoja. Laaksovirta (1988, 67) tekee eron historiantutkimuksen ja historiikin kirjoittamisen välille. Historiaa tutkimalla pyritään ymmärtämään menneisyyttä, tekemään siitä kuva ja tulkitsemaan sitä. Historiikki taas on pelkästään kirjoitus tai kertomus menneisyydestä. Historiantutkimuksessa lähdetään siitä, että kohteen historia sidotaan aikansa tapahtumiin ja yhteiskunnalliseen tilanteeseen. Tällöin ei ainoastaan selvitetä sitä, mitä on tapahtunut ja milloin, vaan pyritään ymmärtämään, miksi näin on.

Kalelan (2000, 24, 55–56) mukaan historia on yksi niistä tavoista, joilla hallitsemme elinympäristöä. Jos historiaa ei olisi, elinympäristömme näyttäisi mielivaltaisesti rakentuneelta. Historiantutkimuksen tavoitteena on tehdä oikeutta tutkimuksen kohteena oleville ilmiöille ja ihmisille. Tämä on tutkimuksen tekijän eettinen peruslähtökohta. Kun historiantutkija tavoittelee oikeudenmukaista kuvausta historian tapahtumista ja ihmisistä, hän tekee siitä rekonstruktion. Tämä on toinen puoli historiantutkijan työstä. Toinen puoli hänen työtään on yleisön vakuuttaminen työnsä merkittävydestä. Tätä Kalela kutsuu argumentaatioksi.

Tutkijalla ei ole mitään oikotietä tutkimuskohteeseen, vaan hän on siinä mielessä samalla viivalla kuin kaikki muutkin ihmiset: oman kulttuurinsa ja maailmansa tuote. Hänen mahdollisuutensa päästä oikeaan ja oikeudenmukaiseen tutkimustulokseen riippuvat siitä, kuinka hyvin hän pystyy tunnistamaan omat ennakkonäkemyksensä ja kontrolloimaan omien tavoitteidensa vaikutuksia. (sama, 59, 70–71.)

2.1 Kirjastohistoria paikallishistoriana

Kirjastohistorian tutkiminen voidaan käsittää toisaalta kirjastohistorian, toisaalta paikallishistorian tutkimukseksi. Kirjasto on osa paikallista yhteisöä, osa kirjastoa ympäröivää yhteiskuntaa. Kirjaston vaiheiden näkyväksi tekeminen tarjoaa onnistuessaan kuvan, jonka avulla voidaan tarkastella yhdeltä suunnalta myös kunnan ja kuntalaisten historiaa.

Pulman mukaan paikallishistoria on hyvä, jos paikkakuntalaiset lukevat sitä. Siksi paikallishistoria olisi kirjoitettava juuri heitä varten. Paikallishistoriassa tulisi kirjoittaa siitä, mikä kehityksessä on ollut yleistä yhteiskunnallista kehitystä ja mikä paikallista. Historioitsijan tulisi myös kysyä, mitkä muutokset ovat saaneet alkunsa yhteisön sisältä ja mitkä ovat tulleet ulkoa päin. Paikallishistorian olisi perustuttava tieteellisesti kestävään tutkimukseen, mutta se tulisi esittää siten, että se on helppolukuista ja kiinnostavaa. Sitä kirjoittaessa olisi siis otettava huomioon sekä tieteellisyyden vaatimukset että paikallinen tarve. (1990, 302.) Koska tämä työ on tehty opinnäytetyönä, on edellä mainituista vaatimuksista jouduttu osittain tinkimään, jotta opinnäytetyölle annettua ohjeistusta on voitu noudattaa. Opinnäytetyön ulkoasu ei välttämättä ole niin kiinnostava kuin paikallishistorian oletetaan olevan. Myös opinnäytetyön kieli asettaa omat rajoituksensa. (Oulun ammattikorkeakoulu, hakupäivä 22.3.2014.)

2.2 Historian tutkimusprosessi, lähteet ja lähdekritiikki

Historian tutkimusprosessi on kiteytettynä sellainen, että ensimmäisessä vaiheessa etsitään tutkimusaihe, jonka keskeiset kysymykset muodostetaan tutkimuskysymyksiksi. Valitaan myös näkökulma ja konteksti, joiden avulla tutkimuskohdetta tarkastellaan. Toisessa vaiheessa, etsitään ja valitaan ne lähdetiedot, joilla kysymyksiin voidaan vastata. Lähteiden valinnassa käytetään lähde- ja tekstikritiikkiä. Kolmannessa vaiheessa lähteitä analysoidaan käsitteiden ja luokittelujen avulla. Lopuksi pyritään tulkitsemaan tuloksia, ymmärtämään menneisyyttä ja rakentamaan tutkimustuloksista vakuuttava esitys. Käytännössä vaiheet ovat usein päällekkäisiä. (Autio, Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2001, 145.)

Historian tutkimuksen lähdeaineisto voidaan Laaksovirran (1988, 69–70) mukaan jakaa suulliseen perimätietoon ja kirjalliseen tai kuvalliseen dokumenttiaineistoon. Suullista perimätietoa voi olla saatavilla tallennettuna jo entuudestaan, mutta sitä voidaan myös hankkia lisää haastatteleamalla ihmisiä. Käytetyintä aineistoa kirjastoalan tutkimuksissa on kirjallinen dokumenttiaineisto. Kuvallista aineistoa sen sijaan on käytetty vähän.

Koska historian tutkimisessa toimitaan menneisyydestä kertovan todistusaineiston varassa, on kriittinen suhtautuminen lähteisiin tärkeää. Historiallinen tieto on Hietalan (2001, 21–22) mukaan monikerroksellista. Menneisyydestä kertovat lähteet muodostuvat monenasteisista tiedoista, joista toiset ovat lähempänä arkielämän käytäntöjä, toiset tieteellisesti todistettua tietoa. Niitä

kaikkia voidaan käyttää tutkimuksen teossa, mutta tutkijan on oltava selvillä niiden eroista ja todistusvoimasta.

Tutkimuksen tulee perustua luotettaviin, verifioitaviin ja edustuksellisiin tietoihin. Lähteiden käytössä on oltava rehellinen, toisen tutkijan on päästävä samojen lähteiden avulla samoihin johtopäätöksiin. Onko aineisto satunnaista vai oikeasti edustavaa? Onko valittu vain helpoimmin löytyvä aineisto? Otannat on perusteltava ja kerrottava, että kyseessä on otanta. Riittävä tutkimusaineisto on kaikki saatavilla oleva relevantti eli tutkimuksen kannalta keskeinen aineisto. (Hietala 2001, 22.)

Historiallisen tutkimuksen keskeisenä menetelmänä on lähdekritiikki. Lähdekritiikki voidaan jakaa ulkoiseen ja sisäiseen lähdekritiikkiin. Ulkoisessa lähdekritiikissä tarkastellaan todistusaineiston aitoutta. Siinä selvitetään sitä, onko kyseessä oleva dokumentti alkuperäinen ja mihin tarkoitukseen se on alun perin tehty. Samoin pyritään arvioimaan sitä, mitä puutteita siinä on ja kuinka kaukana ajallisesti se on tehty kuvattavan ilmiön esiintymisestä. Kun ulkoisen lähdekritiikin avulla aineisto on todettu aidoksi, voidaan sen jälkeen tutkia lähdeaineiston luotettavuutta sisäistä lähdekritiikkiä käyttäen. Tällöin selvitetään, kuinka täsmällistä ja pätevää aineiston tieto on. Arviointikriteereinä ovat muun muassa aineiston tuottajan motiivit, kyky ymmärtää kyseistä asiaa, todenmukaisuus tai mahdolliset muistivirheet. (Kajaanin ammattikorkeakoulu 2013, hakupäivä 31.7.2013.)

2.3 Teemahaastattelu tiedonhankintamenetelmänä

Laadullisessa eli kvalitatiivisessa tutkimuksessa haastattelu on tärkeä tiedonhankintamenetelmä. Syyt sen valintaan vaihtelevat eri tutkimuksissa. (Hirsijärvi, Remes & Sajavaara 2004, 194.) Tässä työssä haastattelu valittiin tiedonkeruumenetelmäksi siksi, että sen avulla pystyttiin täydentämään arkistotietoja. Kirjaston työntekijöitä haastatteleamalla haluttiin saada tietoa myös kirjastonhoitajan työstä ja sen kehittymisestä kirjaston historian aikana. Kolmas syy oli se, että haluttiin aikalaiskokemusten avulla selvittää kirjaston suhdetta paikallisyhteisöön.

Haastattelu tiedonkeruumenetelmänä on joustava. Kysymykset voidaan toimittaa haastateltaville etukäteen, jolloin nämä voivat perehtyä asiaan kaikessa rauhassa. Itse haastattelutilanteessa haastatteliija voi selventää kysymyksiä, oikoa väärinkäsityksiä ja keskustella haastateltavan kanssa. Haastateltavat voidaan myös valita tutkimuksen kannalta tarkoituksenmukaisesti.

Haastattelutilanteessa on myös tärkeää luottavaisen ja kotoisan ilmapiirin luominen. Kysymykset on hyvä muotoilla sellaisella kielellä, että ne ovat haastateltavalle ymmärrettäviä. Haastattelu aineistonkeruumenetelmä on parhaimmillaan hyvin tehokas. Toisin kuin esimerkiksi kyselymenetelmässä, haastateltava sitoutuu vastaamaan kysymyksiin. Toisaalta haastattelujen laatiminen, itse haastattelu ja haastattelujen purkaminen on taitoa vaativa ja aikaa vievä prosessi. (Hirsijärvi & Hurme 2000, 34–37; Lappalainen 2002, 78-80; Tuomi & Sarajärvi 2009, 73-74.)

Tutkimuksia varten tehtävät haastattelut jaetaan eri ryhmiin sen mukaan, kuinka tarkkaan haastattelukysymykset on laadittu ja kuinka perusteellisesti niitä noudatetaan haastattelutilanteessa. Kun haastattelu menetelmänä muistuttaa kyselytutkimusta pitäytyen ennalta tehdyissä kysymyksissä, puhutaan strukturoidusta tai standardoidusta lomakehaastattelusta. Muut tutkimushaastattelutavat muodostavat oman kokonaisuutensa, joissa strukturointiaste vaihtelee. Teemahaastattelu voidaan nähdä vapaamuotoisempana kuin strukturoitu lomakehaastattelu, mutta enemmän haastattelijan hallinnassa olevana kuin strukturoimaton haastattelu. (Hirsijärvi & Hurme 2000, 43–44.)

Teemahaastattelu käydään nimensä mukaan tutkimusaiheeseen liittyvien keskeisten teemojen mukaan. Haastattelun aihepiirit ovat kaikille haastateltaville samat. Kysymysten tarkka muoto tai järjestys eivät ole oleellisia, mutta eivät myöskään täysin vapaita niin kuin strukturoimattomissa haastattelumenetelmissä. Teemahaastattelun avulla pyritään saamaan haastateltavan ääni paremmin esille. ”Teemahaastattelu ottaa huomioon sen, että ihmisten tulkinnat asioista ja heidän asioille antamansa merkitykset ovat keskeisiä, samoin kuin sen, että merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa.” (sama, 48.)

3 PELKOSENNIEMEN KUNTA

Pelkosenniemen kunta sijaitsee Lapin läänin itä-osassa. Kunnan maapinta-ala on 1 836 km² ja sen naapurikuntia ovat Sodankylä, Savukoski, Salla, Kemijärvi ja Rovaniemi. Kunnan alueella yhtyy kolme suurta jokea, Kitinen, Luiro ja Kemijoki. Myös Pyhätunturin matkailukeskus sijaitsee Pelkosenniemen kunnassa. (Pelkosenniemen kunta 2009a, hakupäivä 19.11.2013; Elo & Seppälä 2013, 13; Tilastokeskus 2013a, hakupäivä 19.11.2013.)

3.1 Katsaus Pelkosenniemen kunnan historiaan

Varhaisin suomalaisasutus Pelkosenniemellä ajoittuu 1660-luvulle, jolloin Paavali Pelkonen asettui asumaan Kemijoen varteen nykyisen Pelkosenniemen alueelle. Paavali Pelkonen oli kotoisin Lumijoelta ja hän oli ennen Pelkosenniemelle muuttoaan asunut Kemijärvellä. Hän oli ensimmäinen Sompion Lapin suomalaisasukas. Paavali Pelkosen asettuminen Lapin ja lannan – saamelaisen ja suomalaisen asutuksen – rajan pohjoispuolelle ei käynyt helposti. Hänet häädettiin käräjäoikeuden päätöksellä luvottomalta asuinpaikaltaan, mutta hän palasi aina uudestaan. Lopulta hän sai jäädä asuinpaikalleen, josta sai alkunsa nykyinen Pelkosenniemen kirkonkylä. Taustalla oli Ruotsin kuningas Kaarle XI:n vuonna 1673 antama Kalmarin plakaatti, joka pyrki edistämään suomalaisasutuksen leviämistä Lapinmaan puolelle. (Kehusmaa & Onnela 1995, 154–155, 157–163.)

Paavali Pelkoselle tuli pian seuraajia. Asutus levisi Kemijoen, Kitisen ja Luirojoen varsille. Vuonna 1767 tehdyn maakirjan mukaan asuttuja kyliä olivat jo Pelkolan (nykyinen Pelkosenniemen kirkonkylä) lisäksi Saunavaara, Kairavuopio (nykyinen Kairala), Hietasuvanto (nykyinen Suvanto) ja Sivakkamaa (nykyinen Luiro). Jokivarsilla oli hyviä niittymaita, joten ne olivat sopivia karjankasvatukseen. Myös metsästys ja kalastus olivat merkittäviä elannon lähteitä. Karjanhoidon ja erätalouden lisäksi alettiin viljellä viljaa, aluksi ohraa ja myöhemmin myös ruista. 1800-luvun lopulla maanviljelyskyliä olivat etenkin Kairalan, Pelkolan ja Saunavaaran kylät. Isojako tehtiin Lapissa myöhään, sillä Pelkosenniemen alueella Pyhäjärven kylässä isojako valmistui vuonna 1903. Suvannon, Luiron ja Pelkosenniemen yhdistetyssä isojaossa päätökset kirjattiin maarekisteriin vasta vuonna 1917. (Elo & Seppälä 2013, 35 -37, 44.)

Nykyinen Pelkosenniemen kunnan alue kuului Suur-Sodankylän kuntaan vuoteen 1916 saakka. Kunnan syntymisessä alkusysäyksenä oli Suur-Sodankylän seurakunnan jakaantuminen kolmeen eri seurakuntaan: Sodankylään, Savukoskeen ja Pelkosenniemeen. Erkaantuminen Sodankylästä oli pitkälinen prosessi: ensimmäinen esitys seurakunnan jakamisesta tehtiin vuonna 1907. Senaatti päätti kokouksessaan 21.11.2016, että Suur-Sodankylästä erotetaan kaksi itsenäistä seurakuntaa ja kuntaa, Pelkosenniemi ja Savukoski. Kunnat ovat säilyneet itsenäisenä tämänkin jälkeen, mutta Savukosken seurakunta liitettiin vuonna 1931 Pelkosenniemen seurakuntaan. (Elo & Seppälä 2013, 42–43.)

Suuret metsäsavotat työllistivät paikallisia ja muualta tulleita Pelkosenniemen alueella 1800-luvun loppupuolelta alkaen aina 1920- ja 1930-luvuille asti. Savotta- ja uittotyömaat toivat mukanaan uusia asukkaita ja paransivat paikallisten toimeentuloa. Savottojen hiljennettyä maanviljelyksestä tuli kunnan pääelinkeino aina 1970-luvulle saakka. Sotien välinen aika oli Pelkosenniemellä vakavaraista aikaa: entisiä uitto- ja metsätyömiehiä asutettiin paikkakunnalle, peltopinta-ala kaksinkertaistui ja tilojen tuottavuus parani. (sama, 43–44.)

Sota-aikana Pelkosenniemi joutui taistelukentäksi. Talvisodan alettua 30.11.1939 ei kulunut aikaa kuin muutama viikko, kun taisteluja käytiin jo Pelkosenniemen kirkonkylän maastossa. Kaikki Pelkosenniemen asukkaat olivat joutuneet jättämään kotinsa. Heidät oli evakuoitu Länsi-Lappiin, Kittilään ja Ylitorniolle. Pelkosenniemen taistelussa 16. – 18.12.1939 suomalaiset joukot pyrkivät pysäyttämään Neuvostoliiton joukkojen hyökkäyksen, joka oli edennyt itärajalta Sallan ja Savukosken kautta Pelkosenniemelle saakka. Kiivaan taistelun jälkeen neuvostoliittolaiset joukot joutuivat lopulta perääntymään. Pelkosenniemen taisteluun osallistuneet suomalaissotilaat olivat suurelta osin kotoisin Etelä-Suomesta. Pelkosenniemen taistelussa kuoli 117 suomalaista sotilasta, 103 haavoittui ja 50 katosi. Tarkkoja tietoja kaatuneiden neuvostosotilaiden määrästä ei ole, mutta arviot vaihtelevat 200:n ja 400:n välillä. (Kujala 2000, 25–39, 42; Pelkosenniemeläiset isänmaan puolustajina 2000, takakansi; Itä-Lappi talvi- ja jatkosodassa 2013, 7-9.)

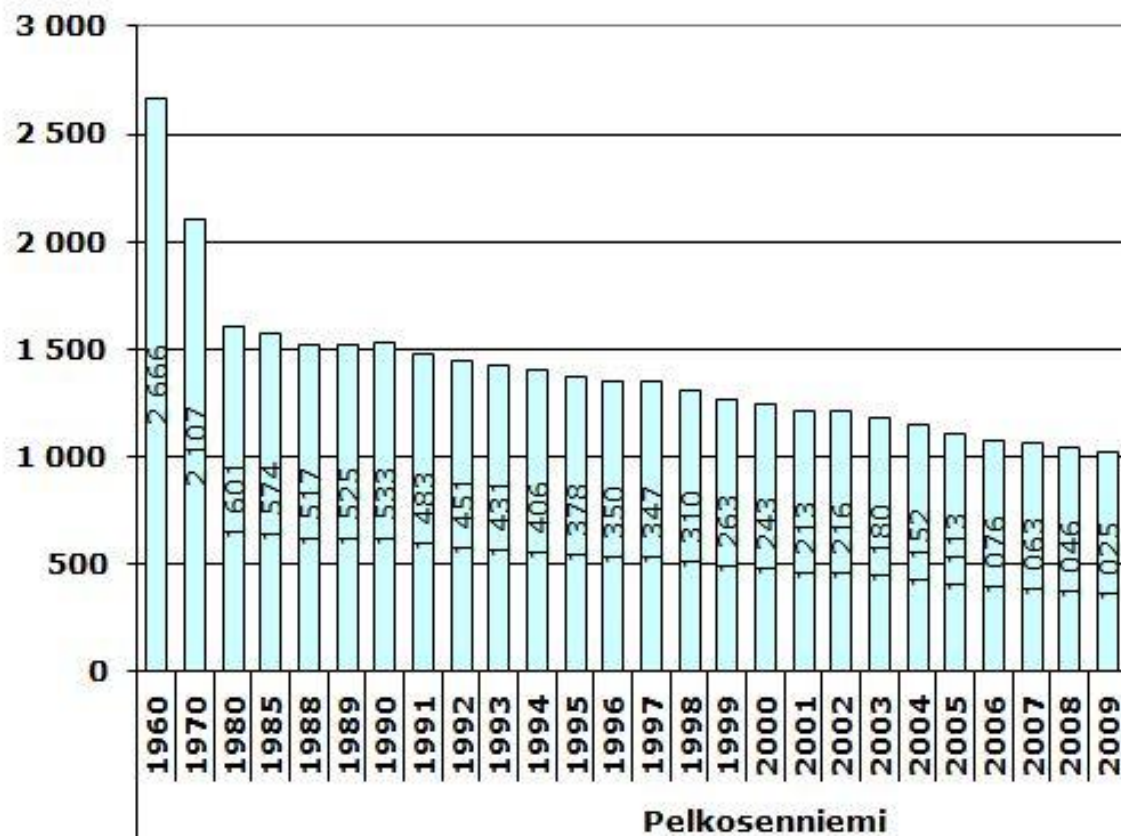
Pelkosenniemeläiset miehet taistelivat talvisodan aikana pääasiassa Sallan Joutsijärven rintamalla ja jatkosodassa pitkin itärajaa Sallan Kelsinkäisestä Karjalan kannakselle saakka. Naiset toimivat lottina ilmavalvonnassa, muonitus- ja viestintätehtävissä sekä sairaanhoidossa. Koko pitäjä evakuoitiin kaksi kertaa. Talvisodan aikana Länsi-Lappiin suuntautunut evakkotaival alkoi joulukuun alussa 1939. Kotiseudulle pelkosenniemeläiset pääsivät lähtemään, kun tieto

aselevosta tuli maaliskuun 13. päivä 1940. (Pelkosenniemeläiset isänmaan puolustajina 2000, takakansi; Tallavaara 2000a, 73,75.)

Syyskuussa 1944 alkoi saksalaisten joukkojen vetäytyminen Suomesta Lapin halki etelästä pohjoiseen. Pelkosenniemeläiset joutuivat lähtemään toisen kerran evakkotielle. Tällä kertaa määränpäänä oli Toholampi Keski-Pohjanmaalla. Takaisin Pelkosenniemelle asukkaat pääsivät palaamaan vasta seuraavana keväänä. Vetäytyessään Lapista saksalaiset joukot tuhosivat Pelkosenniemeltäkin suuren määrän rakennuksia. Kirkonkylä jäi kuitenkin suurimmaksi osaksi polttamatta. Sen sijaan Pyhäjärven kylä hävitettiin kokonaan yhtä taloa lukuun ottamatta. Kairalasta poltettiin lähes kaikki Kitisen itäpuolella sijainneet talot ja Saunavaarastakin osa taloista. Suvanto, Luuro ja Arvospuoli jäivät kokonaan polttamatta. (Tallavaara 2000a, 75; Elo & Seppälä 2013, 44; Itä-Lappi talvi- ja jatkosodassa 2013, 24–25.)

Sotien jälkeen kasvoi Pelkosenniemelle kaksi uutta kylää: Saukkoapa ja Aapajärvi, jonka ensimmäiset tilat oli tosin perustettu jo ennen 1920-lukua. Molempiin kyliin rakennettiin asutustiloja valtion maiden asuttamiseksi vuonna 1938 annetun lain mukaan. Maanviljelys oli edelleen valtaelinkeino Pelkosenniemellä. Muutoksen tuulet olivat kuitenkin näkyvissä jo 1960-luvulla, kun yhteiskunnan rakennemuutos ja sen myötä muuttoliike tyhjensivät kyliä. (Elo & Seppälä 2013, 44, 63.)

Vuonna 1950 Pelkosenniemellä oli asukkaita 2 051 (Tilastokeskus 2013b, hakupäivä 25.11.2013). Kymmenen vuotta myöhemmin vuonna 1960 asukkaita oli 2 666, mutta sitten alkoikin asukasluvun pieneneminen (kuviot). Vuonna 1970 Pelkosenniemen asukkaiden määrä oli jo vähentynyt noin viidellä sadalla. Vuonna 1980 asukkaita oli kunnassa yli tuhat vähemmän kuin kaksikymmentä vuotta aiemmin eli 1601. Vuosituhannen vaihteessa kunnan asukasluku oli 1243 ja vuoden 2012 lopussa 963. (Valtiovarainministeriö 2010, hakupäivä 25.11.2013; Tilastokeskus 2013a, hakupäivä 19.11.2013.)

KUVIO 1: Pelkosenniemen asukasluvun kehitys vuosina 1960–2009 (Valtiovarainministeriö 2010, hakupäivä 25.11.2013).

1970-luvulta lähtien Pelkosenniemen kuntalaisten toimeentulo on tullut suurelta osin palvelualalta. Alan työpaikoista suurin osa on keskittynyt Pyhätunturin matkailukeskuksen yhteyteen. Toinen merkittävä palvelualan työllistäjä on ollut Pelkosenniemen kunta. Alkutuotannon osuus paikallisten ihmisten toimeentulosta on vähentynyt koko ajan. Pelkosenniemen kuntatalous oli kriisissä 2000-luvun alussa. Kunnan talous on kuitenkin tämän jälkeen kohentunut, ja vuodesta 2007 alkaen kunnan vuosikatteet ovat olleet positiivisia. (Elo & Seppälä 2013, 44; Pelkosenniemen kunta 2013, hakupäivä 25.11.2013.)

3.2 Pelkosenniemi tänään

Pelkosenniemen kunta on asukasluvultaan Lapin pienin kunta. Vuoden 2012 lopussa asukkaita oli 963. Pelkosenniemi asukkaista 15–64 -vuotiaiden osuus on 62,5 %. Alle viisitoista vuotiaita on 7,9 % väestöstä. Sen sijaan 65 vuotta täyttäneiden osuus kunnan asukkaista on peräti 29,6 %. Työssä käyvistä pelkosenniemeläisistä 82,2 % saa toimeentulonsa palvelualalta, 11,5 %

jalostuksesta ja 4,4 % alkutuotannosta. Pelkosenniemi on suosittu lomapaikkakunta. Siitä kertoo sekin, että asutuskunta Pelkosenniemellä on 514, mutta kesämökkejä 715. Elinkeinorakenteen ja kesämökkien suuren lukumäärän taustalla on suurimmaksi osaksi koko ajan kasvava Pyhätunturin matkailukeskus. (Elo & Seppälä 2013, 44; Tilastokeskus 2013a, hakupäivä 19.11.2013.)

Monen pienen kunnan tavoin Pelkosenniemikin tekee yhteistyötä naapurikuntien kanssa. Merkittävin yhteistyötaho kuntatalouden kannalta on Savukosken kanssa yhteinen Pelkosenniemen-Savukosken kansanterveystyön kuntayhtymä, joka toimii Lapin sairaanhoitopiirin alaisuudessa. Kunta kuuluu myös Itä-Lapin kuntayhtymään yhdessä Kemijärven, Savukosken ja Sallan kanssa. Pelkosenniemen kunta osallistuu myös Lapin liiton toimintaan. (Pelkosenniemen kunta 2013, hakupäivä 25.11.2013.)

Pelkosenniemellä on hyvät metsästys- ja kalastusmahdollisuudet. Kaiken kaikkiaan luonnossa liikkuminen on keskeinen osa niin paikallisten ihmisten kuin kunnassa vapaa-aikaa viettävien elämää. Pyhätunturin matkailukeskus tarjoaa hyvät mahdollisuudet myös lasketteluun ja hiihtämiseen. Pyhä-Luoston kansallispuisto on suosittu matkailukohde. Pelkosenniemellä toimivat myös Koillis-Lapin musiikkiopisto ja Kemijärven kansalaisopisto. (Pelkosenniemen kunta 2009b, hakupäivä 29.11.2013.)

3.3 Sompion kirjaston Pelkosenniemen toimipiste

Tämän opinnäytetyön toimeksiantaja on Sompion kirjasto. Pelkosenniemen, Savukosken ja Sodankylän kirjastot muodostivat vuoden 2009 alussa yhteisen seutukirjaston, Sompion kirjaston. Sompion kirjastoa hallinnoi Sodankylän kunta. Kirjaston tasa-arvoisia toimipisteitä ovat Sodankylän, Pelkosenniemen ja Savukosken pääkirjastot. Pelkosenniemen kunta vastaa Sompion kirjaston toiminnasta 15 %:n rahoitusosuudella, Sodankylän osuus on 68 % ja Savukosken 17 %. (Pelkosenniemen kunta 2013, hakupäivä 25.11.2013; Sompion kirjasto 2013, hakupäivä 29.11.2013.)

Sompion kirjastossa lainaajia oli vuoden 2012 tilastojen mukaan 4 049. Fyysisiä kirjastokäyntejä oli 112 929 ja verkkokäyntejä 221 455. Kirjastotiloja oli käytössä 1 972 m² ja kirjaston toimintakulut olivat 795 893 euroa. (Kirjastot.fi 2013, hakupäivä 29.11.2013.) Sompion kirjasto on aktiivinen toimija omalla alueellaan. Siitä tunnustuksena opetus- ja kulttuuriministeriö myönsi

Sompion kirjastolle vuonna 2013 valtakunnallisen Vuoden Kirjastokehittäjä -palkinnon. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2013, hakupäivä 29.11.2013.)

Pelkosenniemen kirjasto eli Sompion kirjaston Pelkosenniemen toimipiste on avoinna viikoittain 22 tuntia viitenä päivänä viikossa (Sompion kirjasto 2014, hakupäivä 12.3.2014). Kirjastossa on pinta-alaa 216 neliometriä. Vuonna 2012 Pelkosenniemen kirjastossa oli aineistoa 25 209 kappaletta, josta kirjoja oli 20 478. Kirjastosta lainattiin samana vuonna 13 741 kertaa. Lainamäärä suhteessa asukaslukuun oli 14,27. Elisa Tolppanen on toiminut päätoimisena kirjastovirkailijana Pelkosenniemen kirjastossa 31.12.2008 lähtien. Kirjastossa järjestetään aktiivista kirjakahvila- ja näyttelytoimintaa. (Pelkosenniemen kunnan sivistyslautakunnan pöytäkirjat, 21.8.2008; Tilastotietoja 2012 koonti-1 2012; Lainausta havainto-osaston mukaan 2012 2013.)

4 PELKOSENNIEMEN KIRJASTOHISTORIAMUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Pelkosenniemen kirjastohistoriaa lähdettiin tutkimaan siten, että valittiin tutkimuskysymykset, joihin tutkimusaineiston avulla etsittiin vastauksia. Tutkimusaineistona käytettiin kirjaston historiaan liittyvää arkistotietoa ja Pelkosenniemen kuntaa ja sen asukkaita koskevaa kirjallisuutta. Tutkimusaineistoa täydennettiin entisten kirjaston työntekijöiden haastattelujen avulla.

Arkisto- ja haastattelutietojen dokumentointi ja niiden kriittinen tarkastelu olivat keskeisiä menetelmiä, joiden avulla pyrittiin ymmärtämään Pelkosenniemen kirjaston historian eri vaiheita ja rakentamaan niistä kertova raportti. Raportointi vaati työn rajaamista ja keskittymistä tutkimuskysymyksien avulla kohdennettuihin historian osa-alueisiin.

4.1 Tutkimuskysymykset ja lähtöolettamukset

Tämä työn lähtökohtana olevat tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

1. Kuinka Pelkosenniemen kirjasto on syntynyt ja kuinka se on kehittynyt vuosien 1933 ja 1993 välillä?
2. Miten kirjaston työntekijöiden työ on muuttunut Pelkosenniemen kirjastossa vuosina 1933–1993?
3. Kuinka toisaalta paikalliset tekijät ja toisaalta Suomen kirjastolaitoksen kehitys on vaikuttanut Pelkosenniemen kirjaston kehittymiseen vuosina 1933–1993?

Tutkimuksen taustalla on aina myös lähtöolettamuksia, joita testataan lähdemateriaalien avulla. Ne on selvitettävä vähintään itselleen ja ne voidaan myös kirjata ylös tutkimukseen. Lähtöolettamukset muuttuvat usein tutkimuksen edetessä. (Autio ym. 2001, 148.) Tämän tutkimuksen lähtöolettamus oli se, että kirjasto on ollut merkittävä toimija omassa paikallisyhteisössään, osana Pelkosenniemen kuntaa ja pelkosenniemeläisten elämää.

Pirkko Nuolijärvi näkee kirjaston keskeisenä yksilön ja yhteisön vuorovaikutuksessa. Hän tarkastelee yhteisöllisyyttä kirjastossa kuudesta eri näkökulmasta. Ensinnäkin kirjasto nähdään paikkana, johon tullaan etsimään tietoa ja viihdettä, tapaamaan ihmisiä tai irrottautumaan

nykyhetkestä. Toisaalta kaikille käyttäjille ilmainen ja yleinen kirjasto voidaan nähdä merkinä tasa-arvosta ja demokratiasta. Kolmas näkökulma liittyy ajan käsitteeseen. Kirjastossa on läsnä koko ajan monta eri aikaa: aika näkyy kirjojen sisällössä, aineistolajeissa tai eriaikojen kirjastonhoitajien tavassa valita aineistoja ja järjestellä kokoelmia. Se näkyy myös esimerkiksi yksittäisen kirjan kulumisena. Neljäs näkökulma on se, että kirjasto järjestää tietoa ja valikoi, mitä tietoa ihmiset saavat käytettäväksi. Viidentenä näkökulmana on kirjasto lähdeaineistona, tutkimuksen ja koulutuksen tuloksina, joilla on merkitystä ihmisten elämässä ja ennen kaikkea uusien asioiden oppimisessa. Lopuksi Nuolijärvi näkee kirjaston myös koko yhteisön kielipankkina, jossa on koottuna kielen historia ja sen erilaiset ilmenemismuodot. (Nuolijärvi 2002, hakupäivä 22.11.2013.)

4.2 Tutkimusaineistona arkistotieto ja haastatteluaineisto

Tutkimuskysymyksiin pyrittiin vastaamaan tutkimusaineiston avulla. Aiempia tutkimuksia Pelkosenniemen kirjaston historiasta ei ole tehty lukuun ottamatta jo aiemmin mainittua vuosina 1994 ja 2004 tehtyä näyttelymateriaalia. Tässä työssä tutkimuksen pohjana käytettiin kunnantalon arkistossa ja kirjastossa sijaitsevaa kirjaston arkistoa, johon on kerätty kirjastoon liittyvää aineistoa: kirjastotilastoja, toimintakertomuksia, tilastollisia päiväkirjoja, hankinta- ja lainaajaluetteloita, kirjeenvaihtoa, esitteitä, ilmoituksia, kuvia ja lehtileikkeitä. Toinen tärkeä osa tutkimusaineistoa olivat Pelkosenniemen kunnan viranomaispäätökset: kantakirjaston johtokunnan, kirjasto- ja sivistyslautakunnan sekä kunnanvaltuuston ja kunnallislautakunnan pöytäkirjat. Pitkistä ja usein esille tulleista lautakuntien ja johtokuntien nimistä käytettiin tekstiviitteissä lyhenteitä (liite 1).

Arkistotiedon lisäksi tätä työtä varten haastateltiin Pelkosenniemen kirjaston eläkkeellä olevia kirjastotyöntekijöitä. Haastatteluilla pyrittiin täydentämään arkistotutkimuksessa jääneitä aukkoja ja samalla luomaan käsitystä etenkin kirjastohoitajan työstä ja kirjaston suhteesta paikallisyhteisöön. Elvi Pyykönen toimi Pelkosenniemen kunnankirjaston kirjastonhoitajana vuosina 1969 – 1998. Vilma Winter (aiemmin Vilma Riipi, o.s. Hiltunen) työskenteli kirjastossa kirjastoapulaisena vuodesta 1976 alkaen ja päätoimisena kirjastovirkailijana vuosina 1981 – 2008. Siirtokirjakokoelmien ja lainausasemien hoitajista haastateltiin Pyhäjärven siirtokirjaston hoitajaa Gunilla Pyhäjärveä ja Aapajärven siirtokirjakokoelman ja lainausaseman hoitajia Maija ja Heikki Honkasta. Lisäksi haastateltiin Suvannon piirikirjastoa ja siirtokirjakokoelmaa hoitaneen

Heino Kujalan poikaa, Markku Kujalaa. Pyhäjärven postin lainausaseman hoitajaa, Liisa Talvensaarta, haastateltiin puhelimitse.

Tässä tutkimuksessa käytetyt haastattelukysymykset (liite 2) voidaan jakaa karkeasti kolmeen kategoriaan: ensimmäiseksi Pelkosenniemen kirjaston historiaa yleisesti käsitteleviin, toiseksi kirjastonhoitajien, kirjastovirkailijoiden, piirikirjastojen ja siirtokirjakokoelmien hoitajien työhön liittyviin sekä kolmanneksi kirjaston ja paikallisyhteisön suhteisiin liittyviin kysymyksiin. Yleisillä kysymyksillä täydennettiin ja tarkennettiin arkistotietojen tutkimuksen tuottamia tietoja.

4.3 Taustatietoina käytetty kirjallinen aineisto

Pohdittaessa sitä, mikä kirjaston historiassa on ollut paikallista kehitystä ja mikä on ollut osa laajempaa valtakunnallista kehitystä, perehdyttiin arkistotietojen ja haastatteluaineiston lisäksi paikallishistoriaan liittyvään kirjoitettuun materiaaliin. Valtakunnallisen kirjastolaitoksen kehityksen tarkastelussa keskeisenä aineistona käytettiin Eija Eskolan ja Ilkka Mäkisen kirjoituksia, jotka löytyvät Ilkka Mäkisen toimittamasta ”Suomen yleisten kirjastojen historia” -kirjasta (Eskola 2009; Mäkinen 2009a; Mäkinen 2009b; Mäkinen 2009c).

Paikallishistoriaa on Pelkosenniemellä julkaistu vähän. Pelkosenniemen alueen ja siellä asuvien ihmisten historiaa ennen Pelkosenniemen pitäjän syntyä vuonna 1916 käsittelee ”Suur-Sodankylän historia 1” (Kehusmaa & Onnela 1995) ja ”Suur-Sodankylän historia 2” (Onnela 2006). Sekä alueen arkeologiaa että asutus- ja elinkeinohistoriaa on kartoitettu ympäristöministeriön julkaisemassa raportissa ”Isojen pirttien kylät: Pelkosenniemen kulttuuriympäristöohjelma” (Elo & Seppälä 2013).

Kirjaston historian kannalta merkittävin aika on ollut 1930-luvulta nykyaikaan. Vuonna 2000 ilmestynyt ”Pelkosenniemeläiset isänmaan puolustajina, Pelkosenniemen taistelu – muistoja sotavuosilta – veteraanimatrikkeli” (2000) kertoo pelkosenniemeläisten kohtaloista talvi- ja jatkosodan aikoihin. Kylien historiasta kertovat ”Kairavuopiolaiset – 300 vuotta Kairalan kylähistoriaa” (Tallavaara 2000a) ja ”Suvannon kylä” (Pihkala, Sippola & Yli-Tepsa 1986). Eero Vienolan ”Kairalan kylätutkimus” on Lapin seutukaavaliiton julkaisema selvitys, joka Kairalan kylän lisäksi käsittelee yleisemminkin kylien problematiikkaa 1970–1980-luvuilla (Vienola 1982).

Opinnäytteinä on tutkittu Pelkosenniemen koululaitoksen historiaa: Pirjo Rantalan "Kansanopetus Pelkosenniemellä ennen peruskoulua" (Rantala 1992) ja "Kyläkoulusta "yliopistoksi" – Aapajärven jälleenrakennuskoulu kohtaa hyvinvointi-Suomen" (Kilpimaa 2009). Pro gradu – tutkielmassa "Suvanto – rakennushistoria – korjausohjelma – kyläympäristösuunnitelma" käsitellään peräpohjalaista kansanrakentamista (Pihkala 1986). "Uudenaikaistuminen ja poliittinen käyttäytyminen Koillis-Lapissa" on puolestaan valtio-opin laudaturtyö (Jussila & Kullervo 1968). Pitkällistä vesirakentamiseen liittyvää kiistaa paikkakuntalaisten näkökulmasta on tutkittu pro gradu -tutkielmassa "Vuotoksen rakennettu todellisuus" (Autti 1996). Suvannon kylän ja kyläläisten elämää ja sosiaalisia suhteita vuonna 1946 on tarkasteltu väitöskirjassa "Komppania pienisyhteiskuntana: sosiologisia havaintoja suomalaisesta rintamayksiköstä 1941–1944" (Pipping 1978).

Matkailun historiaa, paikallista kulttuurihistoriaa ja sen hyödyntämistä matkailutuotteena käsitellään kirjassa "Lapin ja lannan rajalla: Kulttuurimatka Pelkosenniemelle ja Itä-Lappiin" (Niemi 2004). "Lapin tunturialueiden matkailu- ja lomarakennukset: Matkailun alkuajoista nykypäiviin" on liseniaattityö, jossa tutkimuskohteena on muun muassa Pyhätunturin matkailurakentamisen historia (Hautajärvi 1991).

5 PELKOSENNIEMEN KIRJASTON VAIHEET

5.1 Kantakirjaston syntyvaiheet vuonna 1933

Vuonna 1916 perustetun Pelkosenniemen kunnan alkutaipaleella keskityttiin kunnan talouden ja kuntalaisten toimeentulon järjestämiseen. Kunnanhallitusta edeltäneen kunnallislautakunnan ja kunnanvaltuuston pöytäkirjoja on säilynyt vuodesta 1918 alkaen. Päällimmäisinä asioina kokouksissa olivat verojen keruu, kunnantalon rakentaminen ja huoli kunnan varattoman väestön sijoittamisesta. Tämän asian tärkeys korostuu myös siinä, että kunnallislautakunta toimi myös holhouslautakuntana. Myös valtiollisten vaalien järjestäminen työllisti kunnan luottamuselimiä. (Pelkosenniemen kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1918–1933; PKV:n pöytäkirjat 1918–1933.) Ensimmäinen merkintä kirjastoasioista oli 25.11.1932 Pelkosenniemen kunnan sihteerin diaarissa: Pelkosenniemen kunta oli lähettänyt valtioneuvostolle anomuksen, että kirjastoavustusta korotettaisiin 40 %:iin. (Pelkosenniemen kunnan sihteerin diaari 1932:173).

Suomen yleisten kirjastojen syntyyn ja kehitykseen vaikuttivat voimakkaasti vuonna 1921 perustetut valtion kirjastotoimisto ja valtion kirjastotoimikunta sekä vuonna 1928 säädetty ensimmäinen kirjastotoimintaa ohjaava kansankirjastolaki. Valtion aktiivinen toiminta takasi kunnille sekä rahallista että tiedollista apua kirjastojen perustamiseen ja ylläpitämiseen. Jotta kunnan kirjasto saisi valtionapua, edellytettiin myös kunnan rahallista panosta kirjaston toimintaan. Kansankirjastolain mukaan nimettiin maaseudun kuntien pääkirjastot kantakirjastoiksi ja sivukirjastot piirikirjastoiksi. Vuonna 1928 Suomessa laskettiin olevan 1 650 kirjastoa maaseudulla ja 55 kaupungeissa. Kuntien omistuksessa kirjastoista oli 62 %. Muut kirjastot olivat erilaisten järjestöjen – muun muassa nuorisoseurojen ja työväenyhdistysten – hoidossa. (Eskola 2009, 290–291, 293.)

Pelkosenniemen kirjastotoiminnan alkamisajankohdasta ei ole tarkkaa tietoa. Ennen kantakirjaston perustamista vuonna 1933 oli paikkakunnalla kaksi kirjastoa. Toinen oli ilmeisesti kirkonkylällä sijainnut kirjasto, jonka toiminnasta vastasi Pelkosenniemen suojeluskunta. Alkuperäisessä kantakirjaston kantakirjassa eli kirjastoon hankittujen kirjojen luettelossa ensimmäisten kirjojen kohdalla on hankintavuodeksi myöhemmin merkitty vuosi 1923 ja lisätty perään kysymysmerkki. Ennen kantakirjaston perustamista hankitut kirjat ovat painetut vuosina

1885 – 1933, joten läheskään kaikkia näitä kirjoja ole voitu hankkia kirjastolle vuonna 1923. Siitä, mistä tämä vuosiluku on peräisin, ei ole tietoa. (PKV:n pöytäkirjat 20.6.1933; PKK:n kantakirja.)

Toista Pelkosenniemen alueella toimivaa kirjastoa kutsuttiin Saunavaaran lainakirjastoksi tai Nuortenkirjastoksi. Se oli kannatusyhdistyksen ylläpitämä. Saunavaaran lainakirjasto oli aloittanut toimintansa vuonna 1931. Kirjasto toimi Saunavaaran koululla. Kirjastosta tuli vuonna 1934 osa Pelkosenniemen kunnan kirjastolaitosta ja kunnan ensimmäinen piirikirjasto. (PKV:n pöytäkirjat, 20.6.1933, Saunavaaran piirikirjaston hankintaluettelo; Saunavaaran piirikirjaston toimintakertomukset, 1935.)

Kirkonkylällä toimineen suojeluskunnan kirjaston kokoelma oli kunnan omistama ja saatu lahjoituksena Iltalehdeltä. Iltalehti oli ilmeisesti Helsingissä vuosina 1919–1930 ilmestynyt Oy Uuden Suomen julkaisema lehti (Suomen lehdistön historia 5, 182). Kun kunnan kantakirjasto perustettiin vuonna 1933, pyydettiin kirjakokoelma suojeluskunnalta takaisin kunnan käyttöön. Pelkosenniemen kunnanvaltuuston kokouksessa 4.9.1933 päätettiin kantakirjaston perustamisesta:

Kirjaston johtokuntaan valittiin kanttori A. Kurki, opett. Elsa Perttunen, opett. Vili Sorvali Kairalasta. Kokoonkutsujana A. Kurki. Samalla päätettiin, että suojeluskunnalle aik. luovutettu kirjasto, joka on saatu Iltalehdestä, luovutetaan takaisin kunnalle, nyt kun kunta on perustanut oman kirjaston. (PKV:n pöytäkirjat, 4.9.1933.)

Pelkosenniemen kunnan kantakirjasto oli aloittanut toimintansa jo ennen virallista perustamista heinäkuun alussa vuonna 1933. Kirjasto sijaitsi kunnantalolla, jossa sen käytössä oli 13,8 m²:n suuruinen huone. Kirjastonhoitajana toimi neiti Toini Eenberg. Kirjoja kantakirjastossa oli kirjaston aloittaessa 162, joista noin puolet oli tullut kunnalle Iltalehden lahjoituksena. (PKK:n kantakirja; PKV:n pöytäkirjat, 4.9.1933; PKK:n toimintakertomukset, 1934.)

Pelkosenniemen kunnan kirjastolaitoksen järjestäminen

Vuoden 1933 syksyllä hyväksyttiin kunnanvaltuuston kokouksessa 13.11.1933 Pelkosenniemen kantakirjaston säännöiksi valtion kirjastotoimikunnan julkaisema ”Mallisäännöt maalaiskuntien kirjastoja varten”. Sääntöjen mukaan kunta omisti kirjastolaitoksen, jonka muodostivat kantakirjasto ja piirikirjastot. Piirikirjastojen lisäksi oli mahdollista perustaa suoraan kantakirjaston määräysvallan alaisia lainausasemia. Kunta sitoutui myös pitämään kirjastolaitosta yllä vuotuisella määrärahalla. (Mallisäännöt maalaiskuntien kirjastoja varten 1928; PKV:n pöytäkirjat,

13.11.1933.) ”Kirjastoja saivat maksutta käyttää ne kunnan jäsenet ja muut kunnan alueella pitempiaikaisesti asuvat henkilöt, jotka noudattavat kirjastojen käyttöohjeita” (Mallisäännöt maalaiskuntien kirjastoja varten 1928).

Merkittävä rooli kirjastolaitoksen toiminnassa oli kunnanvaltuuston valitsemalla kirjastolaitoksen johtokunnalla, joka suunnitteli ja valvoi koko kunnan kirjastotointa sekä toimi myös kantakirjaston johtokuntana. Johtokunnan tehtävät oli kirjattu sääntöihin tarkasti. Niiden mukaan kaikki kirjastojen toiveet ja tarpeet tulivat kunnan tietoon johtokunnan kautta. Johtokunta vastasi kirjaston rahavarojen käytöstä, teki tulo- ja menoarvioesityksen, huolehti määrärahojen tarkoituksenmukaisesta käytöstä ja siitä, että kunnan kirjastot täyttivät valtionavustuksen ehdot. Johtokunnan velvollisuuksiin kuului kantakirjaston palovakuutuksesta huolehtiminen, työntekijöiden palkkaus ja kantakirjaston kirjavaraston, luetteloiden ja muun omaisuuden tarkastaminen. Tarkastukset tehtiin joka toinen vuosi ja sen lisäksi aina kirjastonhoitajan vaihtuessa. Johtokunnan tuli myös ”määrätä ne tarkemmat ohjeet, joiden mukaan kantakirjastoa ja sen lainausliikettä on hoidettava ja siihen kirjallisuutta hankittava, sekä ne yleiset periaatteet, joiden mukaan on piirikirjastoja hoidettava”. (sama.)

Samalla kun Pelkosenniemen kirjastolaitoksen ohjesääntö hyväksyttiin, valitsi kunnanvaltuusto kirjastolle uuden johtokunnan. Mallisääntöjen mukaan johtokuntaan valittiin ”kuusi kirjallisuutta harrastavaa henkilöä”. Lisäksi kantakirjaston kirjastonhoitajalla oli äänivalta kokouksessa muissa kuin häntä itseään koskevissa asioissa. Hän toimi myös johtokunnan sihteerinä ja usein myös rahastonhoitajana. Ensimmäiseksi kokonaiseksi kaudeksi Pelkosenniemen kirjastolaitoksen ja samalla kantakirjaston johtokuntaan valittiin kanttori Antti Kurki, postinhoitaja Toini Eenberg (myöhemmin Hallavuori), nimismies Eino Koskimaa, kirkkoherra Einari Peura, maanviljelijä Matti Pelkonen ja rouva Regina Saarivirta. Kokoonkutsujaksi sovittiin Antti Kurki ja johtokunnan toimiajaksi päätettiin aika kokouksesta vuoden 1936 loppuun. (Mallisäännöt maalaiskuntia varten 1928; PKV:n pöytäkirjat, 13.11.1933; PKK:n toimintakertomukset, 1934.)

Pelkosenniemen kirjastolaitoksen johtokunta piti ensimmäisen kokouksensa kolme päivää valtuuston kokouksen jälkeen 16.11.1933. Kokouksessa valittiin johtokunnan puheenjohtajaksi, sihteeriksi ja kantakirjaston kirjastonhoitajaksi Toini Eenberg. Johtokunta päätti lähteä järjestämään kirjastoa yhdessä heti seuraavana päivänä. (PKKJK:n pöytäkirjat, 16.11.1933.)

Kantakirjastonhoitajan työ

Vuoden 1928 kansankirjastoasetuksessa määriteltiin kirjastonhoitajille pätevyysvaatimukset. Vaatimukset vaihtelivat sen mukaan, oliko kyseessä kirjaston johtohenkilö vai rivikirjastonhoitaja. Kelpoisuusvaatimukset olivat kovimpia yli 15 000 asukkaan kaupunkien kirjastojen työntekijöillä. Niiltä maalaiskuntien kirjastonhoitajilta, jotka nauttivat yli 12 000 markan vuosipalkkaa, edellytettiin yläkansakoulun opettajan pätevyyttä tai keskikoulun oppimäärää ja tämän lisäksi valtion kirjastotoimikunnan hyväksymän kurssin suorittamista. Muiden maalaiskuntien – kuten myös Pelkosenniemen – kirjastonhoitajilta edellytettiin pelkästään kirjastotoimikunnan hyväksymän kirjastotutkinnon suorittamista. Aluksi samat pätevyysvaatimukset koskivat myös piirikirjastojen hoitajia, mutta valtionhallinnossa huomattiin pian, että vaatimukset olivat liian kovia. Niinpä vuodesta 1931 lähtien piirikirjastojen hoitajilta ei enää vaadittu kirjastokurssin suorittamista. (PKV:n pöytäkirjat, 13.11.1933; Eskola 20009, 296.)

Kunnanvaltuuston vahvistamissa säännöissä kantakirjastonhoitajalta edellytettiin, että hänen ”tulee pyrkiä herättämään harrastusta kirjojen käyttöön ja itseopiskeluun kirjastojen avulla sekä kirjastonhoidon ohella seurata ja edistää piirikirjastojen toimintaa”. (Mallisäännöt maalaiskuntien kirjastoja varten 1928.) Käytännössä kirjastonhoitaja pani toimeen johtokunnan päätökset, hoiti kirjeenvaihdon, luetteloinnin, kirjojen sidottamisen ja järjestämisen sekä lainauksen. Toimenkuvaan kuuluivat myös sakkomaksujen periminen, tarkastuksiin osallistuminen ja kunnan kaikkien kirjastojen yhteisten vuosikertomusten ja talouskatsausten laatiminen johtokunnalle esitettäväksi. (sama.)

Maalaiskuntien kantakirjastojen kirjastonhoitajiksi pystyi päteväytymään käymällä kansanvalistusseuran kirjeopiston kirjastonhoidonkurssin. Aina ei kuitenkaan työhön löytynyt kirjastokurssin käynyttä henkilöä. Näin ollen valtion kirjastotoimikuntakin joutui pyörtämään päätöksistään ja hyväksymään myös epäpätevät kirjastonhoitajat tehtäviinsä. Pelkosenniemen kantakirjaston ensimmäiseksi kirjastonhoitajaksi valittiin Toini Eenberg, joka päätoimisesti toimi postivirkailijana. Hänen valintansa perusteltiin sillä, että hän oli ainoa, jolla paikkakunnalla oli tarvittava tutkinto. Myös vuosina 1934–1935 kirjastonhoitajana toiminut Anne Esko oli tehtäväänsä pätevä.. Pelkosenniemen kunnan kantakirjastossa työskenteli vuosien varrella sekä päteviä että epäpäteviä kirjastonhoitajia. Hyvin usein he olivat koulutukseltaan myös kansakoulunopettajia. (PKKJK:n pöytäkirjat, 16.11.1933; PKK:n toimintakertomukset, 1934–1962; Eskola 2009, 296–297.)

Kirjaston toiminnan dokumentointi

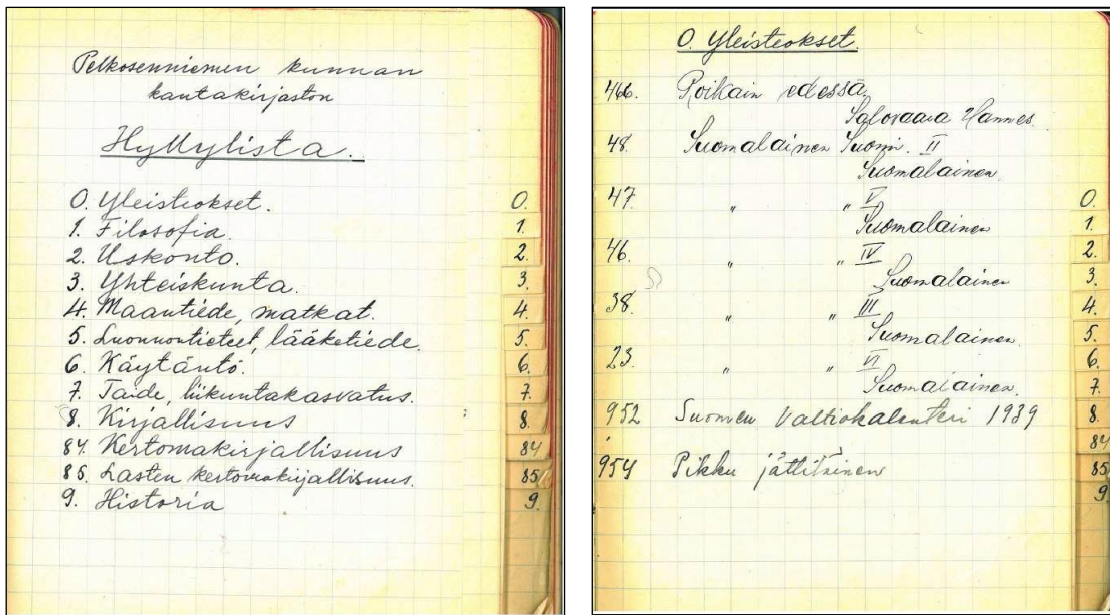
Kirjastonhoitajan töihin kuului kirja- ja lainaajaluetteloiden tekeminen ja ylläpitäminen. Kirjaston kirjat jaoteltiin luokittain erillisiin hyllylistoihin. Myös kirjastokäynneistä pidettiin päiväkirjaa. Vuoden vaihtuessa laadittiin vuosikertomus, joka tuli toimittaa johtokunnalle ennen tammikuun 15. päivää. Kaikki kirjaston dokumentit kirjoitettiin käsin. Hankintaluettelo (kantakirja), lainaajaluettelo, lainauspäiväkirja sekä vuosikertomukset kirjattiin ylös niille tarkoitettuihin valmiisiin kirjoihin ja kaavakkeisiin. (Mallisäännöt maalaiskuntien kirjastoja varten 1928; PKK:n kantakirja 1933 – 1962; PKK:n päiväkirjat, 1935–1939, 1939–1946.)

Pelkosenniemen kunnan kantakirjaston kirjalueteloa kutsuttiin kantakirjaksi. Siihen merkittiin kirjahankinnat kirjaston toiminnan alusta aina vuoteen 1962 saakka (kuvio 1). Juoksevan numeroinnin lisäksi kirjaluetteloon merkittiin hankintavuosi ja päivä, kirjan ja sen kirjoittajan nimi, osan numero ja kirjastoluokka, johon kirja kuului. Lisäksi oli merkittävä kustantaja, painovuosi, hinta ja se, oliko kyseessä sidottu vai nidottu teos. Kantakirjaan kirjattiin myös se, millä tavoin teos oli kirjastoon tullut (esimerkiksi lahjoittaja tai kirjakauppa, josta se oli ostettu) ja missä kirja oli sidottu. ”Muistutuksia”-kohtaan saatettiin kirjoittaa tarkemmat tiedot lahjoittajasta tai esimerkiksi se, milloin kirja oli poistettu tai kadonnut. (PKK:n kantakirja 1933 – 1962.)

Kantakirjan numero	Saapunut kirjastoon		Tekijä ja kirjan nimi	Osa	Luokkamenetelmä	Kustantaja	Painovuosi	Ostohinta		Missä hankittu	Missä sidottu	Muistutuksia
	Vuosi	Kaikki ja päivä						Missä ostettu	Sekk. p.			
1	1823		Runeberg: Kootut teokset.	II	80	W. S.	1823	-	-	Itävalta		60 4/10
2	X		- " - - -	II	80	"	"	"	"	"		
3	X		- " - - -	III	80	"	"	"	"	"		
4	X		Kivi: Kootut teokset	I	80	"	"	"	"	"		
5	X		- " - - -	II	80	"	"	"	"	"		
6			Sohjanpää: Runonkulttuuri alla			"	"	"	"	"		
7	X		Bellermann: Kirjakiireitä Kavalotti		6	"	"	"	"	"		Poist. 1957
8	X		Fräbe: Luoman loma 1808-1809		9	"	"	"	"	"		
9	X		Sauramo: Pyhä Kynnö			"	"	"	"	"		
10	X		Lagerlöf: Luotamon tytö		83	"	"	"	"	"		Poist. 1957
11	X		Schibler: Benjamin Franklin		99	"	"	"	"	"		Poist. 1957
12	X		Sopelius: Lataus ja Runoja		85	"	"	"	"	"		Poist. 1957
13	X		de Feuvre: Numonella			"	"	"	"	"		Poist. ens. 48
14	X		Karlsblätt: Siperian kirkkotoimat		99	"	"	"	"	"		Poist. 1957
15	X		Rutherford: Vapautus		6	"	"	"	"	"		
16	X		Olin: Setramon Muistot		4	"	"	"	"	"		
17	X		Liaassa: Kancamiinivälittämättä Englannin		3	"	"	"	"	"		
18	X		Engelberg: Kälvalen Kirjallisuus ja Tekniikka		81	"	"	"	"	"		
19	X		Lagerlöf: Lijestonnan koti			"	"	"	"	"		
20	X		Kjert: Glin Jeru salomian		4	"	"	"	"	"		Poist. - 65
21	X		Kjert: Kalle Pinnalle		4	"	"	"	"	"		
22			venne: Reguminiivirätes miljonas			"	"	"	"	"		
23	X		Luomalaisten: Luomalaisten Luomani		0	"	"	"	"	"		Poist. 1957
24	X		Järvi, Hanna: Tyttöjen talous		85	"	"	"	"	"		Poist. 1957
25	X		Bro: Japanin Nea ja Kansa		4	"	"	"	"	"		Poist. 1957
26	X		Spennigsdorf: Kristinus ja myöskään		2	"	"	"	"	"		Poist. 1957 - 60

KUVIO 1. Pelkosenniemen kantakirjaston kantakirjan ensimmäisen sivun yläosa (PKK:n kantakirja).

Kaikki kantakirjassa mainitut teokset kirjattiin myös hyllylistaan (kuvio 3) eli ne jaoteltiin luokittain. Hyllylistana toimi paksu mustakantinen ruutuvihko, jonka reunasta oli leikattu sivut pykälille niin, että jokaisen numeron alle sijoittuvat listat oli helppo löytää. Kantakirjaston hyllylistassa jaoteltiin kirjallisuus yhteentoista luokkaan: yleisteokset (0), filosofia (1), uskonto (2), yhteiskunta (3), maantiede ja matkat (4), luonnontieteet ja lääketiede (5), käytäntö (6), taide, liikunta ja kasvatustieteet (7), kirjallisuus (8), kertomakirjallisuus (84), lasten kertomakirjallisuus (85) ja historia (9). (PKK:n hyllylista.)

KUVIO 3. Kantakirjaston hyllylista ja hyllylistan (luokka 0, yleisteokset) ensimmäinen sivu (PKK:n hyllylista).

Kantakirjaston asiakkaista pidettiin lainaajaluetteloa (kuvio 4), johon merkittiin järjestysnumeron lisäksi lainaajan nimi, ammatti ja asuinpaikka. Myös lainauskortin saamista koskeville tiedoille oli oma tilansa. "Muistutuksia"-kohtaan kirjattiin yleensä paikkakunnalta pois muutto tai kuolemantapaukset. Lisäksi varsinkin toiminnan alkuaikoina lainaajaluetteloon merkittiin muistiin vuosittaiset lainojen määrät. (PKK:n lainaajaluettelo 1934–1938.)

Lainajan Nimi, ammatti, osoite ym.	Lainakortin saantiin koskevat tiedot	Materiaalia	Lainosten luku				
			1934	1935	1936	1937	
Lehtinen, Elli koulunopettaja. P. niemi.		muut. pakkaus	2	-	-	-	
Lehtinen, Leena koulunopettaja. P. niemi.		muut. pakkaus	2	-	-	-	
Lehtinen, Teuvo koulunopettaja. P. niemi.		muut. pakkaus	3	-	3	4	
Lehtinen, Valde koulunopettaja. P. niemi.			8	19	-	-	
Lehtinen, Yrjö koulunopettaja. P. niemi.		muut. pakkaus	7	18	-	-	
Lehtinen, Erilinen koulunopettaja. P. niemi.		muut. pakkaus	5	26	-	-	
Lehtinen, Onni koulunopettaja.			2	3	-	-	

No.	Lainajan Nimi, ammatti, osoite ym.	Lainakortin saantiin koskevat tiedot	Materiaalia	Lainosten luku				
				1934	1935	1936	1937	
85	Lehtinen, Martta koulunopettaja. P. niemi.			14	28	-	-	
86	Lehtinen, Sulo koulunopettaja. P. niemi.			9	42	2	-	
87	Lehtinen, Talle koulunopettaja. P. niemi.	muut. pakkaus		7	3	-	-	
88	Lehtinen, Kalle koulunopettaja. P. niemi.			2	4	7	-	
89	Lehtinen, Kari koulunopettaja. P. niemi.			7	-	2	-	
90	Lehtinen, Onni koulunopettaja. P. niemi.			4	8	7	-	
91	Lehtinen, Eino koulunopettaja.	muut. pakkaus		4	29	15	-	

KUVIO 4. Kantakirjaston lainaajaluettelon sivuaukeama (PKK:n lainaajaluettelo 1934–1938).

Kirjastokäynneistä pidettiin myös päiväkirjaa (kuvio 5). Päiväkirjaan merkittiin kuukausittain jokaisen kirjaston aukiolopäivän kohdalle päivämäärä ja kuinka monta kirjaa kustakin kirjastoluokasta oli lainattu. Jokaisen päivän kohdalta tilastoitiin myös yhteen laskettu tietokirjallisuuden, aikuisten kertomakirjallisuuden ja lasten kertomakirjallisuuden määrä. Kaikki lainatut kirjat laskettiin yhteen. Päiväkirjamerkinnoistä tehtiin aina sekä kuun loputtua että vuoden lopussa yhteenvedot, joiden perusteella voitiin merkitä tilastotiedot vuosittaisiin toimintakertomuksiin. (PKK:n päiväkirjat, 1935–1939, 1939–1946.)

Vuosi: 19... Kuukausi: ... kuu.														
Lainauspäivä	KIRJALLISUUDEN PÄÄLUOKAT									Yhteensä				
	0	1	2	3	4	5	6	7	8 (kaikki 84 ja 85)		9	Tietokirj. (84)	Kortte- määrä (85)	Lainat- määrä (85)
	Yhteenveto vuodelta 1943													
tammik.	1	2									3	201	21	225
helmik.	2				1	2		1	6	29	24	32	1	221
maalisk.				1			2	2	4	9	23	36	27	77
huhtik.	1	1		2	2			17	1	24	15	38	218	
toukuk.							2	2	11	12	12	8		
kesäk.							2	2	35	7	44			
heinäk.				1			2	3	31	12	45			
eläk.	1			1	1			3	36	11	50			
syysk.					1	3	1	1	6	49	8	63		
lokak.			1					1	2	85	14	101		
marssik.			1					1	2	119	27	150		
huhtik.			1					1	3	64	16	83		
	4	2	2	1	6	4	4	7	29	8	67	141	225	1705

Vuosi: 1944 Kuukausi: Tammi kuu.															
Lainauspäivä	KIRJALLISUUDEN PÄÄLUOKAT									Yhteensä					
	0	1	2	3	4	5	6	7	8 (kaikki 84 ja 85)		9	Tietokirj. (84)	Kortte- määrä (85)	Lainat- määrä (85)	
10											1	1	2	1	23
13												9	3	12	
17												12		12	
20									2	2	13	6	2	1	
24										1	1	7	3	1	
27		1									1	2	4	7	
31												12		12	
		1							2	2	5	76	17	98	
<u>Helmikuun:</u>															
3 per												12	2	14	
7 per					1					1	2	12	3	17	
10 per					1						2	16	5	23	
14 per	1										2	13	2	17	
17 per						1				2	3	11	5	19	
21 per			1								2	10	2	14	
24 per									1		1	2	2	7	
28 per												14	3	17	
	1	1			3	1		2	3	1	12	92	24	128	

KUVIO 5. Pelkosenniemen kantakirjaston tilastollinen päiväkirja. Vasemmalla puolen on vuoden 1933 yhteenveto, oikealla puolen vuoden 1944 tammi- ja helmikuun lainausmerkinnät. (PKK:n päiväkirjat, 1939–1946).

Pelkosenniemen kirjastolaitoksen sääntöjen mukaan sekä kantakirjaston että piirikirjastojen tuli tehdä joka vuosi toimintakertomukset, joista kirjastolaitoksen eli kantakirjaston johtokunta toimitti yhteenvedon kunnallislautakunnalle. Toimintakertomus oli nelisivuinen valmis lomake, johon kirjattiin tiedot kirjaston omistussuhteista, vastuuhenkilöistä, kirjastotiloista ja palovakuutuksista. Siitä kävi ilmi myös kirjastohoitajan nimi, ammatti, palvelusaika ja pätevyys. Kirjaston kirjojen määrä, hankinnat, poistot, lainat ja lainaajien määrä sekä aukioloajat raportoitiin. Toimintakertomuksessa oli myös merkinnät mahdollisesta lukusalista, kirjastotoiminnan muutoksista ja kirjastojen välisestä yhteistoiminnasta. Tärkeää oli myös kirjaston tulojen ja menojen selvittäminen. (Mallisäännöt maalaiskuntia varten 1928; PKK:n toimintakertomukset, 1934.)

Ensimmäinen Pelkosenniemen kantakirjaston toimintakertomus on vuodelta 1934 (liite 3), joka oli ensimmäinen kokonainen toimintavuosi kirjaston historiassa. Toimintakertomuksesta käy ilmi, että kirjastonhoitajana oli toiminut neiti Anne Esko, jolla oli kirjastotutkinto suoritettuna. Kantakirjasto oli ollut palovakuutettu 15 000 markan arvosta. Kirjasto oli ollut auki neljä tuntia

viikossa, tiistaisin ja perjantaisin klo 18–20, yhteensä koko vuonna 96 päivää. Kirjastoa oli käyttänyt 93 henkilöä, joista 20 oli miestä, 50 naista ja 23 alle 15-vuotiasta lasta. Vuoden aikana kirjastoon oli hankittu 174 ”sidettä”, joten sidosten yhteismäärä vuoden lopussa oli ollut 336 kappaletta. Lainaksi oli annettu vuoden aikana 1927 kirjaa, joista 98 kappaletta oli lainattu lapsille. Kantakirjaston tuloista 6 322 markkaa oli tullut valtiolta ja loput 3 315 markkaa kunnalta. Suurin menoerä oli ollut kirjojen osto, johon varoja oli kulunut 5 091 markkaa. Vuosikertomuksesta selviää myös, että Saunavaarassa oli aloittanut toimintansa piirikirjasto sekä Kairalan ja Pyhäjärven kylissä lainausasemat. (PKK:n toimintakertomukset, 1934.)

5.2 Kantakirjaston toiminta vakiintuu 1930-luvun lopulla

Pelkosenniemen kunnan kantakirjaston kirjastonhoitajat vaihtuivat välillä jopa vuosittain. Kirjaston kirjakokoelma kasvoi pikkuhiljaa. Kirjastolaitoksen budjetti oli vuoden 1935 notkahdusta lukuun ottamatta nousujohteinen. Vuoden 1938 lopussa kirjoja oli 879 kappaletta ja kokonaisbudjetti oli noussut 16 446 markkaan. (PKK:n toimintakertomukset, 1934–1939.)

Kantakirjaston vuotuisten lainaajien määrä ei kasvanut samaa vauhtia kuin kunnan kirjastolaitoksen budjetti. Suurimpana syynä tähän oli varmasti piirikirjastojen perustaminen. Esimerkiksi vuonna 1938 kantakirjastossa oli 110 lainaajaa, kun taas kaikissa viidessä piirikirjastossa oli yhteensä 178 lainaajaa. Myös kirjastolaitoksen budjetista suuri osa meni piirikirjastojen toiminnan rahoittamiseen. (Kairalan piirikirjaston toimintakertomukset, 1938; PKK:n toimintakertomukset 1938; Pyhäjärven piirikirjaston toimintakertomukset, 1938; Saunavaaran piirikirjaston toimintakertomukset, 1938; Suvannon piirikirjaston toimintakertomukset, 1938.)

Kantakirjaston toiminnan alkuvuosille oli tyypillistä kirjaston johtokunnan vahva panos kirjaston toiminnassa. Kirjavalinnat tehtiin johtokunnan kokouksissa, ja johtokunnan jäsenet osallistuivat myös kirjojen järjestämiseen ja tekivät tarkastuksia. Kirjastontarkastajan kehotuksesta hankittiin kirjastoon myös nimikyltti ja eri osastoille viitat. Kirjaston johtokunnan yksi keskeinen tehtävä oli huolehtia kirjaston rahoituksesta. Valtionavun osuus kirjaston kustannuksista oli lain mukaan 50 %, mutta pulavuosina 1933 ja 1934 se alennettiin 35 %:ksi ja vielä seuraavanakin vuonna se jäi vain 40 %:ksi. Vuosittaisen budjettirahoituksen lisäksi rahaa anottiin muun muassa kunnan saamista ”väkijuomavoittovaroista”. Väkijuomavoittovarot olivat kunnan valtiolta saamia varoja, jotka oli peritty väkijuomien anniskelusta saaduista voitoista. (PKKJK:n pöytäkirjat, 16.11.1933, 20.5.1938, 12.10.1938, 26.6.1939; Mäkinen 2009a, 311; Lång 2013, hakupäivä 5.2.2014.)

Varsinkin alkuaikoina kantakirjaston johtokunnassa oli edustettuina kirkonkylän vaikutusvaltaiset henkilöt: opettajat, kirkkoherra tai kanttori ja nimismies. Miehiä ja naisia oli mukana lähes yhtä paljon, ensimmäisinä vuosina ehkä miehiä enemmän. 1940-luvun loppua kohti mentäessä mukaan tuli entistä enemmän myös työväen edustajia. Vuodesta 1952 lähtien Pelkosenniemen kirjastolaitoksen johtokunta toimi myös piirikirjastojen johtokuntana. (PKV:n pöytäkirjat, 4.9.1933; PKK:n toimintakertomukset 1934–1950.)

Pelkosenniemen kantakirjaston kirjastonhoitajat vuosina 1933–1944

1933: Toini Eenberg (myöhemmin Hallavuori), postinhoitaja
1934–1935: Anne Esko, neiti
1936: Mandi Perjamo (myöhemmin Mustonen), kansakoulunopettaja
1937: Tyyne Alhola, rouva
1938–1939: Kirsti Kojonen, rouva
1940–1944: Mirjam Holopainen, kansakoulunopettaja
(PKJK:n pöytäkirjat, 16.11.1933; PKK:n toimintakertomukset, 1934–1944.)

Kantakirjaston johtokunta 1933–1944

1933: Antti Kurki, kanttori
Elsa Perttunen, kansakoulunopettaja
Vili Sorvali, kansakoulunopettaja

1934–1935: Toini Hallavuori (ent. Eenberg), postinhoitaja
Regina Saarivirta, rouva
Einari Peura, kirkkoherra
Eino Koskimaa, nimismies
Matti Pelkonen, maanviljelijä
Antti Kurki, kanttori

1936: Toini Hallavuori, postinhoitaja
Regina Saarivirta, rouva
Eino Koskimaa, nimismies
Matti Pelkonen, maanviljelijä
Antti Kurki, kanttori

Mandi Perjamo, kansakoulunopettaja

- 1937: Antti Kurki, kanttori
Eino Koskimaa, nimismies
Matti Pelkonen, maanviljelijä
Aino Saarinen, rouva
- 1938: Antti Kurki, kanttori
Eino Koskimaa, nimismies
Mandi Perjamo kansakoulunopettaja
Aino Saarinen, rouva
Matti Pelkonen, maanviljelijä
- 1939–1942: Antti Kurki, kanttori, kirjakauppias
Eino Koskimaa, nimismies
Mandi Perjamo, kansakoulunopettaja
Aino Saarinen, rouva
Matti Pelkonen, maanviljelijä
Veli Pyy, kirkkoherra
- 1943–1944: Antti Kurki, kirjakauppias
Mandi Perjamo, alakoulunopettaja
Aino Saarinen, rouva
Matti Pelkonen, maanviljelijä
Veli Pyy, kirkkoherra

(PKV:n pöytäkirjat, 4.9.1933; PKK:n toimintakertomukset 1934–1944.)

5.3 Ensimmäisten piirikirjastojen perustaminen

Valtionapua saaneiden piirikirjastojen määrä kaksinkertaistui Suomessa vuosien 1929 ja 1936 välillä (Eskola 2009, 291–292). Sama kehitys näkyi myös Pelkosenniellä: vuosina 1934–1938 perustettiin viiteen Pelkosenniemen kylään oma piirikirjasto. Pelkosenniemen kunnanvaltuusto hyväksyi kokouksessaan tammikuun 16. päivänä vuonna 1934 ensimmäisten – Saunavaaran ja Kairalan – piirikirjastojen säännöiksi valtion kirjastotoimikunnan julkaisemien mallisääntöjen

mukaiset säännöt. Saunavaaran lainakirjasto aloittikin heti toimintansa piirikirjastona, mutta Kairalan kirjasto toimi vielä vuoden 1934 suoraan kantakirjaston alaisena lainausasemana. (Mallisäännöt maalaiskuntien kirjastoja varten 1928; PKV:n pöytäkirjat, 16.1.1934; PKK:n toimintakertomukset, 1934–1938.)

Piirikirjastojen nelihenkiiset johtokunnat valitsi kunnanvaltuusto. Piirikirjastonhoitajat toimivat johtokuntien sihteereinä ja tarvittaessa myös rahastonhoitajina. Piirikirjastojen johtokunnat toimivat itsenäisesti ja niiden tehtävät oman kirjaston ylläpidossa olivat vastaavanlaiset kuin kantakirjaston johtokunnallakin. Ne toimivat kuitenkin kantakirjaston johtokunnan antamien yleisten määräysten mukaan ja tämän alaisuudessa siten, että yhteydenpito kuntaan tapahtui kantakirjaston johtokunnan kautta. (Mallisäännöt maalaiskuntien kirjastoja varten 1928.)

Piirikirjastojen tulo- ja menoarvioesitykset ja toimintakertomukset menivät ensin kantakirjaston johtokunnan hyväksyttäväksi. Kirjastonhoitajan tehtävät olivat piirikirjastoissa samat kuin kantakirjastossakin: kirjaston järjestäminen, lainaus, toiminnan dokumentointi (hankinta- ja lainaajaluettelot, päiväkirjat ja toimintakertomukset). Piirikirjastonhoitajan velvollisuus oli myös pitää kantakirjaston hoitaja ajan tasalla ja luovuttaa tälle tarvittaessa kaikki kantakirjastonhoitajan tarvitsemat tiedot. (sama.)

Kaikki Pelkosenniemen piirikirjastot toimivat kyläkouluilla. Niistä viisi ensimmäistä – Saunavaaran, Kairalan, Pyhäjärven, Suvannon ja Luiron piirikirjastot – perustettiin vuosina 1934–1938. Sotien jälkeen kasvaneille asutusalueille, Aapajärven ja Saukkoavaan kyliin, perustettiin piirikirjastot vasta 1950-luvulla. Piirikirjastot saivat yleensä alkunsa siten, että kylän kansakoulun opettaja otti yhteyttä kirjastolaitoksen johtokuntaan ja ehdotti piirikirjaston perustamista. Johtokunta teki asiasta ehdotuksen kunnanvaltuustolle ja esitti määrärahaa piirikirjaston perustamista varten seuraavan vuoden tulo- ja menoarvioon. (PKK:n toimintakertomukset, 1934–1935, 1937–1939, 1950; PKKJK:n pöytäkirjat, 28.11.1936, 2.12.1937, 7.11.1938, 11.11.1949.)

Piirikirjastojen johtokunnat lakkautettiin 1950-luvun alussa, jolloin Pelkosenniemen kirjastolaitoksen johtokunnasta tuli kaikkien kunnan kirjastojen yhteinen johtokunta. Kuitenkin piirikirjastojen hoitajat kuuluivat johtokuntaan niissä kantakirjaston johtokunnan kokouksissa, joissa kirjastilaukset tehtiin. Vuonna 1963 piirikirjastojen nimi vaihtui uuden kirjastolain mukaan sivukirjastoiksi. (PKK:n toimintakertomukset, 1952; PKKJK:n pöytäkirjat, 29.1.1953; PKLTK:n pöytäkirjat, 4.10.1963.)

5.3.1 Saunavaaran lainakirjastosta piirikirjastoksi vuonna 1934

Saunavaaran kylässä oli ollut kirjasto jo ennen Pelkosenniemen kunnan kirjastolaitoksen ja kantakirjaston perustamista. Tätä Saunavaaran koululla toiminutta lainakirjastoa oli pitänyt yllä oma kannatusyhdistys. (PKV:n pöytäkirjat, 28.6.1933; PKK:n pöytäkirjat 31.1.1934.) Kirjaston perustamisajasta ei ole tarkkaa tietoa, mutta oletettavasti se on vuosi 1931. Lainakirjaston kirjakokoelma siirtyi näet suoraan Saunavaaran piirikirjaston käyttöön. Saunavaaran piirikirjaston hankintaluettelon mukaan ensimmäiset piirikirjastoon hankitut kirjat olivat vuodelta 1931: ”N:o 1 – 258 ostettu tai lahjoitettu Saunavaaran kirjaston kannatusyhdistyksen omistamalle Nuortenkirjastolle”. (Saunavaaran piirikirjaston hankintaluettelo.)

Kesäkuun 28. päivänä vuonna 1933 Pelkosenniemen kunnanvaltuusto käsitteli Saunavaaran lainakirjaston kannatusyhdistyksen kirjelmää:

Niin kuin monet arv. Valtuuston jäsenet tietävät, on Saunavaaran kylässä kannatusyhdistyksen ylläpitämä lainakirjasto. Kirjasto, jota uutterasti käytetään, on sijoitettu kansakoululle, jossa kirjat säilytetään jo ennen ahtaassa luokkakaapissa. Käännymme arv. kunnanvaltuuston puoleen pyynnöllä saada joku kunnan omistamista, vielä kunnossa olevista kaapeista kirjakaapiksi, tai kirjastovaroista rahoja sellaisen ostamiseen.

Sortavalassa kesäkuun 20 p:nä 1933

Saunavaaran lainakirjaston johtokunnan puolesta:

Inkeri Saranko (PKV:n pöytäkirjat, 28.6.1933.)

Kunnanvaltuusto päätti lainata Saunavaaran lainakirjastolle kirjastokaapin toistaiseksi. Kannatusyhdistyksen kirjelmästä selviää, että lainakirjasto oli kantakirjaston perustamisen aikoihin jo ahkerassa käytössä. (PKV:n pöytäkirjat, 28.6.1933.)

Seuraavaksi Saunavaaran kirjaston kannatusyhdistys lähestyi kantakirjaston johtokuntaa, joka kokouksessaan tammikuun 31. päivänä vuonna 1934 käsitteli kannatusyhdistyksen tarjousta Saunavaaran lainakirjaston muuttamisesta piirikirjastoksi. Asia oli jo ollut kunnanvaltuuston tiedossa, sillä valtuusto oli hyväksynyt piirikirjastojen säännöt jo aiemmin samassa kuussa. Niinpä kantakirjaston johtokunta totesikin, että Saunavaaran lainakirjastosta tulisi piirikirjasto, mikäli se hyväksyisi kirjastolaitoksen säännöt. Näin myös kirjaston johtokunnan valinta siirtyisi kunnanvaltuustolle. (PKV:n pöytäkirjat, 16.1.1934; PKK:n pöytäkirjat, 31.1.1934.)

Saunavaaran piirikirjaston ensimmäisestä säilyneestä toimintakertomuksesta vuodelta 1935 käy ilmi, että piirikirjastonhoitajana toimi kansakoulunopettaja Elsa Perttunen. Kirjasto oli avoinna

perjantaisin klo 18–20 Saunavaaran kansakoulun luokahuoneessa. Toisin kuin muissa Pelkosenniemen piirikirjastoissa, Saunavaarassa oli lainakirjaston perintönä omia kirjoja jo piirikirjaston syntyessä. Vuonna 1935 kirjoja oli 255 kappaletta. Tämän lisäksi kirjoja lainattiin myös kantakirjastosta. Vuoden aikana piirikirjastossa oli lainaajia 52 ja lainaksi annettiin kirjoja 671 kappaletta. Kirjaston taloutta hoidettiin 472 markan turvin. Piirikirjaston johtokunnan puheenjohtajana toimi opettaja Inkeri Saranko ja jäsenenä maanviljelijä Matias Kilpelä, emäntä Teodora Perttunen ja opettaja Elsa Perttunen. Varajäsenenä oli työmies Leo Kilpelä. (Saunavaaran piirikirjaston toimintakertomukset, 1935.)

Saunavaaran piirikirjasto oli yleensä auki talvisin säännöllisesti, vuodesta 1939 alkaen kahtena iltana viikossa kaksi tuntia kerrallaan. Kesäisin kirjasto pidettiin suljettuna usein heinäkuussa, mutta tilanteen mukaan muulloinkin. Vuonna 1940 kirjasto oli suljettuna koko kesän syyskuun 10. päivään saakka, koska Saunavaaran koulu oli kulkutautisairaalana. (Saunavaaran piirikirjaston toimintakertomukset, 1935, 1938–1940.)

Sota vaikutti myös piirikirjaston toimintaan. Vuonna 1941 Saunavaaran piirikirjasto oli kiinni kesäkuun alusta vuoden loppuun kirjastonhoitajan asepalveluksen vuoksi. Vuonna 1943 kirjasto oli avoinna vain huhtikuusta kesäkuuhun. Syytä oli se, että Saunavaaran koululle oli majoitettu saksalaisia sotilaita. Toiseksi syyksi mainittiin valon puute. Seuraavana vuonna majoitustilaa tarvittiin vielä maaliskuun loppuun asti. Syyskuussa 1944 tilanne oli sellainen, että koko pitäjän väestö evakuoitiin ja kirjasto suljettiin syyskuun alussa ja avattiin vasta seuraavan vuoden lokakuussa. (Pelkosenniemeläiset isänmaan puolustajina, 104–107; Saunavaaran piirikirjaston toimintakertomukset, 1941–1945.)

Saunavaaran piirikirjastosta sivukirjastoksi

Vuonna 1963 Saunavaaran piirikirjastosta tuli sivukirjasto. Nimenmuutos ei vaikuttanut kirjaston toimintaan merkittävästi. Uuden kirjastolain mukaan uudet kirjastonhoitajat otettiin töihin väliaikaisina työntekijöinä niin kauan kuin laissa vaadittu pätevyys oli saavutettu ja kirjastokurssi suoritettu. Niinpä vuonna 1969 Saunavaaran kirjastonhoitaja Paavo Peuranen oli suorittanut sivukirjastonhoitajan kirjaturssin. Suullinen osa kirjastotarkastajalle oli vielä suorittamatta, joten hänen virkansa sivukirjastonhoitajana jatkui edelleen väliaikaisena. (PKLTK:n pöytäkirjat, 14.2.1963, 4.10.1963, 4.11.1969.)

Kun Saunavaaran koulu lakkautettiin vuonna 1970, päädyttiin kirjastolautakunnassa esittämään myös Saunavaaran sivukirjaston lakkauttamista, koska se ei olisi enää täyttänyt sivukirjastojen valtionapuperusteita. Samalla päätettiin perustaa Saunavaaraan valtionapukelpoinen siirtokirjakokoelma, joka voisi toimia myös asuinhuoneessa. Siirtokirjakokoelma aloitti toimintansa 1.2.1971, jolloin kirjasto muutti kirjastonhoitaja Paavo Peurasen kotiin. Viiden vuoden kuluttua siirtokirjasto lopetettiin. (PKLTK:n pöytäkirjat, 7.9.1970, 28.9.1970, 18.1.1971.)

Vuonna 1980 kirjastotoiminta Saunavaarassa alkoi uudestaan, kun Rauha Heikkilä otti siirtokirjakokoelman hoitoonsa. Kirjasto oli avoinna kahdeksan tuntia viikossa. Lainaustoiminta oli vilkasta: vuonna 1983 lainaajia oli 87 kyläläistä, jotka lainasivat vuoden aikana yhteensä 1 042 kirjaa. Vuosina 1986–1988 Saunavaaran lainausasema toimi Saunavaaran postissa, jota hoiti Terttu Rantapää. Saunavaaran posti lopetti toimintansa 28.10.1988. Seuraavan vuoden kesäkuusta alkaen Saunavaarassa alkoi käydä Kemijärven kirjastoauto, joka pysähtyi kylässä yhdellä pysäkillä. Kirjastoautosta lainattiin vain 55 kertaa vuoden aikana. Kirjastoauto kävi kylässä vielä seuraavanakin vuonna, jolloin sitä käytti vain viisi kyläläistä lainaten yhteensä 16 kirjaa, mutta sitten kokeilu lopetettiin kannattamattomana. (PKLTK:n pöytäkirjat, 18.10.1976, 8.11.1988, 16.8.1989; PKuK:n toimintakertomukset, 1980–1991.)

Saunavaaran piirikirjaston ja sivukirjaston kirjastonhoitajat

Vuosittaisista toimintakertomuksista vain osa on säilynyt, joten aivan kaikista Saunavaaran piirikirjaston kirjastonhoitajista ei ole tietoa. Suurin osa heistä oli kansakoulun opettaja, mutta varsinkin sotavuosina kirjastonhoitajana oli myös muita henkilöitä. Vuodesta 1967 lähtien kirjastonhoitajana toimi maanviljelijä ja kirvesmies Paavo Peuranen. Saunavaaran piirikirjasto muuttui sivukirjastoksi vuonna 1963. (Saunavaaran piirikirjaston toimintakertomukset 1935, 1938–1947, 1949–1952, 1955–1962; PKLTK:n pöytäkirjat, 11.2.1954, 15.11.1957, 28.10.1965, 1.9.1966, 26.10.1967, 4.11.1969; Saunavaaran sivukirjaston toimintakertomukset, 1963–1964, 1966–1968.)

Kirjastonhoitajat

- 1935: Elsa Perttunen, kansakoulunopettaja
- 1938–1943: Aaro Lepistö, kansakoulunopettaja
- 1944: Eevi Oinas, talollisen tytär
- 1945: Enna Perttunen, kotiapulainen
- 1947: Niilo Koskino, kansakoulunopettaja

- 1949–1952: Siiri Oinas, talollisen tytär
- 1953: Viljo Valkoluoto, kansakoulunopettaja
- 1954: Viljo Valkoluoto, kansakoulunopettaja
Lauri Samuli, kansakoulunopettaja
- 1955–1956: Lauri Samuli, kansakoulunopettaja
- 1957: Lauri Samuli, kansakoulunopettaja
Mikko Ahonen, kansakoulunopettaja
- 1958: Mikko Ahonen, kansakoulunopettaja
Elsa Perttunen, kansakoulunopettaja
- 1959–1960: Elsa Perttunen, kansakoulunopettaja
- 1961: Elsa Perttunen, kansakoulunopettaja
Eero Pajatie, kansakoulunopettaja
- 1962–1964: Eero Pajatie, kansakoulunopettaja
- 1965: Eero Pajatie, kansakoulunopettaja
Marita Kilpimaa, kansakoulunopettaja
- 1966: Marita Kilpimaa, kansakoulunopettaja
Eero Pajatie, kansakoulunopettaja
- 1967: Eero Pajatie, kansakoulunopettaja
Paavo Peuranen, maanviljelijä, kirvesmies
- 1968–1970: Paavo Peuranen, maanviljelijä, kirvesmies
(sama.)

Saunavaaran siirtokirjakokoelman hoitajat

- 1971–1976: Paavo Peuranen, maanviljelijä, kirvesmies
- 1980–1985: Rauha Heikkilä
- 1986–1988: Terttu Rantapää, postinhoitaja

(PKLTK:n pöytäkirjat, 8.1.1971, 5.3.1971; PKuK:n toimintakertomukset, 1971–1988.)

Saunavaaran piirikirjaston johtokunta

Alla olevassa listassa ovat ne Saunavaaran piirikirjaston johtokunnan jäsenet, jotka on mainittu säilyneissä toimintakertomuksissa. Ensimmäiseksi mainittu on johtokunnan puheenjohtaja. Vuoden 1951 johtokunnasta ei ole tietoa. Jostain syystä sitä ei ollut merkitty toimintakertomukseen. Vuodesta 1952 alkaen kirjaston johtokuntana toimi kunnan

kirjastolaitoksen johtokunta. (Saunavaaran piirikirjaston toimintakertomukset 1935, 1938–1947, 1949–1952; PKKJK:n pöytäkirjat, 29.1.1953.)

1935: Inkeri Saranko, kansakoulunopettaja
Matias Kilpelä, maanviljelijä
Teodora Perttunen, emäntä
Elsa Perttunen, kansakoulunopettaja
Leo Kilpelä, työmies (varajäsen)

1938 – 1943: Elsa Perttunen, kansakoulunopettaja
Kaaleb Perttunen, maanviljelijä
Teodora Perttunen, emäntä
Aaro Lepistö, kansakoulunopettaja
Leo Kilpelä, työmies (varajäsen)

1944 – 1947: Elsa Perttunen, kansakoulunopettaja
Teodora Perttunen, emäntä
Tyyne Oinas, emäntä

1949: Elsa Perttunen, kansakoulunopettaja
Tilma Oinas, emäntä

1950: Elsa Perttunen, kansakoulunopettaja
Tilma Oinas, emäntä
Aimo Oinas, maanviljelijä

(Saunavaaran piirikirjaston toimintakertomukset 1935, 1938–1947, 1949–1952.)

5.3.2 Kairalan lainausasemasta piirikirjastoksi vuonna 1935

Kairalan kylän kirjasto aloitti lainausasemana vuonna 1934 Kairalan kansakoululla. Lainausasema oli auki tunnin viikossa. Sen hoitajana toimi koulun pitkäaikainen opettaja Vili Sorvali, josta tuli piirikirjastonhoitaja Kairalan piirikirjaston aloittaessa toimintansa vuonna 1935. Vili Sorvali oli myös Pelkosenniemen kunnan kantakirjaston ensimmäisen, vain muutaman

kuukauden toimineen, johtokunnan jäsen. (PKK:n toimintakertomukset, 1934; Kairalan piirikirjaston toimintakertomukset, 1936.)

Kairalan piirikirjaston ensimmäinen säilynyt toimintakertomus on vuodelta 1936. Sen mukaan kirjasto oli avoinna kaksi kertaa viikossa, maanantaisin ja torstaisin klo 18–19. Kirjaston vuosibudjetti oli 410 markkaa. Vuoden aikana kirjastoa käytti 42 henkilöä. Asiakkaiden lainaamia kirjoja oli 521 kappaletta. Piirikirjaston omistuksessa oli vain kuusi kirjaa: ”Kalevala”, ”Kanteletar”, Pär Lagerkvistin ”Kuolleet, jotka etsivät Jumalaa”, Paavo G. Warénin ”Lentoaapinen”, Märta Edqvistin Lars Leevi Laestadiuksesta kertova ”Lapin profeetta” ja Urho Karhumäen romaani ”Korpiherra”. Muut kirjastossa käytetyt kirjat lainattiin kantakirjastosta. Ensimmäisen Kairalan piirikirjaston johtokunnan puheenjohtajana toimi piirikirjastonhoitaja Vili Sorvali ja jäseninä maanviljelijä Sem Kujala, maanviljelijä Eemil Talvensaari ja emäntä Jenny Jaakkola. (Kairalan piirikirjaston hankintaluettelo; Kairalan kirjaston toimintakertomukset, 1936.)

Kairalan piirikirjasto vakiinnutti pian toimintansa. Kirjaston omat kirjat lisääntyivät pikkuhiljaa. Vuonna 1944 kirjoja oli 101 ja viisi vuotta myöhemmin jo 358 kirjaa. Myös lainaaminen lisääntyi sotien jälkeen. Kirjasto sijaitsi koulurakennuksessa, aluksi opettaja Vili Sorvalin asuinhuoneessa ja välillä vuosina 1949–1951 koulukeittolassa. Vuodesta 1959 alkaen kirjasto toimi luokahuoneessa. Kirjasto oli avoinna yleensä kaksi tuntia viikossa, mutta kesäisin vain tunnin viikossa tai joka toinen viikko kaksi tuntia. (Kairalan piirikirjaston toimintakertomukset, 1936–1951.)

Suosituinta lukemista oli kertomakirjallisuus, mutta esimerkiksi vuonna 1941 historiaa luettiin paljon, ja maantiedekin kiinnosti. Eniten lainattiin kirjoja sydäntalvella. Kun talvisaikaan lainoja saattoi olla kuukaudessa 60–70 (parhaimmillaan helmikuussa 1946 jopa 158 lainattua kirjaa), kesäisin kuukausittaisia lainoja oli vain kymmenkunta. Sodan jälkeen kirjasto olikin suljettuna osan kesästä, usein heinä-elokuun, koska lainaajia ei maatoiden takia ollut. (Kairalan piirikirjaston lainauspäiväkirjat, 1936–1946; Kairalan piirikirjaston toimintakertomukset, 1936–1951.)

Kansakoulun oppilaskirjasto yhdistettiin vuonna 1966 Kairalan sivukirjastoon, ja kirjaston aukioloaika lisääntyi tunnilla viikossa. Kun Luiron koulu lopetettiin, alkoivat kylän koululaiset käydä koulua Kairalassa. Luiron sivukirjaston kirjoista suurin osa siirrettiin Kairalan sivukirjastoon vuonna 1971. Kirjojen määrä melkein kaksinkertaistui ja niitä oli vuoden lopussa 1881 kappaletta. Kirjasto siirrettiin nyt omaan huoneeseen, jossa sillä oli käytettävissä 15,8 m²:n tila. Seuraavana

vuonna kirjasto muutti uudelleen suurempaan huoneeseen (20 m²). Vuonna 1977 kirjaston aukioloaikoja supistettiin tunnilla. (Kairalan sivukirjaston vuosikertomukset, 1966, 1971–1972, 1977.)

Kun kirjastonhoitajaksi tuli vuonna 1980 pääkirjaston osa-aikainen kirjastoapulainen, Vilma Riipi (nykyinen Winter), muutettiin kirjaston lainausjärjestelmä pääkirjaston kanssa yhteneväiseksi. Käyttöön otettiin Detroit-lainausjärjestelmä entisen yksikorttijärjestelmän sijasta. Järjestelmän muutos yhteydessä kirjastosta poistettiin yli 500 kirjaa. Seuraavasta vuodesta alkaen Kairalan sivukirjaston hoito kuului pääkirjaston kirjastovirkailijan virkatehtäviin. Kouluaikoina kirjasto oli koululaisten käytössä kerran viikossa. Tällöin lainauksesta vastasi opettaja. Myös naapurihuoneessa toiminut kiertävä päiväkotitoiminta saattoi käyttää kirjastoa viikoittain omatoimisesti. Kirjasto oli ahkerassa käytössä. Esimerkiksi vuonna 1986 lainattiin kirjastosta 3533 teosta. Lainaajia oli 94. (Kairalan kirjaston hankintaluettelo; Kairalan sivukirjaston toimintakertomukset 1980–1986, PKLTK:n pöytäkirjat, 8.10.1981; Winter 2.3.2014, haastattelu.)

Kun kirjastovirkailija tuli pitämään kirjastoa auki, saattoi lainauspöydällä olla metrin korkuinen pino kirjoja odottamassa palauttamista. Ne siirrettiin syrjään ja alettiin ensin palvella asiakkaita. Palautetut kirjat hoidettiin sitten siinä sivussa, kun aikaa jäi. Vilma Winterin mukaan Kairalan sivukirjasto oli mukava työpaikka. Siellä oli aikaa asiakkaille ja siellä kävi myös paljon vanhoja ihmisiä, joilla ei ollut kiirettä. Koululaiset saivat lainata kouluaikana, mutta ahkerimmat nuoret lainaajat kävivät kirjastossa vielä illallakin. Kirjastonhoitaja täydensi kirjakokoelmaa tuomalla pääkirjastosta mukanaan kirjoja joka viikko. Paljon pääkirjastosta lainattiin myös opettajien oppilaille varaamia kirjoja. (Winter 2.3.2014, haastattelu.)

Kairalan sivukirjastosta tuli lainausasema vuonna 1987. Kirjaston käyttö jatkui entiseen tapaan: pääkirjaston kirjastovirkailija piti kirjastoa avoinna edelleen kerran viikossa kaksi tuntia. Myös lainausmäärät pysyivät entisellään. Vuoden 1990 alussa Kairalan lainausasema siirrettiin koulun remontin takia Kairalan Kajastuksen talolle. Samalla aikuisten kertomakirjallisuuden kokoelma yhdistettiin pääkirjaston kokoelmaan ja tilalle tuotiin uudempaa kertomakirjallisuutta. Kirjastosta tuli näin siirtokirjakokoelma. Kirjojen määrä väheni merkittävästi, samoin kirjaston käyttö. (PKuK:n toimintakertomukset, 1987–1994; PKLTK:n pöytäkirjat, 12.2.1989, 15.5.1990; Winter 2.3.2014, haastattelu.)

Saman vuoden kesällä lainausasema oli suljettuna ja kyläläisille järjestettiin kesän aikana kolme kyyditystä pääkirjastoon. 1990-luvun alun lama vaikutti myös Kairalan lainausaseman toimintaan: säästösyistä se pidettiin vastaisuudessakin kesällä suljettuna. Vuonna 1993 Kairalan lainausasema lakkautettiin. (PKuK:n toimintakertomukset, 1987–1994; PKLTK:n pöytäkirjat, 12.2.1989, 15.5.1990, 7.4.1992; Winter 2.3.2014, haastattelu.)

Kairalan piirikirjaston ja sivukirjaston kirjastonhoitajat

Pitkän opettajauran Kairalassa tehnyt Vili Sorvali oli Kairalan piirikirjaston ja sivukirjaston kirjastonhoitajana yhteensä yli kolmekymmentä vuotta vuodesta 1935 aina eläkkeelle jäämiseensä vuoteen 1968 saakka. Hänen jälkeensä opettajat vaihtuivat melkein vuosittain. Niinpä kirjastonhoitajatkin vaihtuivat usein kesken vuoden, kesäloman aikaan. Piirikirjasto-nimi vaihtui sivukirjastoksi vuonna 1963. Vuonna 1977 opettajien sijasta kirjastonhoitajaksi tuli rouva Helmi Aho 14.9.1977 alkaen, ja vuosittaisten lainojen määrä kaksinkertaistui edellisestä vuodesta. (Kairalan piirikirjaston toimintakertomukset 1936–1962; Kairalan sivukirjaston vuosikertomukset 1963–1980; PKLTK:n pöytäkirjat, 22.9.1977.)

Kirjastonhoitajat

1935–1967: Vili Sorvali, kansakoulunopettaja
1968: Vili Sorvali, kansakoulunopettaja
Martti Pulkkinen, kansakoulunopettaja
1969–1970: Martti Pulkkinen, kansakoulunopettaja
1971: Martti Pulkkinen, kansakoulunopettaja
Ritva Varrio, opettaja
1972: Ritva Varrio, opettaja
Lauri Orava, opettaja
1973: Lauri Orava, opettaja
Elina Heinonen, opettaja
1974: Elina Heinonen, opettaja
1975: Elina Heinonen, opettaja
Markku Miettinen, opettaja
1976: Markku Miettinen, opettaja
Matti Sormunen, opettaja
1977: Matti Sormunen, opettaja
Helmi Aho

1978–1979: Helmi Aho
1980: Vilma Riipi
1981–1993 Hoitajana pääkirjaston kirjastovirkailija Vilma Riipi (nykyinen Winter)
(sama.)

Kairalan piirikirjaston johtokunta

Kairalan piirikirjaston johtokunnassa oli lähes koko johtokunnan toiminnan ajan samat henkilöt. Vuodesta 1953 alkaen kirjaston johtokunnaksi vaihtui koko Pelkosenniemen kirjastolaitoksen johtokunta. Ensimmäisenä listassa on mainittu johtokunnan puheenjohtaja. (Kairalan piirikirjaston toimintakertomukset, 1936–1951; PKKJK:n pöytäkirjat, 29.1.1953.)

1936: Vili Sorvali, kansakoulunopettaja
Sem Kujala, maanviljelijä
Eemil Talvensaari, maanviljelijä
Jenny Jaakkola, emäntä

1937: Vili Sorvali, kansakoulunopettaja
Jenny Jaakkola, emäntä
Sem Kujala, maanviljelijä
Eemil Martin, maanviljelijä

1938–1943: Vili Sorvali, kansakoulunopettaja
Sem Kujala, maanviljelijä
Eemil Talvensaari, maanviljelijä
Jenny Jaakkola, emäntä

1944–1951: Sem Kujala, maanviljelijä
Eemil Talvensaari, maanviljelijä
Jenny Jaakkola, emäntä

(Kairalan piirikirjaston toimintakertomukset, 1936–1951.)

5.3.3 Suvantoon piirikirjasto vuonna 1937

Suvannon kylän kansakoulunopettajan, Kustaa Puustisen, anomus Suvannon piirikirjaston perustamisesta käsiteltiin Pelkosenniemen kantakirjaston johtokunnan kokouksessa 28.11.1936. Kantakirjaston johtokunta puolsi anomusta ja esitti kunnanvaltuustolle sen hyväksymistä ja 500 markan määrärahan varaamista vuoden 1937 talousarvioon Suvannon piirikirjastoa varten. Suvannon piirikirjasto aloitti toimintansa 18.2.1937. (PKKJK:n pöytäkirjat, 28.11.1936; PKK:n toimintakertomukset, 1937; Suvannon piirikirjaston tilastollinen päiväkirja.)

Suvannon piirikirjasto sijaitsi kansakoulun luokahuoneessa. Kirjasto oli avoinna maanantaisin ja torstaisin klo 18–19. Kirjastonhoitajana toimi kansakoulunopettaja Kustaa Puustinen, joka oli suorittanut valtion kirjastotoimikunnan hyväksymän kirjastokurssin. Vuonna 1937 lainaajia oli 26 ja vuoden aikana lainattiin 210 kirjaa. Suvannon piirikirjastossa oli vuoden lopussa vain yksi oma kirja, ”Raittiusasiain tietokirja”, niinpä kirjat piirikirjastoon hankittiin kantakirjastosta. Suvannon piirikirjaston ensimmäisessä johtokunnassa oli puheenjohtajana kirjastonhoitaja Kustaa Puustinen ja jäsenenä talollisen tytär Edna Heinola ja maanviljelijä Matti Mettiäinen. (Suvannon piirikirjaston toimintakertomukset, 1937).

Vuonna 1938 piirikirjaston budjetti oli 1600 markkaa, josta 850 markkaa käytettiin kirjahyllyjen ja kirjakaappien oston. Omia kirjoja ei vielä ensimmäisen kokonaisen toimintavuoden jälkeenkään ollut kirjastossa kuin kymmenen kappaletta, uusina kirjoina O. Hynénin ”Metsolassa”, Edvard S. Ellisin ”Punanahkojen jäljillä”, ”Sankaripoikia I-II”, ”Arvosteleva luettelo 1937”, Paavo Susitaipaleen kansalaissodasta kertova ”Ahvola”, Eino Sormusen Martti Lutherin elämäkerta ”Uskon mies”, Frank Thiessin ”Tsushima: erään merisodan romaani” ja Mika Waltarin ”Vieras mies tuli taloon”. Suvannon piirikirjaston kirjojen lukumäärä kasvoi hiljalleen. Vuonna 1940 kirjoja oli 40 ja neljä vuotta myöhemmin sadan kirjan raja ylittyi. Vuonna 1949 kirjoja oli 147 kappaletta. (Suvannon piirikirjaston hankintaluettelo; Suvannon piirikirjaston toimintakertomukset, 1938, 1940, 1944, 1949)

Vuonna 1939 syttyi talvisota ja Pelkosenniemestä tuli sotatoimialuetta. Suvantolaiset lähtivät evakkoon Länsi-Lappiin, Kittilään. Suvannon koulun opettaja ja piirikirjastonhoitaja Kustaa Johannes Puustinen kaatui rintamalla 11.12.1939 (Pelkosenniemeläiset isänmaan puolustajina 2000, 275). Suvannon piirikirjaston vuoden 1940 toimintakertomuksessa sodan vaikutuksia kirjastoon kuvattiin näin: ”Kirjasto on ollut toiminnassa ainoastaan syksyllä, koska entinen

kirjastonhoitaja kuoli sodassa. Myös on suuresti lainaukseen vaikuttanut kirjojen takaisin saanti, sillä kylä on ollut evakuoitu.” (Suvannon piirikirjaston toimintakertomukset, 1940.)

Talvisodan jälkeen syksyllä 1940 Suvannon piirikirjaston toiminta alkoi uudelleen. Kirjastonhoitajana oli ensin opettaja Pentti Sjöberg ja kaksi seuraavaa talvea opettaja Elsi Vaarala, jonka nimi vaihtui Lukkariseksi hänen avioiduttuaan Suvannossa asuessaan. Vuoden 1944 syksyllä joutuivat kyläläiset lähtemään taas evakkoon, tällä kertaa Pohjanmaalle, Toholammille. Pelkosenniemen läpi marssivat nyt saksalaiset joukot. Kun ensimmäiset suomalaisjoukot tulivat saksalaisten jäljestä Suvannon kylään, siellä odotti yllätys: Suvannon kylä oli jäänyt polttamatta kuin ihmeen kaupalla, vaikka saksalaiset joukot olivat kulkeneet kylän kautta. Toinen ihmetyksen aihe oli, että Suvannon koulun lipputangossa liehui Suomen lippu. (Pelkosenniemeläiset isänmaan puolustajina 2000, takakansi; Suvannon piirikirjaston toimintakertomukset, 1940–1944; Keränen 2000, 179–181.)

Suvannon piirikirjasto aloitti toimintansa taas syksyllä 1945, jolloin kirjastonhoitajana oli Heta Hietanen. Pyhäjärven kansakoulun opettaja Heta Hietanen oli saanut siirron Suvannon koululle, sillä saksalaiset joukot olivat polttaneet Pyhäjärven kylän. Siinä samalla tuhoutui myös Pyhäjärven koulu ja Pyhäjärven piirikirjasto. (PKK:n toimintakertomukset, 1944; Suvannon piirikirjaston toimintakertomukset, 1945; Elo & Seppälä 2013, 44.)

Vuonna 1946 Suvannon kylässä oli 144 asukasta, joista puolet oli alle 20-vuotiaita (Pipping 1978, 223). Piirikirjaston lainaajaluetteloon oli merkitty 2.5.1946 mennessä 77 lainaajaa, joista kuusi oli jo poistettu luettelosta. Näin ollen lähes puolet kylän asukkaista oli Suvannon piirikirjaston asiakkaita. Vuoden 1953 alussa lainaajaluettelo järjestettiin uudelleen. Uuteen luetteloon oli kertynyt vuoteen 1956 mennessä 56 lainaajaa. Vuonna 1958 aloitettiin uusi lainaajaluettelo, jossa oli lopulta 86 lainaajaa. Viimeisin uusi lainaaja on merkitty luetteloon 29.6.1969. (Suvannon piirikirjaston lainaajaluettelo.)

Suvannon piirikirjaston kirjastonhoitajat olivat vuosina 1937–1953 kylän kansakoulun opettajia. Vuonna 1953 piirikirjaston hoitajaksi tuli kyläkoulun keittäjänä ja talonmiehenä toiminut Edna Mettiäinen, joka oli myös ensimmäisen Suvannon piirikirjaston johtokunnan jäsen, silloin vielä tyttönimellään. Kirjaston pitämästä päiväkirjasta käy ilmi, että lainaus moninkertaistui kirjastonhoitajan vaihtuessa: ennen vuotta 1953 vuosittaisten lainojen määrät vaihtelivat 60 ja 110 lainan välillä, kun vuodesta 1953 lähtien lainoja oli 338 - 501 lainaa vuodessa. (Suvannon

piirikirjaston tilastollinen päiväkirja; Suvannon piirikirjaston toimintakertomukset 1937–1938, 1940–1947, 1949–1952, 1954–1960; Suvannon sivukirjaston toimintakertomukset, 1963 – 1968; Kujala 11.3.2014, haastattelu.)

Vuonna 1966 Suvannon kansakoulu lakkautettiin (Rantala 1992, 22). Suvannon sivukirjasto oli suljettuna koko alkuvuoden 1967. Pääkirjastosta esitettiin sivukirjaston siirtämistä keskellä Suvannon kylää sijaitsevaan Mattilan pirttiin. Kirjastonhoitajana toimi virallisesti talon isäntä, Heino Kujala 20.11.1967 alkaen. (PKLTK:n pöytäkirjat, 26.10.1967; Suvannon sivukirjaston toimintakertomukset, 1967). Käytännössä kirjastoa hoiti myös Heinin tuolloin 16-vuotias poika, Markku Kujala, joka kuvaa kylän tunnelmia kirjaston siirtyessä Mattilaan: ”Se oli niin suuri alakulo siitä kun se koulu loppui ja väki rupes väheneämään täällä kylässä, että kyllä siinä tosin oli semmonen tunnelma, että tämä on niinku tekohengitystä tämä, että kirjasto jääpi.” (Kujala 11.3.2014, haastattelu). Hän luki kuitenkin läpi kirjaston mukana tulleen vanhan, kangasselkäisen kirjastonhoitajan oppaan ja alkoi toimia isänsä apuna kylän sivukirjaston hoitajana (Kujala 11.3.2014, haastattelu).

Sivukirjasto oli avoinna sunnuntaisin klo 16–18 ja aluksi myös keskiviikkoiltaisain klo 17–18. Seuraavana vuonna Suvannon koulun oppilaskirjastosta siirrettiin 50 kirjaa sivukirjastoon yhteyteen ja Mattilan pirttiin hankittiin uusi kirjastokaappi. Kirjaston kirjoja oli nyt 604 kappaletta. Vuonna 1970 kirjaston aukioloaikaa vähennettiin tunnilla, koska kylän lapset kävivät koulua Pyhäjärven koululla, jossa oli nyt käytettävissä oma kirjasto. Kun Suvannon sivukirjasto lakkautettiin vuonna 1971, jatkui kirjastotoiminta Mattilassa siirtokirjakokoelmana 1.2.1971 alkaen edelleen Heino Kujala hoitamana. (Suvannon sivukirjaston toimintakertomukset, 1967–1968; PKLTK:n pöytäkirjat, 30.1.1968, 26.2.1968, 21.1.1970, 21.7.1970, 5.3.1971.)

Suvannon kylän väestö väheni merkittävästi 1960–1970-luvuilla. Kun vuonna 1950 kylässä oli asukkaita 159, oli heitä vuonna 1985 ainoastaan 33. Myös kyläläisten keski-ikä oli noussut 49 vuoteen. (Pihkala, Sippola & Yli-Tepsa 1986, 71–72.) Kirjaston käyttö ei kuitenkaan vähentynyt samassa suhteessa. Vielä 1970-luvun lopulla lainattiin siirtokirjakokoelmasta vuosittain yli 300 kirjaa. Vuonna 1985 kirjoja lainasi lähes puolet kyläläisistä, 15 henkilöä, yhteensä 171 kirjaa. Seuraavana vuonna 1986 Suvannon siirtokirjakokoelman toiminta lopetettiin huhtikuun lopussa liian kalliina, koska lainan hinnaksi tuli 18,61 markkaa. Pääkirjastoon järjestettiin kuljetus kerran kuussa Pekka Strandin taksilla. Kirjastokuljetuksesta ilmoitettiin suvantolaisille joka kotiin jaetulla tiedotteella (liite 4). Kuljetukseen osallistui kuitenkin vähän kyläläisiä ja se lopetettiin

vuosikymmenen vaihteessa. (PKuK:n toimintakertomukset, 1971–1986; PLTK:n pöytäkirjat, 25.3.1986, 26.8.1986; Pyykönen 4.3.2014, haastattelu.)

Suvannon piirikirjaston ja sivukirjaston kirjastonhoitajat

- 1937–1939: Kustaa Puustinen, kansakoulunopettaja
1940–1941: Pentti Sjöberg, kansakoulunopettaja
1942–1944: Elsi Vaarala, myöh. Lukkarinen, kansakoulunopettaja
1945: Heta Hietanen, kansakoulunopettaja
1946: Liisa M. Vihavainen, kansakoulunopettaja
1947–1950: Karin Lundberg, kansakoulunopettaja
1951: Valdemar Järvisalo, kansakoulunopettaja
1952: Eila Niemelä, kansakoulunopettaja
Reijo Rekiaro, kansakoulunopettaja
1953: Reijo Rekiaro, kansakoulunopettaja
Edna Mettiäinen, rouva
1954–1966: Edna Mettiäinen, rouva
1967–1970: Heino Kujala, maanviljelijä

(Suvannon piirikirjaston toimintakertomukset, 1937–1938, 1940–1947, 1949–1952, 1954–1960; PKLTK:n pöytäkirjat, 25.1.1954, 26.10.1967; Suvannon sivukirjaston toimintakertomukset, 1963–1970; Suvannon piirikirjaston tilastollinen päiväkirja.)

Suvannon siirtokirjakokoelman hoitaja

- 1971–1986: Heino Kujala, maanviljelijä
(PKLTK:n pöytäkirjat, 18.1.1971, 5.3.1971, 25.3.1986.)

Suvannon piirikirjaston johtokunta

Suvannon piirikirjaston toimintakertomuksia ei ole säilynyt vuosilta 1939, 1948 ja 1951–1952. Vuoden 1939 toimintakertomusta ei ole todennäköisesti koskaan tehtykään kirjastonhoitajan kaaduttua sodassa joulukuussa 1939. Suvannon piirikirjaston johtokunnan puheenjohtajana oli aluksi kirjastonhoitaja, mutta vuodesta 1945 lähtien puheenjohtajaksi vaihtui Matti Arvola, joka käytti sukunimeä Mettiäinen vuoteen 1942 asti. Hän oli jäsenenä kaikissa Suvannon piirikirjaston johtokunnissa. Myös Matin vaimo, Laila Mettiäinen, oli mukana johtokunnassa vuodesta 1938 asti. Vaikka kirjaston sääntöjen mukaan piirikirjaston johtokunnassa olisi kuulunut olla neljä jäsentä, oli kunnanvaltuusto valinnut Suvannon piirikirjaston johtokuntaan vain kolme jäsentä

lukuun ottamatta johtokunnan viimeisiä vuosia. Vuodesta 1953 lähtien piirikirjaston johtokuntana toimi koko Pelkosenniemen kirjastolaitoksen yhteinen johtokunta. Piirikirjaston johtokunnan puheenjohtaja on mainittu alla olevassa listassa aina ensimmäisenä. (Suvannon piirikirjaston toimintakertomukset, 1937–1938, 1940–1947, 1949–1952; PKKJK:n pöytäkirjat, 29.1.1953.)

- 1937: K.J.Puustinen, kansakoulunopettaja
Edna Heinola (myöhemmin Mettiäinen), talollisen tytär
Matti Mettiäinen (myöhemmin Arvola), maanviljelijä
- 1938: K.J.Puustinen, kansakoulunopettaja
Matti Mettiäinen (myöhemmin Arvola), maanviljelijä
Laila Mettiäinen (myöhemmin Arvola), emäntä
- 1940–1941: Pentti Sjöberg, kansakoulunopettaja
Matti Mettiäinen (myöhemmin Arvola), maanviljelijä
Laila Mettiäinen (myöhemmin Arvola), emäntä
- 1942: Elsi Vaarala (myöhemmin Lukkarinen), kansakoulunopettaja
Matti Arvola, maanviljelijä
Laila Arvola, emäntä
- 1943–1944: Elsi Lukkarinen, kansakoulunopettaja
Matti Arvola, maanviljelijä
Laila Arvola, emäntä
- 1945: Matti Arvola, maanviljelijä
Laila Arvola, emäntä
Heta Hietanen, kansakoulunopettaja
- 1946: Matti Arvola, maanviljelijä
Laila Arvola, emäntä
Liisa M. Vihavainen, kansakoulunopettaja
- 1947: Matti Arvola, maanviljelijä

Laila Arvola, emäntä
Karin Lundberg, kansakoulunopettaja

1949–1951: Matti Arvola, maanviljelijä
Laila Arvola, emäntä
Karin Lundberg, kansakoulunopettaja
Eino Arvola, maanviljelijä

1952: Matti Arvola, maanviljelijä
Laila Arvola, emäntä
Heino Kujala, maanviljelijä

(Suvannon piirikirjaston toimintakertomukset, 1937–1938, 1940–1947, 1949–1952.)

5.3.4 Pyhjäjärven lainausasemasta piirikirjastoksi vuonna 1938

Pyhjäjärven kylässä aloitti toimintansa lainausasema vuonna 1934. Lainausaseman hoitajan, kansakoulunopettaja Heta Hietasen, anomus piirikirjaston perustamiseksi Pyhjäjärvelle käsiteltiin Pelkosenniemen kantakirjaston johtokunnassa joulukuun 3. päivänä 1937. Johtokunta puolsi anomusta ja ehdotti kunnallislautakunnalle määrärahan varaamista kunnan seuraavan vuoden talousarvioon piirikirjaston perustamiseksi. Pyhjäjärven piirikirjasto perustettiin 30.9.1938. (PKK:n toimintakertomukset, 1934–37; PKKJK:n pöytäkirjat, 3.12.1937.)

Pyhjäjärven kansakoulun opettaja Heta Hietanen toimi piirikirjaston kirjastonhoitajana alusta asti aina vuoteen 1965 saakka. Kirjasto sijaitsi Pyhjäjärven koululla opettaja Heta Hietasen asunnossa. Lainausasema oli ollut avoinna tunnin viikossa, mutta piirikirjaston aloitettua toimintansa kaksi tuntia: tiistai- ja perjantai-iltaisoin klo 17–18. Ensimmäisenä vuonna kirjastoa käytti 40 henkilöä ja kirjoja lainattiin 248 kappaletta. Kirjaston omia kirjoja oli vain 32, mutta kirjoja saatiin lainaan kantakirjastosta. Kirjaston budjetti oli 1 503 markkaa, josta 1 300 markkaa kului kirjojen ostoon ja sidottamiseen. Heta Hietanen oli myös Pyhjäjärven piirikirjaston ensimmäisen johtokunnan puheenjohtajana. Johtokunnan jäseninä toimivat rouva Miina Helenius ja maanviljelijä Kalle Pyhjäjärvi. (PKK:n toimintakertomukset, 1934–37; Pyhjäjärven piirikirjaston toimintakertomukset, 1938–1941, 1943–1947, 1949–1960.)

Pyhjärven piirikirjasto oli alkujaan tarkoitettu ”kaikille 10 vuotta täyttäneille” (Pyhjärven piirikirjaston toimintakertomukset, 1939). Vasta vuodesta 1947 alkaen kirjastoa saivat käyttää kaikki halukkaat iästä riippumatta. Talvisodan alettua syksyllä 1939 kirjasto suljettiin joulukuun alussa kyläläisten lähtiessä evakkoon Kittilään ja avattiin vasta seuraavana vuonna. Kirjojen ja kirjaston käyttäjien määrä lisääntyi pikkuhiljaa. Vuonna 1943 tapahtui kuitenkin notkahdus kehityksessä. Kun vielä kaksi vuotta aikaisemmin lainaajia oli ollut 72 henkilöä ja kirjoja oli vuoden aikana lainattu 587 kappaletta, nyt lainaajia oli vain 13 ja lainattuja kirjoja 40. Toimintakertomuksen mukaan ”Kirjasto oli säännöllisesti avoinna, mutta kävijöitä oli vain 18 kertaa” (Pyhjärven piirikirjaston toimintakertomukset, 1938–1941, 1943–1947, 1949–1960; Pelkosenniemeläiset isänmaan puolustajina 2000, takakansi.)

Vuonna 1944 Pyhjärven piirikirjasto oli avoinna kesäkuuhun saakka. Syksyllä pyhjärveläiset lähtivät evakkoon Toholammille ja saksalaiset joukot polttivat kylän yhtä taloa lukuun ottamatta. Pyhjärven piirikirjaston mukana palaneiden kirjojen määrää on vaikea arvioida. Vuoden 1944 alussa kirjastossa oli 135 omaa kirjaa kantakirjastosta lainattujen lisäksi. (Pelkosenniemeläiset isänmaan puolustajina 2000, takakansi; Pyhjärven piirikirjaston toimintakertomukset, 1944–1947; Elo & Seppälä 2013, 44.)

Uuden kokoelman kerääminen alkoi vuonna 1946, jolloin kirjastossa oli vuoden alussa 10 kirjaa. Piirikirjastoon hankittiin vuoden aikana ostamalla 12 ja lahjoituksina 162 kirjaa. Saman vuoden toimintakertomuksesta käy kuitenkin ilmi, että ”Kirjasto on ollut koko vuoden suljettuna, koska kirjat voitiin säilyttää vain pakkilaatikoissa eikä niitä voitu laittaa lainauskuntoon” (Pyhjärven piirikirjaston toimintakertomukset, 1946). Kirjasto jatkoi toimintaansa vasta vuonna 1947 kirjastonhoitaja Heta Hietasen kotona, jolloin kirjasto oli auki tarvittaessa (Pyhjärven piirikirjaston toimintakertomukset, 1947).

Käynti Pyhjärven piirikirjastossa, kirjastonhoitaja Heta Hietasen kotona, oli vuonna 1954 nuoresta työstä jännittävä tapahtuma. Kun oppilaskirjaston kirjat oli luettu ”seitsemään kertaan”, lähti lukuhaluinen tyttö etsimään uusia kirjoja piirikirjastosta:

Piti mennä sinne ison pirtin penkille istumaan. Ja sitten opettaja kysy – tai joku kävi kysymässä niistä lapsista, – että miksi minä olen siellä, tais ne arvatakki jo. Kun ei sitä voinu mennä pyytämään, vaan ootti, että joku huomaa. Ja sitte se opettaja tuli kun keitoksiltaan ehti, kysymään, että oletko sinä menossa kirjastoon. Sitten kiikuttiin peräkanaa sinne vinttiin. Ja siellä oli semmonen iso kaappi. Siellä oli kirjoja kolme kertaa

niin paljon kuin oppilaskirjastossa. Eli semmosta metrin kaappia kolme, neljä, siellä korkeintaan oli. Siellä oli Waltarin kirjoja, ja kaikkia tämmösiä, niin opettaja kysyi, että lukeeko se sinun isä näitä. Vähän niinku että oisko se nyt sopivaa 11–12 -vuotiaan lukia, mutta kyllä minä luin joka ainoan kirjan sieltä. (Winter 2.3.2014, haastattelu.)

Kun Pyhäjärven piirikirjasto vuonna 1963 muuttui virallisesti sivukirjastoksi, siinä oli 316 kirjaa. Sen sijaan lainaajista oli pulaa. Vaikka kirjasto oli ollut auki koko vuoden kaksi kertaa viikossa, oli lainaajia ollut vain 36 kertana. Kolme vuotta myöhemmin sivukirjasto muutti vuonna 1950 valmistuneen koulurakennuksen eteistilaan. Kirjastonhoitajaksi tuli kansakoulunopettaja Urpo Taskinen. Samana vuonna 1966 koulun oppilaskirjaston 221 kirjaa siirrettiin piirikirjastoon, jolloin kirjastossa oli vuoden lopussa 916 kirjaa. (Pyhäjärven piirikirjaston hankintaluettelo; Pyhäjärven piirikirjaston toimintakertomukset, 1947, 1949–1950; Pyhäjärven kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 10.9.1950; PKLTK:n pöytäkirjat, 28.10.1965, 13.4.1966.)

Pyhäjärven sivukirjaston käyttö lisääntyi huomattavast, kun se siirrettiin koululle. Lainojen määrä kasvoi niin, että vuonna 1968 kirjoja lainattiin 1551 kappaletta. (Pyhäjärven sivukirjaston toimintakertomukset, 1966–1968.) Pyhäjärven kansakoulu lakkautettiin vuonna 1970 (PKV:n pöytäkirjat, 17.12.1969). Koulun lakkauttaminen merkitsi myös Pyhäjärven sivukirjaston lakkauttamista ja siirtokirjakokoelman perustamista sen sijaan. Kirjasto jatkoi toimintaansa siirtokirjakokoelmana 1.2.1971 alkaen. Siirtokirjaston hoitajana aloitti Gunilla Pyhäjärvi. Kirjasto oli avoinna kaksi tuntia viikossa tiistaisin klo 17–19. (PKLTK:n pöytäkirjat, 28.9.1970, 18.1.1971, 5.3.1971; PKuK:n toimintakertomukset, 1971–1972.)

Kirjaston käyttäjämäärät vähenivät aluksi puolella, kun koululaiset siirtyivät kirkonkylälle, mutta kasvoivat 1970-luvun loppupuolella. Vuonna 1978 siirtokirjastosta lainattiin 785 kirjaa. Siirtokirjakokoelman käyttäjät olivat kirjastonhoitajalle tuttuja. Suurin osa oli vanhempia ihmisiä, joiden lapset olivat lähteneet maailmalle. Nuoremmat naiset olivat muuttaneet pois, mutta kylään jääneistä vanhoista pojista löytyi myös ahkeria lukijoita. PKuK:n toimintakertomukset, 1971–1972; (Pyhäjärvi 4.3.2014, haastattelu.)

Vuonna 1985 siirtokirjakokoelma muutti Pyhäjärven postiin ja sen hoitajaksi tuli Liisa Talvensaari. Siirtokirjakokoelma oli nyt kyläläisten käytettävissä koko postin aukioloajan, maanantaista perjantaihin klo 9–11.30. Pyhäjärven postin lainausasemaa käytettiin ahkerasti. Vuonna 1987 lainaajia oli 71 henkilöä, jotka lainasivat vuoden aikana 1184 kirjaa. Suuri osa lainaajista oli lapsiperheitä, joilla oli alle kouluikäisiä lapsia. Pyhäjärven matkailukeskus oli laajentamassa

toimintaansa ja se näkyi kylällä lapsiperheiden lisääntymisenä. Lastenkirjoja lainattiin uudestaan kerta toisensa jälkeen. Myös iäkkäät ihmiset olivat ahkeria lainausaseman käyttäjiä. (PKLTK:n pöytäkirjat, 19.2.1985, PKuK:n toimintakertomukset, 1985–1990; Talvensaari 6.3.2014, puhelinhaastattelu.)

Lainamäärät vähenivät vuosikymmenen lopulla. Vuonna 1989 raportoi lainausaseman hoitaja pääkirjastolle, että lainausasemalla oli ”lasten lainaus vähentynyt, kun lapset ovat tulleet kouluikänsä ja lainaavat pääkirjastosta” (PKuK:n toimintakertomukset, 1989). Pyhäjärven posti lakkautettiin vuonna 1990, jolloin lainausaseman toimintakin loppui (Talvensaari 6.3.2014, puhelinhaastattelu).

Kaksi vuotta myöhemmin esitettiin Pyhätunturin Pyhäntähti K-kauppaan perustettavaksi lähinnä turisteja varten siirtokirjakokoelma. Kokoelman pito tulisi kirjastolle edulliseksi, sillä siitä ei perittäisi hoitokuluja lainkaan. Pääkirjasto luovutti siirtokirjakokoelman pohjaksi valikoiman pääkirjaston kirjavarastosta korjaustöiden aikana poistettuja kirjoja. Kirjakokoelmasta ei kuitenkaan muodostettu siirtokirjakokoelmaa, vaan se oli kirjaston kertalahjoitus lukeville Pyhätunturin matkailijoille. (PKLTK:n pöytäkirjat, 16.2.1989, 12.12.1989, 3.4.1991; Pyykönen 4.3.2014, haastattelu.)

Pyhäjärven piirikirjaston ja sivukirjaston kirjastonhoitajat

Pyhäjärven piirikirjastonhoitajana toimi kirjaston perustamisesta asti vuosina 1938–1965 kylän kansakoulunopettaja Heta Hietanen. Huolimatta pitkästä työurasta hän ei ollut suorittanut valtion kirjastotoimikunnan hyväksymää kirjastotutkintoa. Kun koulu ja kirjasto tuhoutuivat sodassa 1944, oli Heta Hietanen yhden kouluvuoden 1945–1946 Suvannon koulun opettajana ja piirikirjaston hoitajana. Vuosina 1966–1970 Pyhäjärven sivukirjastoa hoiti opettaja Urpo Taskinen. (Pyhäjärven piirikirjaston toimintakertomukset, 1938–1941, 1943–1947, 1949–1960; Pyhäjärven sivukirjaston toimintakertomukset, 1964, 1966–1970; PKLTK:n pöytäkirjat, 28.10.1965.)

Kirjastonhoitajat

1938–1944: Heta Hietanen, kansakoulunopettaja (lainausaseman hoitaja 1934–1937)

1946–1964: Heta Hietanen, kansakoulunopettaja

1965: Heta Hietanen, kansakoulunopettaja

1966–1970: Urpo Taskinen, kansakoulunopettaja

(sama.)

Pyhjärven siirtokirjakokoelman hoitajat

1971–1985: Gunilla Pyhäjärvi

1985–1990: Liisa Talvensaari

(PKLTK:n pöytäkirjat, 18.1.1971, 5.3.1971; PKuK:n toimintakertomukset, 1971–1989; Talvensaari 6.3.2014, puhelinhaastattelu.)

Pyhjärven piirikirjaston johtokunta

Ensimmäisen Pyhjärven piirikirjaston johtokunnan puheenjohtaja oli kirjastonhoitaja Heta Hietanen, mutta siitä lähtien puheenjohtajana toimi rouva Miina Helenius. Myös maanviljelijä Kalle Pyhäjärvi oli mukana jokaisessa piirikirjaston johtokunnassa. Heidän lisäksi johtokunnan jäseniä olivat metsäkasööri, kauppias ja työnjohtaja Lauri Laurila sekä rouva Tyyne Mettiäinen. Piirikirjaston toimintakertomus puuttuu vuodelta 1948. Vuodesta 1954 alkaen Pyhjärven piirikirjaston johtokuntana toimi koko Pelkosenniemen kirjastolaitoksen yhteinen johtokunta. Piirikirjaston johtokunnan puheenjohtaja on mainittu listassa ensimmäisenä. (Pyhjärven piirikirjaston toimintakertomukset, 1938–1941, 1943–1947, 1949–1953; PKKJK:n pöytäkirjat, 29.1.1953.)

1938: Heta Hietanen, kansakoulunopettaja

Miina Helenius, rouva

Kalle Pyhäjärvi, maanviljelijä

1939–1941, 1943:

Miina Helenius, rouva

Kalle Pyhäjärvi, maanviljelijä

Lauri Laurila, metsäkasööri

Tyyne Mettiäinen, rouva

Heta Hietanen, kansakoulunopettaja

1944–1945: Miina Helenius, rouva

Kalle Pyhäjärvi, maanviljelijä

Lauri Laurila, metsäkasööri

Heta Hietanen, kansakoulunopettaja

1946: Miina Helenius, rouva
Kalle Pyhäjärvi, maanviljelijä
Heta Hietanen, kansakoulunopettaja

1947, 1949–50:
Miina Helenius, rouva
Kalle Pyhäjärvi, maanviljelijä
Lauri Laurila, kauppias (työnjohtaja)
Heta Hietanen, kansakoulunopettaja

1951–1953: Miina Helenius, rouva
Kalle Pyhäjärvi, maanviljelijä
Lauri Laurila, työnjohtaja
Tyne Mettiäinen, emäntä
Heta Hietanen, kansakoulunopettaja

(Pyhäjärven piirikirjaston toimintakertomukset, 1938–1941, 1943–1947, 1949–1953)

5.3.5 Luirolle piirikirjasto vuonna 1938

Pelkosenniemen kantakirjaston johtokunta käsitteli kokouksessaan marraskuun 7. päivänä 1938 Luiron kansakoulun opettajan, Kauko Toivolan, anomusta piirikirjaston perustamiseksi Luiron kylälle. Johtokunta puolsi anomusta ja ehdotti kunnanvaltuustolle uuden piirikirjaston perustamista. (PKK:n pöytäkirjat, 7.11.1938.) Piirikirjastotoiminta aloitettiin vielä samana vuonna, jolloin kirjastoon hankittiin ensimmäiset 12 kirjaa (Luiron piirikirjaston hankintaluettelo). Kirjastonhoitajana toimi kansakoulunopettaja Kauko Toivola, joka oli suorittanut toimeen vaaditun tutkinnon. Piirikirjasto sijaitsi kansakoululla ja se oli avoinna tiistaisin klo 18–19, kesällä vain joka toinen viikko. Kansakoulua pidettiin Helmer Väliatalon omistamassa huoneistossa vuoden 1942 loppuun saakka, jolloin se muutti Samuel Kilpimaan taloon (Rantala 1992, 56–57.)

Kuten tavallista, suurin osa piirikirjaston kirjoista lainattiin kantakirjastosta, sillä ensimmäisenä täytenä toimintavuotena 1939 omia kirjoja kirjastossa oli vain 16 kappaletta. Ensimmäiset Luiron piirikirjaston kirjat olivat vuonna 1938 hankitut Saima Harmajan ”Pilven veikot”, E.W. Pakkalan saarnakokoelma ”Herra sen tekee”, Heikki Asumnan ”Hiljaa eteenpäin”, David Humen

salapoliisiromaani ”Kehän varjossa”, A.J. Croninin ”Sisärengas”, Sigrid Undsetin ”Kevät” ja Gabriel Ferryn ”Metsäsissi”. Vuoden 1939 aikana kirjastoa käytti 14 lainaajaa, jotka lainasivat yhteensä 46 kirjaa. Ensimmäisen Luiron piirikirjaston johtokunnan puheenjohtajana toimi emäntä Eeva Takkinen. Johtokunnan jäseniä olivat talollinen August Takkinen, työnjohtaja Y. Keränen ja rouva Martta Toivola. (Luiron piirikirjaston hankintaluettelo; Luiron piirikirjaston toimintakertomukset, 1939.)

Sota-aika vaikutti myös Luiron piirikirjaston toimintaan. Vuonna 1945 ”kirjasto oli koko vuoden suljettu, koska ei ole kirjastonhoitajaa” (Luiron piirikirjaston toimintakertomukset, 1945). Syrjäinen kylä säilyi kuitenkin kokonaisuudessaan Lapin sodan hävitykseltä. Sotien jälkeen alettiin Luirolle rakentaa koulurakennusta. Luiron piirikirjasto muutti uudelle koululle vuoden 1949 alussa. Tuolloin kirjastossa oli 119 kirjaa. Samana vuonna kirjastoa käytti 44 asiakasta, jotka lainasivat vuoden aikana 312 kirjaa. Kirjasto toimi aluksi opettajan asunnossa, mutta vuodesta 1952 alkaen kirjasto oli koululla omassa 25 m²:n suuruisessa huoneessa. (Luiron piirikirjaston toimintakertomukset, 1945, 1949–1962; Elo & Seppälä, 44.)

Vuonna 1963 Luiron piirikirjasto muuttui sivukirjastoksi. Luiron koulukirjastosta siirrettiin vuosina 1966–1967 piirikirjastoon noin 250 kirjaa. Vuoden 1967 lopussa niitä olikin kirjastossa jo 861 kappaletta. Kun Luiron koulu lakkautettiin vuonna 1970, siirtyivät Luiron koululaiset oppilaiksi naapurikylään, Kairalan kansakouluun. (Luiron piirikirjaston hankintaluettelo; Luiron sivukirjaston toimintakertomukset, 1966–1970; PKV:n pöytäkirjat, 17.12.1969; PKLTK:n pöytäkirjat, 28.9.1970, 18.1.1971, 5.3.1971.)

Luiron sivukirjaston kirjat vietiin seuraavana vuonna Kairalan sivukirjastoon lukuun ottamatta 50 kappaletta, jotka siirrettiin pääkirjastoon. Luiron kylällä jatkoi kirjastotoimintaa siirtokirjakokoelma, joka sijaitsi Reino Suopangin talossa. Reino Suopanki toimi siirtokirjakokoelman hoitajana vuosina 1971–1981. (Kairalan sivukirjaston toimintakertomukset, 1971; PKuK:n toimintakertomukset, 1971–1981.)

Siirtokirjakokoelmalla ei ollut alun alkaenkaan paljoa lainaajia Luirolla. Vuoden 1978 helmikuussa Pelkosenniemen kunnan kirjastolautakunta esitti kunnanhallitukselle Luiron siirtokirjakokoelman lakkauttamista, koska sieltä lainattiin edellisvuonna vain 25 kirjaa. Näin vuokra- ja palkkakustannukset huomioon ottaen tuli yhden lainan hinnaksi 65,68 markkaa. (PKuK:n pöytäkirjat, 22.2.1978.) Kunnanhallitus oli kuitenkin toista mieltä ja esitti, että kirjaston täytyy

aktivoida luirolaisia kirjaston käyttäjiksi. Kirjastolautakunta antoi aktivoimistehtävän kirjastonhoitaja Elvi Pyyköselle. Niinpä samana vuonna lainaajien ja lainojen määrä nousikin hetkellisesti, mutta alkoi taas hiipua niin, että vuonna 1981 lainattiin kirjastosta vain 21 kirjaa. (PKuK:n toimintakertomukset, 1977–1981: PKLTK:n pöytäkirjat, 22.2.1978, 22.5.1978, 22.1.1992.)

Vuonna 1982 aloitettiin kyläläisten kuljetuskokeilu Luirolta pääkirjastoon kaksi kertaa kuukaudessa kylän oman taksimiehen kyydillä. Kyydeistä sovittiin puhelimitse. Kokeilu osoittautui onnistuneeksi ja sitä päätettiin jatkaa, sillä ensimmäisenä vuonna kuljetusasiakkaat lainasivat pääkirjastosta 862 kertaa. Osasyynä kuljetusten toimivuuteen kirjastonhoitaja Elvi Pyykönen pitää taksinkuljettajan omaa aktiivisuutta: hän soitteli asiakkaille ja sopi kuljetusten ajankohdista. Kun 1990-luvun alussa kirjastotoimikin joutui säästämään, olivat Luiron kirjastokuljetukset vaarassa loppua. Vuonna 1992 kirjastolautakunnan jäsenet luopuivat kokouspalkkioistaan, jotta kuljetuksia voitiin jatkaa. Kuljetukset olivat suosittuja ja niitä jatkettiin aina vuoteen 2002 saakka. (PKLTK:n pöytäkirjat, 22.2.1978, 22.5.1978, 22.1.1992; PKuK:n toimintakertomukset, 1978–2002; Pyykönen 4.3.2014, haastattelu.)

Luiron piirikirjastonhoitajat / sivukirjastonhoitajat

Luiron piirikirjaston toimintakertomuksia on säilynyt vain vuosilta 1939–1940, 1945, 1947 ja 1949. Kirjastonhoitajat olivat yleensä kansakoulunopettajia, jotka vaihtuivat sotien jälkeen melkein vuosittain; olipa vuoden 1950 aikana jopa kolme eri kirjastonhoitajaa. (Luiron piirikirjaston toimintakertomukset, 1939–1940, 1945, 1947 ja 1949)

Kirjastonhoitajat

- 1938–1943: Kauko Toivola, kansakoulunopettaja
- 1947: Pentti Antila, kansakoulunopettaja
- 1948: Pentti Antila, kansakoulunopettaja
Veikko Salokannel, kansakoulunopettaja
- 1949: Veikko Salokannel, kansakoulunopettaja
- 1950: Veikko Salokannel, kansakoulunopettaja
L. Harju, kansakoulunopettaja
Oili Koistinen (myöhemmin Nieminen), kansakoulunopettaja
- 1951: Oili Nieminen, kansakoulunopettaja
- 1952: Oili Nieminen, kansakoulunopettaja

- Leo Tuominen, kansakoulunopettaja
- 1953: Leo Tuominen, kansakoulunopettaja
Unto Joensuu, kansakoulunopettaja
- 1954: Unto Joensuu, kansakoulunopettaja
- 1955: Unto Joensuu, kansakoulunopettaja
Maija Rantanen, kansakoulunopettaja
- 1956: Maija Rantanen, kansakoulunopettaja
Lea Lehtonen, kansakoulunopettaja
- 1957–1959: Lea Lehtonen, kansakoulunopettaja
- 1960: Lea Lehtonen, kansakoulunopettaja
Sirkka Suominen, kansakoulunopettaja
- 1961: Sirkka Salo, kansakoulunopettaja
Ritva Varrio, kansakoulunopettaja
- 1962–1963: Ilmi Leinonen, kansakoulunopettaja
- 1964: Matti Joronen, kansakoulunopettaja
- 1966: Erkki Ahola, kansakoulunopettaja
- 1967: Erkki Ahola, kansakoulunopettaja
Taisto Mattila, kansakoulunopettaja
- 1968–1971: Taisto Mattila, kansakoulunopettaja

(Luiron piirikirjaston toimintakertomukset 1939–1940, 1945, 1947 ja 1949–1962; PKLTK:n pöytäkirjat, 25.1.1954, 14.2.1956, 30.10.1956, 3.11.1966, 26.10.1967, 5.3.1971; Luiron sivukirjaston toimintakertomukset 1963–1964, 1966–1970.)

Siirtokirjakokoelman hoitaja:

1971–1981: Reino Suopanki

(PKLTK:n pöytäkirjat, 5.3.1971; PKuK:n toimintakertomukset, 1971–1981.)

Luiron piirikirjaston johtokunta

Piirikirjaston johtokunnan valitsi kunnanvaltuusto. Vuodesta 1952 lähtien johtokuntana toimi kunnan kirjastolaitoksen johtokunta. Kaikki tiedossa olevat Luiron piirikirjaston johtokuntien puheenjohtajat ovat olleet naisia. Piirikirjaston johtokunnan puheenjohtaja on mainittu alla olevassa listassa ensimmäisenä. (Luiron piirikirjaston toimintakertomukset 1939–1940, 1945, 1947 ja 1949–1951; PKKJK:n pöytäkirjat, 29.1.1953.)

- 1939–1940: Eeva Takkinen, emäntä
August Takkinen, talollinen
Y. Keränen, työnjohtaja
Martta Toivola, rouva
- 1945: Eeva Takkinen, emäntä
Y. Keränen, työnjohtaja
Kauko Toivola, kansakoulunopettaja
- 1947: Irma Sipola, neiti
Oskari Lakso, räätäli
Pentti Antila, kansakoulunopettaja
- 1949: Tilda Tasala, emäntä
Irma Sipola, ks. hoitaja
Oskari Lakso, räätäli
- 1950–1951: Tilda Tasala
Maija Takkinen
Evert Harju

(Luiron piirikirjaston toimintakertomukset 1939–1940, 1945, 1947, 1949–1951.)

5.4 Pelkosenniemen kirjaston sotavuodet

Pelkosenniellä elettiin 1930-luvulla hyviä aikoja. Kun Suvannon koulun johtokunta haki vuonna 1931 avustusta koulun vihkiäisten järjestämiseen kouluhallitukselta, sieltä käskettiin suunnata avustushakemus Pelkosenniemen kunnalle, ”mainiten Pelkosenniemen kuntaa Lapin rikkaimmiksi kunniksi” (PKV:n pöytäkirjat, 14.2.1932). Savotat ja uitot toivat paikkakunnalle uusia asukkaita, peltoja raivattiin ja uusia tiloja perustettiin. Talvisodan puhkeaminen 30.11.1939 oli suuri takaisku. Pelkosenniemen miehet joutuivat rintamalle ja koko muu väestö muutaman viikon kuluttua evakkotielle kohti Länsi-Lappia. Talvisota päättyi Suomen ja Neuvostoliiton väliseen rauhansopimukseen 13.3.1940. (Tallavaara 2000a, 73; Tallavaara 2000b, 19–21; Elo & Seppälä 2013, 43.)

Pelkosenniemen kantakirjasto suljettiin vuonna 1939 joulukuun 7. päivänä ja avattiin vuoden 1940 keväällä vasta toukokuun lopussa. Piirikirjastoissa tilanne oli samanlainen. Suurin menetys talvisodassa oli Suvannon koulun opettajan ja piirikirjastonhoitajan Kustaa Puustinen kaatuminen rintamalla. Suvannossa piirikirjaston toiminta jatkui vasta syksyllä, koulun ja uuden opettajan ja piirikirjastonhoitajan aloittaessa toimintaansa. Aineellista vahinkoa ei tässä vaiheessa ollut aiheutunut muutoin kuin kirjojen katoamisina, johon väestön evakuointia pidettiin ainakin osittain syyllisenä. Saunavaaran koulu ja piirikirjasto pidettiin suljettuna myös kesän ajan aina 10.9. saakka, sillä koululla toimi tällöin kulkutautisairaala. (PKK:n toimintakertomukset, 1939–1940; Saunavaaran piirikirjaston toimintakertomukset, 1940; Suvannon piirikirjaston toimintakertomukset, 1940.)

Vuoden 1940 aikana Pelkosenniemelle asutettiin Sallasta sodan jaloista pakoon lähteneitä evakoita, jotka asuivat paikkakunnalla usean vuoden ajan (Pihkala, Sippola & Yli-Tepsa, 71). Siirtolaisia vastaan ottaneiden kuntien kirjastotoimintaa tuettiin Kirjastoseuran aloitteesta Suomen Huollon rahoittamana. Kirjastoseura käytti saadun 300 000 markan avustuksen tilaamalla kustantajilta kirjoja ja toimittamalla ne täysin lainauskunnossa valmiina kokoelmina 108 maalaiskunnan 250 kirjastoon. Pelkosenniemelle näistä varoista saatiin kuitenkin vain yksi kappale, Suomen avun keskuksen toimintakertomus ”Suomea auttamassa”. Kotiseutunsa menettäneitä siirtolaisia avusti myös Kustannusosakeyhtiö Otava, joka jakoi kirjoja siirtolaisia vastaanottaneiden kuntien kirjastoille 50-vuotispäivänsä kunniaksi. Kirjat valittiin Otavan tätä varten tekemästä luettelosta. Pelkosenniemen kantakirjaston johtokunta sai valita kirjoja 25 000 markan edestä. Kantakirjastoon saatiin näin 50 ja jokaiselle piirikirjastolle kolme kirjaa. (PKJK:n pöytäkirjat, 5.12.1940, 7.4.1941; PKK:n kantakirja; Mäkinen 2009a, 321–322.)

Vuoden 1941 kesäkuussa Suomi oli jälleen sodassa. Sota merkitsi monen miespuolisen kirjastonhoitajan lähtöä rintamalle. Saunavaaran piirikirjastonhoitaja Aaro Lepistö kutsuttiin asepalvelukseen ja kirjasto oli suljettuna kesäkuusta vuoden loppuun. Myös Suvannon piirikirjasto oli suljettuna syyskuuhun saakka ”sotatoimien takia”, mutta avattiin sitten uuden naisopettajan ja kirjastonhoitajan voimin. Muut Pelkosenniemen kirjastot jatkoivat toimintaansa suhteellisen normaalisti. (Saunavaaran piirikirjaston toimintakertomukset, 1941; Suvannon piirikirjaston toimintakertomukset, 1941; Tallavaara 2000b, 22.)

Jatkosodan aikana Suomi teki yhteistyötä Saksan kanssa. Saksalaisia joukkoja majoittui myös Pelkosenniemellä Saunavaaran koululla. Vuodelta 1942 ei ole säilynyt mitään tietoja

Saunavaaran piirikirjaston toiminnasta, mutta vuonna 1943 piirikirjasto oli suljettuna melkein koko vuoden – ja seuraavana vuonna maaliskuun loppuun saakka – saksalaisten joukkojen majoituksen takia. (Saunavaaran piirikirjaston toimintakertomukset, 1943–44; Pelkosenniemeläiset isänmaan puolustajina 2000, 104, 107; Perttunen 2000, 104–107; Tallavaara 2000b.)

Suomi ja Neuvostoliitto solmivat rauhan 19.9.1944. Pelkosenniemen asukkaille se ei kuitenkaan vielä merkinnyt sodan loppumista. Päinvastoin koko siviiliväestö joutui toiseen kertaan lähtemään evakkoon syyskuussa 1944, tällä kertaa Lapin sodan takia. Pelkosenniemeläiset pääsivät palaamaan koteihinsa vasta vuoden 1945 keväällä. Saksalaiset joukot tuhosivat Lapista lähtiessään myös osan Pelkosenniemen kylistä. Pyhäjärven kylä paloi lähes kokonaan ja sen mukana myös Pyhäjärven piirikirjasto. Muut kirjastot säästyivät tuhoutumiselta. (PKK:n toimintakertomukset, 1944; Tallavaara 2000a, 75–76; Elo & Seppälä 2013, 44.)

Täysin ilman vahinkoja ei säästynyt kantakirjastokaan, sillä vuoden 1945 lokakuussa johtokunnan kokouksessa kirjastonhoitajalle päätettiin maksaa ylimääräinen 1 000 markan korvaus kirjaston kuntoon laittamisesta. Sen lisäksi ”Kirjaston johtokunnan puheenjohtaja A. Kurki lupasi ottaa huolekseen laittaa kuntoon kirjaston hyllyt, mitkä sodan johdosta olivat rikkoutuneet”. (PKJK:n pöytäkirjat, 29.10.1945.) Kirjasto oli ollut suljettuna yli vuoden ja se avattiin uudelleen vasta 16.11.1945. Pelkosenniemen kantakirjastosta hävisi sotien aikana 270 kirjaa, joiden yhteisarvo oli 10 750 markkaa. Yksityisille jääneitä kantakirjaston kirjoja etsittiin takaisin kirjastoon julkisilla ilmoituksilla. (PKK:n toimintakertomukset, 1944–45; PKJK:n pöytäkirjat, 29.10.1945, 16.11.1945.)

Sodan vuodet 1939–1945 olivat Pelkosenniemen kirjaston kehitykselle hiljaista aikaa. Määrärahat olivat selvästi pienempiä kuin ennen sotia. Valtion avustus kirjastojen menoista oli vain 35 % vuoteen 1945 asti, jolloin se palautui 50 prosenttiin (Mäkinen 2009, 311). Kirjastoja pidettiin kuitenkin auki mahdollisuuksien mukaan. Luiron piirikirjasto oli suljettuna koko vuoden 1945, koska kylällä ei ollut kirjastonhoitajaa. Kirjastojen lainaajien määrä väheni vain varsinaisina sota- ja evakkovuosina. Silloinkin lainaajia riitti siitä huolimatta, että miehet olivat rintamalla ja naiset joutuivat hoitamaan myös miesten työt. Esimerkiksi kantakirjaston vuosittaisten lainojen määrä laski alle tuhannen vain vuosina 1944–45, jolloin kirjasto oli suuren osan aikaa suljettuna. (PKK:n toimintakertomukset 1939–1945; Luiron piirikirjaston toimintakertomukset, 1945.)

5.5 Jälleenrakennuksen vuosikymmenet: varovaisen kasvun vuodet 1945–1959

Sodan jälkeen Pelkosenniemen kirjastolaitos alkoi kehittyä aluksi hyvää vauhtia. Kirjaston budjetin ollessa vuonna 1945 vain 10 245 markkaa, se oli seuraavana vuonna jo viisinkertainen. Valtion avustus oli palautunut 50 %:iin. Kantakirjasto toimi edelleen kunnantalolla ja oli avoinna neljä tuntia viikossa. Vuonna 1947 kirjasto muutti kunnantalolla isompaan, peruskorjattuun huoneeseen. Kirjaston pinta-ala oli nyt entisen 13m²:n sijasta 30m². Kantakirjastonhoitajat vaihtuivat lähes vuosittain, kunnes vuonna 1949 kirjastonhoitajaksi tuli opettaja Erkki Pesonen, joka oli toimessa yhtäjaksoisesti vuoteen 1960 saakka. (PKK:n toimintakertomukset, 1945–1947.)

Sodan jälkeinen poliittinen ilmapiiri näkyi niissä ohjeistuksissa, joita kirjastoille lähetettiin. Vuoden 1945 lokakuussa luettiin kantakirjaston johtokunnassa valtion kirjastotoimiston kiertokirjeet n:o 25 ja 26 (liite 4) sekä kirjastotarkastaja Siven 22.9.1945 lähettämä kirjelmä. ”Näiden kirjelmien perusteella päätettiin poistaa kirjastosta kaikki Neuvostoliitolle vihamielinen kirjallisuus. Asiasta tiedotetaan myös alaisille piirikirjastoille.” (PKJK:n pöytäkirjat, 29.10.1945.) Samalla päätettiin myös pyytää kirjastotarkastajalta luettelo näistä kirjoista. Tällaista luetteloa ei kuitenkaan ilmeisesti koskaan julkaistu, vaan kirjojen valinta jäi kirjastojen vastuulle (Mäkinen 2009, 246–248).

Pelkosenniemen kantakirjastosta poistettiin vuonna 1945 todennäköisesti tämän ohjeistuksen takia yhdeksän kirjaa: Adolf Hitlerin ”Taisteluni I-II”, Jussi Leinon ”Kansallissosialismi maailmanhistoriallisen kehityksen tuloksena”, Väinö Salmisen ”Viena-Aunus: Itä-Karjala sanoin ja kuvin”, Eero Kivirannan ”Sotapolulla Sortavalaan”, Urho Karhumäen ”Miesten matkassa: romaani talvisodastamme”, Jahvetin ”Suomi Neuvostoliiton radiossa” sekä kaksi Simo Penttilän seikkailuromaanina, ”Prinsessa eksyy tieltä” ja ”Kalpean kamala kosto” (PKK:n kantakirja; Sananvapaus ja sensuuri verkkoaikana, hakupäivä 6.2.2014).

Kirjaston määrärahojen lisääntyessä myös kirjoja hankittiin enemmän. Vuonna 1947 otettiin käytännöksi se, että kirjastonhoitaja laati listan hankittavista kirjoista kantakirjaston johtokunnalle. Tähän asti johtokunta oli tehnyt kirjavalinnat suoraan kokouksissaan. Seuraavana vuonna johtokunta painotti erityisesti lastenkirjojen ja tietokirjojen hankkimista. Kirjastoon ostettiin myös ensimmäinen lasiovinen kaappi, jolla odotettiin olevan vilkastuttava vaikutus kirjojen lainaamiseen. Kantakirjaston kokoelma inventoitiin vuonna 1948, sillä se oli ehtona valtionavun

saamiselle. Inventoinnin yhteydessä poistettiin kirjaston kokoelmasta 132 kirjaa. (PKJK:n pöytäkirjat, 23.11.1947, 9.4.1948; PKK:n kantakirja.)

Kirjoja hankittiin kantakirjastoon myös raittiuslautakunnan myöntämän 36 000 markan avustuksen turvin. Kirjat tilattiin vuonna 1951 raittiuslautakunnan puheenjohtajan I. Vuollun esittämän raittiuskirjallisuusluettelon mukaisesti. (PKJK:n pöytäkirjat, 23.10.1950.) Pelkosenniemen kantakirjaston historiassa vilkkaita vuosia olivat 1949 ja 1950. Kirjastoa käytti tuolloin yli 160 lainaajaa, jotka lainasivat noin 2 300 kirjaa vuodessa. Tämän jälkeen lainaajien määrä kasvoi tasaista vauhtia, mutta vasta 1960 lainojen määrä ylitti 1940- ja 1950-lukujen vaihteen ennätysluvut. (PKK:n toimintakertomukset, 1934–1960.)

Vuonna 1946 kantakirjasto liittyi jäseneksi Suomen kirjastoseuraan. Saman kehotuksen saivat myös piirikirjastot ja Pelkosenniemen kunta kantakirjaston johtokunnalta. Vuonna 1948 puhutti kirjastonhoitajan palkkaus, joka muutettiin kansakoulunopettajien ylityöpalkkojen mukaiseksi. Ensimmäistä kertaa päätettiin myös lähettää kirjastonhoitaja Oulun piirin kirjastopäiville Rovaniemelle. (PKJK:n pöytäkirjat, 2.9.1946; 9.4.1948, 12.11.1948.)

1950-luvulla kantakirjasto otti paikkansa kirjastolaitoksen johdossa

Pelkosenniemen kirjastolaitoksen sääntöjen uusiminen alkoi jo vuonna 1948, kun kantakirjaston johtokunta esitti valtion kirjastotoimiston julkaisemia sääntöjä ”Mallisäännöt (A) maalaiskuntien kirjastoja varten” kirjastolaitoksen uusiksi säännöiksi (PKJK:n pöytäkirjat, 14.5.1948). Säännöt hyväksyttiin kunnanvaltuustossa 19.5.1948 (PKK:n toimintakertomukset, 1948). Yli kaksi vuotta myöhemmin kantakirjaston johtokunta hyväksyi kuitenkin uudet, Mallisääntöjen B - mukaiset säännöt, sillä lisäyksellä, että kirjojen hankkimisen, sidottamisen ja järjestämisen tekee kirjastonhoitaja edelleenkin yhdessä kirjaston johtokunnan kanssa. Tämä merkitsi jatkossakin kirjastojen sitomista tiukasti kirjastolaitoksen johtokunnan (myöhemmin kirjastolautakunnan) alaisuuteen. (PKJK:n pöytäkirjat, 9.11.1951, 29.1.1953.)

Piirikirjaston omat johtokunnat lakkautettiin ja piirikirjastojen asioista päätti uusien sääntöjen mukaan kirjastolaitoksen yhteinen johtokunta. Piirikirjastonhoitajat saivat osallistua johtokunnan työhön niissä kokouksissa, joissa kirjavalinnat piirikirjastoille tehtiin. Käytännössä piirikirjastonhoitajat laativat listat tilattavista kirjoista, jotka johtokunnan oli hyväksyttävä. Säännöt astuivat voimaan 1.1.1952. Kuitenkin vielä vuosina 1952 ja 1953 osa piirikirjastoista valitsi omat

johtokunnat. Piirikirjastojen toimintakertomuksista käy ilmi, että uuteen järjestelmään siirryttiin asteittain, viimeiset vasta vuonna 1954. (sama.)

Viisikymmentäluvulla Pelkosenniemen kirjaston käyttäjäkunnassa tapahtui kaksi merkittävää muutosta. Vuonna 1954 kantakirjastosta tuli suosituampi kuin piirikirjastoista: sekä lainaajia että lainauksia oli kantakirjastossa ensimmäistä kertaa enemmän kuin piirikirjastoissa yhteensä. Toinen kehityslinja oli kantakirjaston käyttäjien ikärakenteessa. 1950-luvun lopulla Pelkosenniemellä näkyi sama kehitys kuin Suomessa yleisemminkin: alle 15-vuotiaiden kirjaston käyttäjien osuus kasvoi nopeasti. Vuonna 1958 kantakirjastossa oli ensimmäistä kertaa enemmän alle 15-vuotiaita lainaajia kuin aikuisia. (PKK:n toimintakertomukset, 1934–1962: Mäkinen 2009, 366.)

Kanta- ja piirikirjastojen toimintakertomuksista käy ilmi, että kantakirjastossa, samoin kuin Suvannon ja Saunavaaran piirikirjastoissa, oli aina ollut lainausoikeus myös lapsilla ja alle 15-vuotiailla nuorilla. Pyhäjärven piirikirjastossa lapset ja nuoret pääsivät lainaamaan vuodesta 1947 alkaen. Muissa piirikirjastoissa lainausoikeus oli vain aikuisväestöllä. Tilanne muuttui, kun koulukirjastot yhdistettiin sivukirjastoihin vuonna 1966. Tällöin lapsista tuli sivukirjastojen asiakkaita kaikissa kylissä. (PKK:n toimintakertomukset, 1934–1962; PKLTK:n pöytäkirjat, 13.4.1966.)

Pelkosenniemen kantakirjaston tilanne muuttui merkittävästi, kun kirjasto siirtyi vuonna 1951 tilapäisesti suurempiin tiloihin kirkonkylän vanhalle kansakoululle, joka sijaitsi hiukan sivussa kylän kauppakeskuksesta. Koulu oli jäänyt tyhjäksi kansakoulun siirryttyä edellisvuonna vastavalmistuneeseen koulurakennukseen kylän keskustaan (Kirkonkylän kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 31.5.1951). Kantakirjaston uudet tilat osoittautuivat kuitenkin pian epäkäytännöllisiksi. Tiloja oli vaikea pitää lämpimänä ja lämmityskulut olivat talvella suuret. Niinpä kirjasto olikin avoinna talvikuukausina vain kerran viikossa perjantai-iltaisoin klo 17–19. (PKJK:n pöytäkirjat, 9.11.1951, 18.11.1952; PKK:n toimintakertomukset 1951, 1952.)

Vuonna 1954 siirtyi kantakirjasto vastavalmistuneelle kunnantalolle, jossa se sai käyttöönsä 20 m²:n suuruisen huoneen. Kirjasto joutui myös kunnan säästötoimien kohteeksi, kun kunnanvaltuusto päätti alentaa kirjastonhoitajien palkat puoleen entisestään. Kirjastolautakunta yritti muuttaa kunnanvaltuuston päätöstä ehdottamalla muiden kirjastomäärärahojen siirtämistä palkkoihin, jotka olivat jo entuudestaan ohjepalkkoja alhaisemmat. Tähän valtuusto ei kuitenkaan

suostunut. Seurauksena oli kirjastonhoitajien irtisanomisilmoitus. Lautakunta päätti maksaa kirjastonhoitajille entisen kokoisen palkan. Samalla se kehotti kunnanvaltuustoa joko siirtämään muita kirjastomäärärahoja kirjastonhoitajien palkkaukseen tai lisäämään palkkarahoja muuten. Kirjastolautakunta ilmoitti, että jos näin ei kävisi, se ei enää voisi toimia ohjesäännön mukaisesti. Ilmeisesti uhkaus tehoi, sillä asiaa ei enää käsitelty lautakunnan kokouksissa. (PKLTK:n pöytäkirjat, 25.1.1954, 25.3.1954.)

Heinäkuussa vuonna 1955 kutsui kirjastontarkastaja Rae Murhu koolle Pelkosenniemen kirjastolautakunnan. Hänellä oli esitettävänä uudistuksia kirjaston toimintaan. Kantakirjastoon tulisi perustaa kotiseutukokoelma ja kirjojen lisäksi kirjastoon tulisi tilata aikakauslehtiä. Piirikirjastojen tarkastuksista tulisi huolehtia myös vuosittain. Määrärahoja tulisi löytää ”Kirjastolehden” tilaamiseen kaikille kirjastolautakunnan jäsenille ja kirjastonhoitajien lähettämiseen koulutuspäiville. Vielä samana vuonna kirjastolautakunta esitti kunnanvaltuustolle, että osa alkoholiliikkeen haittavaroista käytettäisiin ammatti- ja aikakauslehtien tilaamiseen kirjastoon. Kirjastonhoitaja Erkki Pesonen lähetettiin seuraavana vuonna kirjastopäiville. (PKLTK:n pöytäkirjat, 10.7.1955, 1.11.1955, 14.2.1956.)

Vuonna 1958 välitettiin ensimmäiset kaukolainat Pelkosenniemen kantakirjaston asiakkaille: seitsemän teosta lainattiin Helsingin yliopiston ja Jyväskylän kasvatustieteellisen korkeakoulun kirjastoista (PKK:n toimintakertomukset, 1958). 1950-luvun lopulla käytiin edelleen keskustelua kirjastonhoitajien palkoista. Lokakuussa 1959 kirjastolautakunta ehdotti kirjastonhoitajien palkkojen korottamista niin, että kantakirjastonhoitajan palkka olisi $\frac{3}{4}$ ohjepalkasta ja piirikirjastonhoitajien palkka 1840 markkaa alle ohjepalkan. Samalla todettiin, että kirjastonhoitajien palkkaus oli edelleen vuoden 1950 tasolla. (PKLTK:n pöytäkirjat, 20.10.1959.)

Kantakirjaston kirjastonhoitajat

1940-luvun lopulla kantakirjaston hoitajina toimivat Mandi Perjamo, Jenni Pyhäjärvi, Annikki Puikkonen ja Maija Arikoski. Opettaja Erkki Pesonen, joka toimi Pelkosenniemellä myös päiväjatkokoulun johtajana ja myöhemmin kokeilukeskikoulun rehtorina, hoiti kantakirjaston kirjastonhoitajan tehtäviä koko 1950-luvun. (PKK:n toimintakertomukset, 1945–1959; Rantala 1992, 90.)

Kantakirjaston kirjastonhoitajat vuosina 1945–1959

1945: Mandi Perjamo, kansakoulunopettaja

- 1946: Jenni Pyhäjärvi, neiti
Annikki Puikkonen, kansakoulunopettaja
- 1947: Annikki Puikkonen, kansakoulunopettaja
Maija Arikoski, farmaseutti
- 1948: Maija Arikoski, farmaseutti
- 1949: Maija Arikoski, farmaseutti
Erkki Pesonen, kansakoulunopettaja
- 1950–1959: Erkki Pesonen, kansakoulunopettaja
(PKK:n toimintakertomukset, 1945–1959.)

Kantakirjaston johtokunta vuosina 1945–1953

Vuosina 1945–1951 kantakirjastolla ja jokaisella piirikirjastolla oli oma johtokuntansa, jonka valitsi kunnanvaltuusto. Ensimmäisessä Pelkosenniemen kirjastolaitoksen yhteisessä johtokunnassa vuonna 1952 oli mukana kaksi jo vuoden 1933 ensimmäisen kirjastolaitoksen johtokunnan jäsentä, opettajat Elsa Perttunen ja Vili Sorvali. Molemmat olivat toimineet myös piirikirjastonhoitajana. Yhteisen johtokunnan perustamisen jälkeen johtokuntaan valittiinkin edustajia eri kyliltä ja johtokunta muuttui vuonna 1954 kirjastolautakunnaksi. (PKV:n pöytäkirjat, 4.9.1933; PKK:n toimintakertomukset, 1945–1959.)

- 1945: Antti Kurki, kirjakauppias
Matti Pelkonen, maanviljelijä
Aino Saarinen, rouva
Veli Pyy, kirkkoherra
Regina Saarivirta, rouva
Mandi Perjamo, alakoulunopettaja
- 1946: Pekka Vaarala, kansakoulunopettaja
Mandi Perjamo, alakoulunopettaja
Maija Kalliskota, emäntä
Kalle Leppänen, suutari
Jenni Pyhäjärvi, neiti
- 1947–1948: Väinämö Pyy, kirkkoherra
Mandi Perjamo, kansakoulunopettaja

Maija Kalliskota, emäntä
Heikki Riihijärvi, suutari
Maija Arikoski, farmaseutti

1949–1951: Mandi Mustonen (aiemmin Perjamo), kansakoulunopettaja
Elsa Perttunen, kansakoulunopettaja
Veli Paasipohja, kirkkoherra
Salli Lakela, rouva
Johan Myllys, puuseppä
Heikki Riihijärvi, pientilallinen

1952–1953: Elsa Perttunen, kansakoulunopettaja
Salli Lakela, rouva
Tyne Mettiäinen, rouva
Eeva Mettiäinen, rouva
Vili Sorvali, kansakoulunopettaja
Erkki Pesonen, kansakoulunopettaja

(PKK:n toimintakertomukset, 1945–1953.)

Pelkosenniemen kunnan kirjastolautakunta 1954–1959

1954–1956: Elsa Perttunen, kansakoulunopettaja
Salli Lakela, rouva
Tyne Mettiäinen, rouva
Eeva Mettiäinen, rouva
Vili Sorvali, kansakoulunopettaja
Erkki Pesonen, kansakoulunopettaja
Jaakko Kallinen, maanviljelijä

1957–1958: Elsa Perttunen, kansakoulunopettaja
Salli Lakela, rouva
Saimi Hykkö, rouva
Martta Kurki, rouva
Aatto Viskari, kansakoulunopettaja
Tauno Jokela, maatalousneuvoja

Erkki Pesonen, kansakoulunopettaja
Leevi Karila, maanviljelijä (kunnanhallituksen edustaja)

1959: Elsa Perttunen, kansakoulunopettaja
Salli Lakela, rouva
Saimi Hykkö, rouva
Martta Kurki, rouva
Aatto Viskari, kansakoulunopettaja
Tauno Jokela, maatalousneuvoja
Erkki Pesonen, kansakoulunopettaja
Taito Jalonen, työmies (kunnanhallituksen edustaja)

(PKK:n toimintakertomukset, 1945–1959.)

5.5.1 Aapajärvelle piirikirjasto vuonna 1950

Aapajärven kylän alkuperäinen asutus syntyi jo ennen 1920-lukua, mutta kylä kasvoi merkittävästi vasta sotien jälkeen (Elo & Seppälä, 63). Kylä sai oman koulun vuonna 1949 (Kilpimaa 2009, 29). Saman vuoden marraskuussa käsitteli kantakirjaston johtokunta Aapajärven kansakoulun opettajan, Aatto Viskarin, hakemusta piirikirjaston perustamisesta Aapajärvelle. Johtokunta päätti puoltaa hakemusta ja esitti asian kunnanvaltuustolle. Samalla päätettiin lahjoittaa kantakirjastosta 50 kappaletta kirjojen kaksoiskappaleita uudelle piirikirjastolle. Aapajärven piirikirjasto oli avoinna ensimmäistä kertaa 11.2.1950. (PKJK:n pöytäkirjat, 11.11.1949; Aapajärven piirikirjaston toimintakertomukset, 1951.)

Aapajärven piirikirjasto sijaitsi uudella kyläkoululla. Kirjaston käyttöön oli kouluta alun perin varattu oma 20m²:n huone. Koulun oppilasmäärän kasvaessa kirjastohuone otettiin kuitenkin opetuskäyttöön syksyllä 1951. Kirjasto oli avoinna keskiviikkoisin klo 18–20. Omia kirjoja Aapajärven piirikirjastossa oli ensimmäisen vuoden 1950 lopussa 95, mutta lisää lainattiin kantakirjastosta. Lainaajia oli 16 ja he lainasivat vuoden aikana 46 kirjaa. Ensimmäisenä vuonna kirjastonhoitajan toimi kansakoulunopettaja Aatto Viskari. (Aapajärven piirikirjaston toimintakertomukset, 1950; Aapajärven kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat, 30.5.1951.)

Aapajärven piirikirjaston johtokuntaan vuonna 1950 kuuluivat puheenjohtajana maanviljelijä A. Piippolainen ja jäsenenä kauppias Eero Vartiainen, talollisen tytär Helvi Uusitalo ja työmies Jaakko Kallinen. Seuraavasta vuodesta alkaen ei johtokuntaa ole merkitty toimintakertomuksiin, vaan Aapajärven piirikirjasto toimi ilmeisesti Pelkosenniemen kirjastolaitoksen johtokunnan alaisuudessa. (Aapajärven piirikirjaston toimintakertomukset, 1950; Aapajärven kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat, 30.5.1951; PKLTK:n pöytäkirjat; 29.1.1953.)

Toinen Aapajärven kyläkoulun opettaja oli Hellevi Mäkilä, joka avioituttuaan Aatto Viskarin kanssa tunnettiin myöhemmin Hellevi Viskarina (Kilpimaa 2009, 34). Vuonna 1951 hänestä tuli piirikirjastonhoitaja. Hellevi Viskari toimikin kirjastonhoitajana lähes koko piirikirjaston ja sivukirjaston toiminnan ajan. Lainaajien määrät ja lainausluvut nousivat 1950-luvun puolivälin lähestyessä. Vuonna 1954 oli Aapajärven piirikirjastossa 143 omaa kirjaa. Lainaajia oli 20 henkilöä ja vuotuisia lainoja 237 kappaletta. Kesäisin opettajien kesäloman aikaan kirjasto oli yleensä kokonaan suljettuna. Vuodesta 1955 alkaen vuoteen 1962 saakka kirjasto oli avoinna vain yhden tunnin viikossa. Kun kirjasto vuonna 1963 muuttui virallisesti sivukirjastoksi, lisättiin myös aukioloaikoja niin, että kirjasto oli avoinna taas klo 18–20 keskiviikkoiltaisina. (Aapajärven piirikirjaston toimintakertomukset, 1951–1952, 1954–1960; Aapajärven sivukirjaston toimintakertomukset 1963–1964, 1966–1971.)

Piirikirjaston lisäksi Aapajärven koululla toimi oppilaskirjasto. Oppilaskirjaston kirjat oli jaettu kuuteen eri luokkaan: historia, urheilu, nuorisoromaanit, tyttöjen kirjat, seikkailu ym. kirjoja ja lasten kirjat. Eniten oppilaskirjastossa oli nuorisoromaaneja (145 kappaletta) ja lastenkirjoja (113 kappaletta). Luokka ”seikkailu ym. kirjoja” piti sisällään 94 ja ”tyttöjen kirjat” 74 kirjaa. Historiaa käsitteleviä kirjoja oli oppilaskirjastossa 31 ja urheilukirjoja 29 kappaletta. (Pelkosenniemen kunnan Aapajärven koulun hankinta- ja inventaariokirja).

Vuonna 1966 Aapajärven koulun oppilaskirjasto yhdistettiin sivukirjastoon ja sivukirjaston kirjamäärä kaksinkertaistui niin, että kirjastossa oli vuoden lopussa 915 kirjaa. Aukioloaikoja lisättiin yhdellä tunnilla; kirjasto oli lainaajien käytössä myös lauantaisin klo 13–14. Lainaajamäärät kasvoivat koululaisten tullessa sivukirjaston käyttäjiksi. Kasvu jatkui aina sivukirjaston viime vuosiin saakka. Vuonna 1969 Aapajärven sivukirjastossa oli 1 122 kirjaa. Kirjastoa käytti 54 henkilöä, jotka lainasivat vuoden aikana 1 283 kirjaa. (Aapajärven sivukirjaston toimintakertomukset, 1966–1969.)

Vuoden 1971 kesäkuussa lakkautettiin Aapajärven koulu (Pelkosenniemen kunnan kansakoululautakunnan pöytäkirja 7.6.1971). Aapajärven sivukirjastoon oli hankittu uusia kirjoja vielä 14.4.1971. Saman vuoden marraskuussa Pelkosenniemen kirjastolautakunta päätti perustaa Aapajärvelle siirtokirjakokoelman, joka toimi Aapajärven koululla vuosina 1972–1973. Siirtokirjaston hoitajana oli koululla asunut Eevi Oikarinen. Vuonna 1973 kirjastossa ei kuitenkaan käynyt yhtään lainaajaa ja kirjastonhoitajakin muutti pois. (Pelkosenniemen kunnan Aapajärven koulun hankinta- ja inventaariokirja; PKLTK:n pöytäkirjat, 4.11.1971; PKuK:n toimintakertomukset, 1972–1973; Honkanen 7.3.2014, haastattelu.)

Aapajärveltä loppui kirjastotoiminta seitsemäksi vuodeksi, kunnes siirtokirjakokoelma aloitti toimintansa uudestaan vuonna 1980 Heikki ja Maija Honkasen kotona, jossa toimi jo entuudestaan kauppa ja posti. Siirtokirjakokoelman hoitajana oli ensin Heikki Honkanen vuoteen 1984 saakka. Seuraavana vuonna Pelkosenniemen kunnankirjasto teki sopimuksen Lapin postipiirikonttorin kanssa siirtokirjakokoelman siirtymisestä Aapajärven postin hoidettavaksi. Postin tarjous oli kirjastolle edullisempi kuin yksityisen siirtokirjastokokoelman hoitajan palkkaus ja tilavuokra. Niinpä kirjastotoiminta jatkui edelleen Honkasteen kotona, mutta nyt Maija Honkasen hoitamana vuodesta 1985 vuoden 1991 tammikuun loppuun saakka. (PKuK:n toimintakertomukset, 1980–1991; PKLTK:n pöytäkirjat, 19.2.1985, 28.1.1991; Honkanen 7.3.2014, haastattelu.)

Kun posti sanoi sopimuksensa irti, otti Heikki Honkanen lainausaseman hoitaakseen samoin ehdoin kuin postilaitos, 1 650 markan vuosimaksusta. Siirtokirjakokoelman toiminta loppui kaksi vuotta myöhemmin, kun kirjastotoimi joutui supistamaan toimintaansa säästösyistä. Myös Heikki Honkanen lopetti kaupan pitämisen ja siirtyi töihin muualle. (PKLTK:n pöytäkirjat, 28.1.1991; PKuK:n toimintakertomukset, 1991–1993; Honkanen 7.3.2014, haastattelu.)

Aapajärven piiri- ja sivukirjastonhoitajat

Aapajärvellä piirikirjastoa hoiti ensimmäisen vuoden kyläkoulun opettaja Arttu Viskari. Seuraavina vuosina kirjastonhoitajana toimi hänen vaimonsa Hellevi Viskari.

1950: Aatto Viskari, kansakoulunopettaja

1951: Hellevi Mäkilä (myöhemmin Viskari), kansakoulunopettaja

1951–1971: Hellevi Viskari, kansakoulunopettaja

(Aapajärven piirikirjaston toimintakertomukset, 1951–1952, 1954–1960; PKK:n toimintakertomukset, 1953, 1961–1962; Aapajärven sivukirjaston toimintakertomukset, 1963–1964, 1966–1971; PKuK:n toimintakertomukset, 1965.)

Aapajärven siirtokirjakokoelman / lainausaseman hoitajat

1972–1973: Eevi Oikarinen

1980–1984: Heikki Honkanen, kauppias

1985–1990: Maija Honkanen, postinhoitaja

1991–1993: Heikki Honkanen, kauppias

(PKuK:n toimintakertomukset 1972–1973, 1980–1993; Honkanen 7.3.2014, haastattelu.)

5.5.2 Saukkoavalle piirikirjasto vuonna 1958

Saukkoavaan kylä sai alkunsa vasta vuonna 1951, kun sinne rakennettiin ensimmäinen asutustila. Kylätie, jonka varrelle asutus keskittyi, valmistui seuraavana vuonna (Elo & Seppälä 2013, 50.) Vuonna 1957 Saukkoavaan piirin kansakoulun johtokunta esitti Pelkosenniemen kirjastolautakunnalle piirikirjaston perustamista Saukkoavalle. Saukkoavaan piirikirjasto perustettiin vuonna 1958. (PKLTK:n pöytäkirjat, 15.1.1957, 3.3.1958; Saukkoavaan piirikirjaston toimintakertomukset, 1958.)

Piirikirjasto sijaitsi aluksi Saukkoavaan kansakoulun kerhuhuoneessa, mutta jo seuraavana vuonna se siirrettiin oppilaskirjaston kanssa samaan huoneeseen. Kirjasto oli avoinna talvisaikaan keskiviikkoisin klo 19–21. Kesällä kirjasto oli suljettuna kolme kuukautta. Kirjastonhoitajana toimi kansakoulunopettaja Juha Tarkki. Vuoden 1958 aikana kirjastoon hankittiin 49 kirjaa. Kuten muissakin piirikirjastoissa, kirjoja lainattiin kantakirjastosta piirikirjaston käyttöön. Lainaajia ensimmäisenä vuonna oli 27 ja lainaksi annettiin 156 kirjaa. Kirjaston johtokuntana toimi koko kirjaston historian ajan Pelkosenniemen kunnan kirjastolautakunta. (Saukkoavaan piirikirjaston toimintakertomukset, 1958–1960; Saukkoavaan sivukirjaston toimintakertomukset 1963–1970.)

Saukkoavaan piirikirjasto muuttui virallisesti sivukirjastoksi vuonna 1963. Koko Saukkoavaan piiri- ja sivukirjaston toiminnan ajan kirjastonhoitajana oli kansakoulunopettaja Juha Tarkki, joka hankki sivukirjastonhoitajalta vaaditun pätevyyden suorittamalla kansanvalistusseuran järjestämän

sivukirjastonhoitajakurssin vuonna 1965. Seuraavana vuonna Saukkoavaan oppilaskirjasto yhdistettiin sivukirjastoon ja koulun oppilaat saivat ensimmäistä kertaa oikeuden lainata sivukirjastosta. Myös kirjaston viikoittainen aukioloaika lisääntyi tunnilla: kirjasto oli avoinna tiistaisin klo 19–21 ja lauantaisin klo 13–14. Oppilaskirjaston ja sivukirjaston yhdistyttyä sivukirjaston kirjamäärä melkein kaksinkertaistui. Kirjoja oli vuoden 1966 lopussa 922 kappaletta. Samana vuonna kirjaston lainaajia oli 96 henkilöä, jotka lainasivat yhteensä 1 384 kirjaa. (Saukkoavaan sivukirjaston toimintakertomukset, 1963, 1965–1966.)

Kun Saukkoavaan kansakoulu lakkautettiin vuoden 1970 toukokuun lopussa ja kirjastonhoitaja muutti paikkakunnalta, loppui Saukkoavaan sivukirjaston toiminta. Myös koulun keskuslämmityksen ylläpito pelkästään kirjastokäyttöön olisi ollut kallista. Seuraavan vuonna jatkui kirjastotoiminta kuitenkin siirtokirjakokoelmana Tauno Östringin hoitaessa kokoelmaa kotonaan. Siirtokirjasto oli avoinna keskiviikkoiltoisin klo 18–20. Lainajien määrä putosi edellisvuosista, kun kylän lapset olivat siirtyneet käymään koulua kirkonkylälle ja asukasluku väheni muuttoliikkeen vuoksi. 1970-luvun alussa kylän 24 tilasta oli asuttuina enää kymmenen. Seuraavana vuonna kirjastonhoitajaksi vaihtui Taunon vaimo Hilja Östring, joka hoiti kokoelmaa 14 vuotta. Alkuvuosina lainaustoiminta oli virkeää, mutta 1970-luvun lopulta lähtien se alkoi hiipua. Kun vielä vuonna 1977 vuosittainen lainamäärä oli 421 kirjaa, lainattiin vuonna 1985 enää 49 kirjaa. (PKV:n pöytäkirjat, 17.12.1969; Saukkoavaan sivukirjaston toimintakertomukset, 1970; PKLTK:n pöytäkirjat, 18.8.1970, 18.1.1971; PKuK:n toimintakertomukset, 1971–1985; Elo & Seppälä 2013, 51.)

Vuoden 1986 maaliskuussa kirjastolautakunta katsoi, että Saukkoavaan siirtokirjastokokoelman toiminta ei enää vastannut tarkoitustaan. Kirjakokoelmaa käytettiin niin vähän, että yhden lainan hinnaksi tuli palkka- ja vuokratulot huomioiden 66,18 markkaa. Samalla päätettiin aloittaa kirjastokuljetuskokeilu: kylän taksimies, Pekka Strand, kuljetti kyläläisiä kirjastoon kerran kuukaudessa. Kuljetuksista tiedotettiin jokaiseen kotiin (liite 4). Kirjastokuljetuksia käytettiin kuitenkin vain vähän. Kuljetukset lopetettiin 1980-luvun lopussa. (PKLTK:n pöytäkirjat, 25.3.1986, 18.9.1989; PKuK:n toimintakertomukset, 1986–1990; Pyykönen 4.3.2014, haastattelu.)

Saukkoavaan piiri- ja sivukirjastonhoitaja

1958–1970: Juha Tarkki, kansakoulunopettaja

(Saukkoavaan piirikirjaston toimintakertomukset, 1958–1960; Saukkoavaan sivukirjaston toimintakertomukset 1963–1970.)

Saukkoavaan siirtokirjakokoelman hoitajat

1971: Tauno Östring

1972–1986: Hilja Östring

(PKuK:n toimintakertomukset, 1971–1986.)

5.6 Pelkosenniemen kirjasto 1960-luvulla: uusi laki ja uusi pääkirjasto

Pelkosenniemen kirjastolaitoksen historiassa 1960-luku merkitsi kirjastolaitoksen hallinnon ja käytäntöjen kehittymistä vuoden 1961 kirjastolain hengessä. Myös nimitykset muuttuivat: kantakirjastosta tuli pääkirjasto ja piirikirjastoista sivukirjastoja. Toinen vielä suurempi muutos oli uuden kirjastotilan valmistuminen keski- ja kansalaiskoulurakennuksen yhteyteen. Tähän asti pääkirjasto oli toiminut ensin vanhalla kunnantalolla 1950-luvun alkuun saakka ja sitten – muutaman vanhalla kansakoululla vietetyn evakkovuoden jälkeen – uuden kunnantalon tiloissa vuodesta 1954 alkaen. Näitä tiloja ei alun perinkään ollut tarkoitettu kirjastokäyttöön. Vasta vuonna 1965 pääsi pääkirjasto ensi kertaa omiin tiloihin. (PKK:n toimintakertomukset, 1934–1962; PKLTK:n pöytäkirjat, 27.4.1962, 30.11.64; PKuK:n toimintakertomukset, 1963–65.)

Vuoden 1961 kirjastolaki syntyi korjaamaan niitä puutteita, joita edellisessä, vuonna 1928 voimaan tulleessa kansankirjastolaissa, oli havaittu. Myös suomalaisen yhteiskunnan kehitys edellytti uudenlaista lakia. Vuoden 1928 kansankirjastolaki oli tehty kansansivistyshengessä. Sen tarkoitus oli tarjota kaikille mahdollisuus kirjastopalveluihin, mutta tässä muodossa se ei luonut edellytyksiä niiden kehittämiseksi. (Mäkinen 2009b, 387.) Uusi kirjastolaki nosti maalaiskuntien kirjastojen valtionavun määrää: entisen 50 %:n sijaan valtionavustusta oli mahdollisuus saada kaksi kolmasosaa kirjaston todellisista menoista. Myös kirjastotilojen rakentamiseen tarkoitettuja tukia lisättiin. Lain toimeenpanossa ja valvonnassa kirjastontarkastajilla oli suuri merkitys. (Mäkinen 2009b, 403, 406.)

Pelkosenniemellä pääkirjaston kokoelman luettelo uusittiin vuosina 1960–1961 inventoinnin yhteydessä. Uuden kirjastolain merkitys näkyy selvästi kirjastolaitoksen budjetissa. Kun vuonna 1961 budjetti oli 199 227 markkaa, oli se vuotta myöhemmin lain tultua voimaan jo 471 377 markkaa. Myös kantakirjaston aukioloajat lisääntyivät ensimmäistä kertaa vuoden 1935 jälkeen siten, että viikoittainen aukioloaika kasvoi neljästä tunnista kuuteen tuntiin. (PKuK:n toimintakertomukset, 1961–1962.)

Kirjastolain myötä kiinnitettiin huomiota myös kirjastonhoitajien pätevyysvaatimuksiin. Niinpä Pelkosenniemielläkin helmikuussa 1963 kirjastontarkastaja Vieno Lehväslaihon koolle kutsumassa kirjastolautakunnan kokouksessa veloitettiin pääkirjastonhoitajaa suorittamaan vaadittu pätevyys. Sivukirjastonhoitajilta päätettiin ottaa sitoumus siitä, että he päteväytyvät tehtäviinsä vuoden 1964 loppuun mennessä. Kirjastontarkastaja painotti myös sivukirjastojen säännöllisten tarkastusten merkitystä. (PKLTK:n pöytäkirjat, 14.2.1963.)

Pääkirjaston muutto uusiin tiloihin

Ennen kuin pääkirjasto muutti uudelle koululle vuonna 1965, sen kirjastokokoelma inventoitiin. Uusiin tiloihin siirtyminen ei sujunut ongelmitta. Hanna Tobiasson toimi väliaikaisena kirjastonhoitajan syksyllä 1965, kun Pelkosenniemen pääkirjaston muutto tuli ajankohtaiseksi. (PKuK:n toimintakertomukset, 1965.) Kirjastonhoitaja pyysi kirjastontarkastajalta virka-apua tilanteessa, jossa kunta oli sisustanut kirjastotilat neuvottelematta kirjastonhoitajan kanssa. Muistelmissaan Vieno Wigell (tuolloin Lehväslaiho) kertoo, että huonekaluliikkeelle

oli annettu vapaat kädet kalustaa kirjastohuoneisto ja tulos oli kerrassaan järkyttävä. Huonetila oli tupaten täynnä kalusteita – kuin huonekaluliikkeessä! Oli toki pöytä lainaustiskiksi ja jonkin verran hyllyjäkin, mutta lisäksi oli kaikki kodin olohuoneen kalusteet sohvaa, nojatuolia, sohvapöytää ja keinu-uolia myöten. Eihän sitä kirjastoksi tuntenut! Vaadin palautettavaksi suurimman osan kalusteista ja hankkimaan kirjastokalusteita tilalle. – Sivutoiminen kirjastonhoitaja olisi yksin ollut voimaton. (Wigell, 1994, 51–52.)

Kirjastontarkastaja Lehväslaiho kirjoittikin Pelkosenniemen kunnanhallitukselle perusteellisen kirjeen, jossa hän pahoitteli sitä, ettei kunnanhallitus ollut häneen yhteydessä ennen kirjaston kalustamista. Hänen mukaansa huonekaluliikkeen suorittama kalustaminen oli ”kirjastohoidollisesti täysin epäonnistunut ja käyttökelvoton. Siihen ovat vaikuttaneet yksinomaan kaupalliset tekijät eikä kirjaston tuntemusta ole, ymmärrettävästi kyllä, lainkaan” (Lehväslaiho 1.10.1965, kirje). Lisäksi hän antoi yksityiskohtaiset ohjeet, kuinka kirjasto oli sisustettava, mitkä kalusteet palautettava tai muutettava toisiksi ja mitä uutta oli hankittava. Lastenosasto oli kalustuksessa unohdettu kokonaan, samoin kortistokaappi. Myös eri toimintojen sijoittaminen kirjastotilaan oli muutettava paremmin toimivaksi. Lopuksi kirjastontarkastaja antoi ymmärtää, että valtionapua ei kirjastotilaan olisi saatavilla, ennen kuin hänen ehdottamansa muutokset oli tehty. (Lehväslaiho 1.10.1965, kirje.)

Pääkirjastolla oli ollut entisessä paikassa, kunnantalolla, käytettävissä 20 m²:n suuruinen huone. Nyt uudessa kirjastotilassa (kuvio 6) oli neliöitä 108. Kirjastotilat vastasivat kirjastotoiminnan laajentumiseen, josta ensimmäisiä merkkejä oli ollut näkyvissä jo vuosikymmenen alussa. Ensimmäiset Pelkosenniemen pääkirjaston satutunnit pidettiin vuoden 1962 kesällä. Seuraavana vuonna satutunnit jatkuivat ja alettiin järjestää luokkakäyntejä. Kaukolainatoiminta oli myös tullut jäädäkseen. Käsikirjastossa oli vuoden 1965 lopussa 20 teosta ja niiden lisäksi kolme aikuisten aikakauslehtiä ja yksi lastenlehti. Kirjastoon hankittiin ensimmäiset nuotit ja vieraskieliset kirjat. Uudessa kirjastotilassa oli erikseen lastenosasto ja lukusali. Lukusalitoiminta alkoi vuoden 1966 alussa. (PKuK:n toimintakertomukset, 1962–1966.)

KUVIO 6. Pelkosenniemen kunnankirjaston tilat sijaitsivat lukio- ja yläasterakennuksen alakerran päädyssä. Kuvassa on ulko-ovien vasemmalla puolella vuosien 1965–1991 kirjastotilat. Vuonna 1992 tilat laajenivat myös ulko-ovien kohdalle ja niiden oikealle puolelle (kuvassa kaksi työ- ja toimistotilojen ikkunaa).

Vuoden 1966 tammikuun alussa pääkirjastoon yhdistettiin keski- ja kansalaiskoulun oppilaskirjasto ja saman vuoden syyskuussa kansakoulun oppilaskirjasto. Sivukylien kansakoulujen kirjastokokoelmat yhdistettiin sivukirjastoihin suurimmaksi osaksi vuonna 1966; Luiron ja Suvannon piirikirjastoissa työ jatkui vielä seuraavina vuosinakin. Koululaisten tultua kirjastojen käyttäjiksi aukioloaikoja lisättiin. Pääkirjasto oli avoinna vuoden 1966 syksystä alkaen seitsemän tuntia viikossa. Saman vuoden lokakuussa päätti kirjastolautakunta hankkia

pääkirjastoon ensimmäisen levysoittimen ja viisi kirjallisuus- ja satulevyä. (PKLTK:n pöytäkirjat, 13.4.1966, 15.10.1966; PKuK:n toimintakertomukset, 1966.)

Syksyllä 1967 aloitettiin satutuntien pitäminen myös talvella, maanantaisin klo 14–15. Seuraavana vuonna kirjasto oli avoinna jo kahdeksan tuntia viikossa. 1960-luvun lopulla alle 15-vuotiaiden lainaajien määrä kohosi koko ajan. Huipussaan se oli vuonna 1969, jolloin yli ¾ pääkirjaston lainaajista oli alle 15-vuotiaita lapsia tai nuoria. (PKuK:n toimintakertomukset, 1965–1969; PKLTK:n pöytäkirjat, 26.10.1967.)

Pelkosenniemen pääkirjaston kirjastonhoitajat 1960–1969

1960-luvun alussa pitkäaikainen kantakirjastonhoitaja Erkki Pesonen jäi pois kirjastonhoitajan toimesta. Kirjastonhoitajat vaihtuivat tiheään, ja jo aiemmin kantakirjastonhoitajana ollut Hanna Tobiasson oli väliaikaisena kirjastonhoitajana useampaan otteeseen. Vuonna 1966 pääkirjaston kirjastonhoitajaksi oli valittu väliaikaisesti Maire Tasala. Hän hoiti pääkirjastoa vuoteen 1969 saakka, jolloin niin ikään väliaikaiseksi kirjastonhoitajaksi valittiin Elvi Pyykönen. (PKuK:n toimintakertomukset, 1960–1969; PKLTK:n pöytäkirjat, 15.10.1966, 7.10.1969.)

1960: Erkki Pesonen, kansakoulunopettaja
Saara Muhonen, kansakoulunopettaja

1961–1963: Hanna Tobiasson, rouva

1964: Hanna Tobiasson, rouva
Esko Junttila, opettaja

1965: Esko Junttila, opettaja
Hanna Tobiasson, rouva

1966: Leila Autioniemi
Erkki Pesonen, opettaja
Maire Tasala, rouva

1966-1968 Maire Tasala, rouva

1969: Maire Tasala, rouva
Elvi Pyykönen, rouva

(PKuK:n toimintakertomukset, 1960–1969.)

Pelkosenniemen kunnan kirjastolautakunta 1960–1969

1960: Elsa Perttunen, kansakoulunopettaja

Salli Lakela, rouva
Helmi Hirttiö, rouva
Aimo Oinas, maanviljelijä
Aatto Viskari, kansakoulunopettaja
Eino Huotari, maanviljelijä
Erkki Pesonen / Saara Muhonen, opettajia, kirjastonhoitajia
Leevi Karila, kunnanhallituksen edustaja

1961–1962: Aatto Viskari, kansakoulunopettaja
Elsa Perttunen, kansakoulunopettaja
Salli Lakela, rouva
Helmi Hirttiö, rouva
Aimo Oinas, maanviljelijä
Eino Huotari, maanviljelijä
Erkki Pesonen / Saara Muhonen, opettajia
Leevi Karila, maanviljelijä, kunnanhallituksen edustaja

1963–1965: Aatto Viskari, kansakoulunopettaja
Leo Pyhäjärvi, maanviljelijä
Annikki Tolppanen, rouva
Eero Pajatie, kansakoulunopettaja
Leevi Karila, maanviljelijä, kunnanhallituksen edustaja

1966–1968: Erkki Pesonen, opettaja
Eeva Tennilä, rouva
Taisto Jalonen, työmies
Annikki Tolppanen, rouva
Leevi Karila, maanviljelijä, kunnanhallituksen edustaja

1969: Aimo Oinas, maanviljelijä
Erkki Pesonen, opettaja
Aino Ulkuniemi, talousopettaja
Paavo Peuranen, maanviljelijä
Taisto Jalonen, työmies

Annikki Tolppanen, rouva, kunnanhallituksen edustaja
(PKuK:n toimintakertomukset, 1960–1969.)

5.7 Pelkosenniemen kirjaston 1970-luku: pääkirjasto kasvaa, kylät hiljenevät

Pelkosenniemen kirjastolaitos joutui sopeutumaan 1970-luvun alussa niihin muutoksiin, joita suomalaisen yhteiskunnan teollistuminen ja kaupungistuminen toivat tullessaan. Maaseudun väestö etsi uusia toimeentulomahdollisuuksia kaupungeista ja osa myös Ruotsista asti. Pelkosenniemelläkin kunnan asukasluku väheni 20 vuodessa merkittävästi: kun vuonna 1960 asukkaita oli 2 666, heitä oli vuonna 1980 enää 1 601. Kylät hiljenivät. 1960-luvulla koko Suomessa sivukylien asukasluku pieneni 22 % ja maalaiskuntien taajamien asukasluku 5 %. Pelkosenniemen kansakouluista oli lakkautettu jo vuonna 1966 Suvannon kansakoulu. Vuonna 1970 suljettiin kansakoulut Luiron, Saunavaaran, Saukkoavaan ja Pyhäjärven kylissä ja vuotta myöhemmin Aapajärvellä. Luiron koulupiiri yhdistettiin Kairalan koulupiiriin ja muut kirkonkylään. Kansakouluja jäi jäljelle ainoastaan kaksi, kirkonkylään ja Kairalan kylään. (PKV:n pöytäkirjat, 17.12.1969; Pelkosenniemen kunnan kansakoululautakunta, 7.6.1971; Vienola 1982, 22; Valtiovarainministeriö 2010, hakupäivä 25.11.2013.)

5.7.1 Sivukirjastoista siirtokirjakokoelmia

Kyläkoulujen lakkauttaminen merkitsi niissä toimineiden sivukirjastojen tilanteen uudelleen arvioimista. Suvannon sivukirjasto oli jo aiemmin siirretty koululta sivukirjastonhoitaja Heino Kujalan kotiin. Muissa lakkautetuilla kouluilla toimineissa sivukirjastoissa oli ollut Saunavaaraa lukuun ottamatta kirjastonhoitajana koulun opettaja, joka nyt muutti pois paikkakunnalta tai ainakin kyseiseltä kylältä. Kirjastolautakunta pohti kylien tilannetta useassa kokouksessa. Ensimmäisenä vaihtoehtona oli sivukirjastojen toiminnan jatkaminen kyläkouluilla ja uusien kirjastonhoitajien löytäminen. Tämä osoittautui kuitenkin vaikeaksi ja kalliiksi, koska kouluja olisi pitänyt pitää lämpiminä kirjaston vuoksi. Myös kirjastoauto toimintaa yhdessä jonkin naapurikunnan kanssa harkittiin yhtenä mahdollisuutena. Lopulta päädyttiin kirjastontarkastajan esittämään ratkaisuun, jossa Kairalaa lukuun ottamatta kaikkien muiden kylien sivukirjastot lakkautettiin ja niiden tilalle perustettiin siirtokirjakokoelmat. (PKLTK:n pöytäkirjat, 13.5.1970, 18.8.1970, 7.9.1970, 28.9.1970, 4.11.1971.)

Siirtokirjastojen perustamista perusteli kirjastolautakunta seuraavasti:

Siirtokirjasto on pääkirjaston alainen käsittäen määrätyn määrän kirjoja, jotka käydään sovitun ajan kuluttua pääkirjastossa vaihtamassa. Tällainen kirjakokoelma voi olla asuinhuoneessa ja saa täyttä valtionapua kirjastonhoitajan palkkaan ja matkakustannuksiin nähden. Siirtokirjakokoelma palvelee lainaajia paremmin kuin varsinainen sivukirjasto, koska sen käytettävissä on koko pääkirjaston kirjavalikoima. (PKLTK:n pöytäkirjat, 28.9.1970.)

Siirtokirjakokoelmien toiminta alkoi Saunavaaran, Saukkoaavan, Suvannon, Pyhäjärven ja Luiron kylissä 1.2.1971 ja Aapajärvellä vuoden 1972 alusta. Siirtokirjastot olivat avoinna kaksi tuntia viikossa. Pääkirjastoon siirrettiin 4 584 kappaletta sivukirjastojen kirjoja. Näin pääkirjaston kirjakokoelma kasvoi yli kaksinkertaiseksi. Pääkirjaston aukioloaikoja lisättiin tiistaisin yhdellä tunnilla, jolloin siirtokirjakokoelmien hoitajat saattoivat käydä vaihtamassa kirjoja kokoelmiinsa. Siirtokirjakokoelmien hoitajien palkaksi määriteltiin 4,60 markkaa tunnilta ja oman auton käytöstä kirjojen kuljetuksiin maksettiin korvausta 0,26 markkaa kilometriltä. (PKLTK:n pöytäkirjat, 18.1.1971, 5.3.1971; PKuK:n toimintakertomukset, 1971,1972.)

Siirtokirjakokoelmat toimivat pääkirjaston alaisuudessa. Kokoelmien synty tapa vaihteli kylittäin. Suvannossa ja Saunavaarassa sivukirjastojen hoitajat jatkoivat siirtokirjaston hoitajina. Pääkirjastonhoitaja saattoi myös tiedustella sopimaksi katsomaltaan aktiiviselta kirjaston asiakkaalta halukkuutta siirtokirjaston pitämiseen kotonaan. Näin tuli esimerkiksi Gunilla Pyhäjärvestä siirtokirjaston hoitaja. Toisaalta myös kyläläiset saattoivat ottaa yhteyttä ja ehdottaa kokoelman perustamista. (PKLTK:n pöytäkirjat, 31.1.1979, 19.3.1979; Pyhäjärvi 4.3.2014, haastattelu.)

Siirtokirjastonhoitajat saivat korvauksen kirjojen vaihdosta syntyneistä kuluista. Korvausta maksettiin niin oman auton käytöstä kuin taksilla kirjojen kuljettamisesta kerran kuukaudessa. He valitsivat kirjat pääkirjastosta itse tai asiakkaiden toivomusten mukaan. Kirjastonhoitaja ja kirjastovirkailija avustivat tarvittaessa. Siirtokirjastonhoitaja saattoi myös soittaa ja varata kirjoja etukäteen. Yhteistyö kirjaston ja siirtokirjakokoelmien välillä sujui hyvin. Siirtokirjaston toiminta riippui paljon sen hoitajan aktiivisuudesta. Joiltakin kyliltä kävivät asiakkaat valittamassa pääkirjastossa, etteivät kokoelman kirjat vaihdu tarpeeksi usein eikä uutuuskirjoja ole riittävästi saatavilla. Vuonna 1982 kirjastolautakunta kehottikin siirtokirjastonhoitajia vaihtamaan kirjoja vähintään neljä kertaa vuodessa. (PKLTK:n pöytäkirjat, 28.9.1982; Winter 2.3.2014, haastattelu; Pyhäjärvi 4.3.2014, haastattelu; Pyykönen 4.3.2014, haastattelu.)

Aapajärvellä siirtokirjakokoelma toimi aluksi vuosina 1972–1973 ja Saunavaarassa vuoteen 1976 saakka. Sen jälkeen molemmissa kylissä siirtokirjakokoelmat aloittivat uudelleen toimintansa vasta vuonna 1980. Kairalassa oli sivukirjasto ja muissa kylissä siirtokirjakokoelmat koko 1970-luvun. Myös Moiteselkään suunniteltiin siirtokirjakokoelmaa, mutta lopulta päädyttiin ostamaan kylälle kirjastoautopalvelut Kemijärven kaupunginkirjastolta. Kirjastoauto liikennöi Moitaseljässä vuodesta 1978 vuoteen 1992 asti. (PKuK:n toimintakertomukset, 1970–1993; PKLTK:n pöytäkirjat, 18.10.1976, 25.4.1977, 16.11.1978.)

5.7.2 Pääkirjaston toiminta kehittyy ja monipuolistuu

Pääkirjaston toiminta kehittyi nopeasti 1970-luvun aikana. Kirjastonhoitajan paikka oli avoinna uudestaan vuonna 1971. Siihen valittiin ainoa hakija, tointa tilapäisesti vuodesta 1969 hoitanut Elvi Pyykönen. Hän oli työnsä ohella päteväitynyt sivutoimiseksi kirjastonhoitajaksi ja niinpä hänet voitiin valita virkaan vakinaisesti. Kirjastonhoitajan virka oli kuitenkin vielä osa-aikainen sivuvirka. Päätoimisen kirjastonhoitajan viran perustamisesta keskusteltiin useaan otteeseen kirjastolautakunnassa 1970-luvulla, mutta se toteutui vasta seuraavalla vuosikymmenellä. (PKLTK:n pöytäkirjat, 12.8.1971, 25.2.1975, 21.2.1977, 13.9.1979, 12.1.1981.)

Pääkirjasto oli vuosikymmenen alussa avoinna kahdeksan tuntia viikossa. Aukioloaika lisääntyi kuitenkin pikkuhiljaa niin, että vuosikymmenen puolivälissä viikoittainen aukioloaika oli talvisin jo 15 tuntia, kesäisin vähemmän. Myös kirjaston palvelut monipuolistuivat. Yhteistyö koulun kanssa tiivistyi, ja koululuokat alkoivat vieraila entistä useammin kirjastossa koulupäivien aikana. Vuosikymmenen puolivälissä alettiin oppilaille antaa myös kirjastonkäytön opetusta. Vuonna 1971 myönnettiin ensimmäiselle asiakkaalle oikeus opiskella kirjastossa. Kaukolainojen määrä kasvoi ja ne suuntautuivat lähinnä korkeakoulujen kirjastoihin. Aluksi kaukolainoista perittiin lainaajilta postikuluja, mutta lääninhallituksen ohjeistuksen jälkeen päätti kirjastolautakunta vuonna 1973, että lainat ovat asiakkaille ilmaisia. (PKuK:n toimintakertomukset, 1970–1979; PKLTK:n pöytäkirjat, 29.5.1972, 31.5.73.)

Uusi kirjastotila antoi myös mahdollisuuden paitsi lukusalitoimintaan, myös muuhun oleskeluun. Niinpä vuonna 1973 hankittiin kirjastoon kolme shakkipeliä ja kolme vuotta myöhemmin saatiin käyttöön musiikkilaitteet ja äänilevyjä musiikin kuuntelua varten. Vuosikymmenen lopulla levyjen lisäksi oli mahdollista kuunnella myös c-kasetteja, joiden määrä alkoi kasvaa tasaisesti.

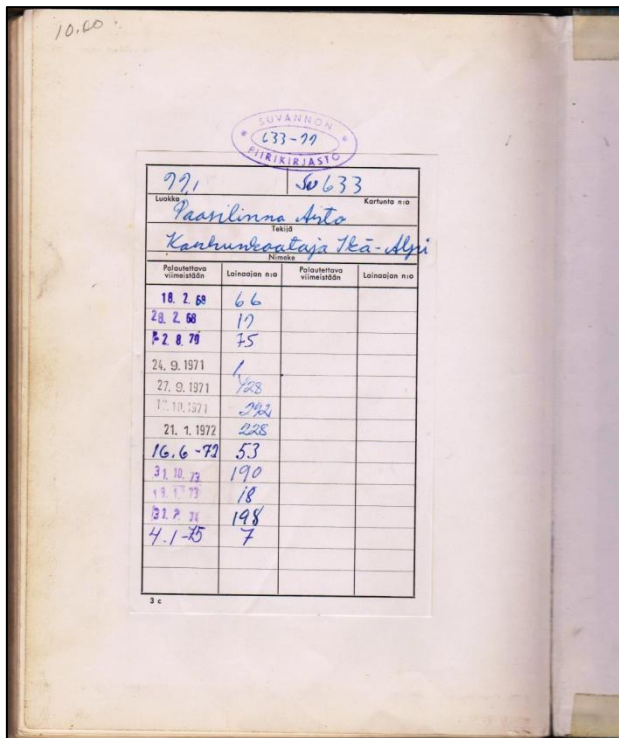
Ensimmäiset lainatut kasetit olivat satu- ja kielikasetteja. Tätä ennen oli lainattu vain kirjoja. Musiikkikasettien yleistyttyä myös niitä alettiin antaa kotilainoiksi vuodesta 1978 alkaen. Kirjaston lainaustoiminta oli vilkasta: vuonna 1980 yli puolet pelkosenniemeläisistä (55,4 %) oli kirjaston lainaaja. (PKLTK:n pöytäkirjat, 21.2.1973, 23.2.1976, 22.2.1978; PKuK:n toimintakertomukset, 1973, 1976–1980.)

Yksikorttijärjestelmästä Detroit-järjestelmään

Pelkosenniemen kirjastoissa oli käytössä yksikorttijärjestelmä vuoteen 1974 saakka, jolloin pääkirjasto otti käyttöön Detroit-lainausjärjestelmän. Kuusi vuotta myöhemmin siirryttiin Detroit-järjestelmään myös Kairalan sivukirjastossa. Yksikorttijärjestelmä oli kirjastonhoitajalle työläs varsinkin kirjoja lainatessa. Kirjastonhoitaja Elvi Pyykönen (4.3.2014, haastattelu) kertoo, kuinka pääkirjastossa saattoi käydä 30 oppilaan koululuokkia useammankin tunnin peräjälkeen. Kun lähes kaikki oppilaat lainasivat, kirjastonhoitaja joutui kirjoittamaan kortteja tunti toisensa perään niin, että lopussa päätä särki.

Yksikorttijärjestelmä perustui siihen, että kirjastossa oli kutakin lainaajaa varten kortteja, joissa oli lainaajan nimi, yhteystiedot ja lainaajanumero. Kortteja oli oltava niin monta kuin kirjoja kerralla lainattiin. Jos niitä ei ollut tarpeeksi, oli tehtävä uusi. Lainaushetkellä etsittiin lainaajan kortti ja kirjoitettiin siihen lainattavan kirjan numero – ja sen kirjastoluokan numero, johon kirja kuului – sekä kirjan palautus- eli eräpäivä. Jokaisessa kirjassa oli viimeisellä aukeamalla takakannen viereen liimattu eräpäivälista (kuvio 7), johon merkittiin palautuspäivä ja lainaajan numero. Eräpäivät voitiin tehdä myös leimasimella lainauksen nopeuttamiseksi. Lainajien kortit järjestettiin työpäivän lopuksi eräpäivän mukaiseen järjestykseen, jotta ne löytyisivät kirjoja palautettaessa. Tällöin etsittiin lainaajan kortti, johon kirjastonhoitaja merkitsi kirjan palautetuksi esimerkiksi nimikirjaimillaan. (Kannila 1964, 154–158; Pyykönen 4.3.2014, haastattelu.)

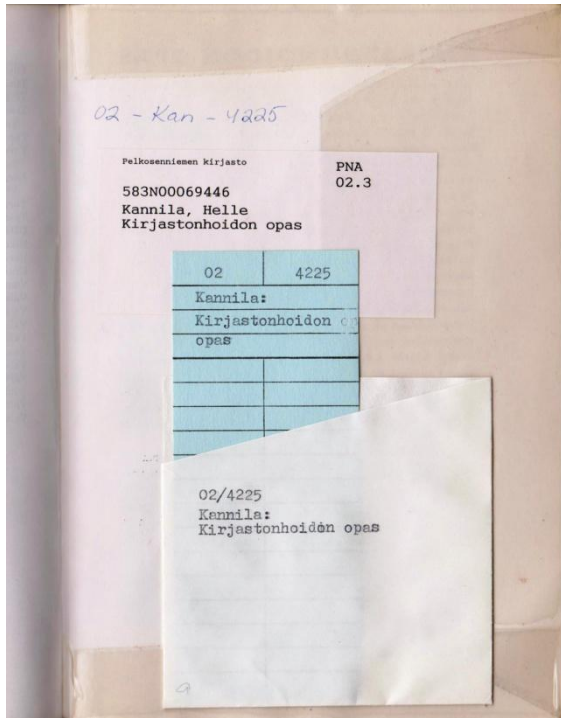
Kuviossa 7 on kuva Arto Paasilinnan kirjan ”Karhunkaataja Ika-Alpi” viimeiseltä sivulta, johon on liimattu eräpäivälista. Siihen on merkitty palautuspäivät joko leimasimella tai käsin. Palautuspäivän vieressä on lainaajan numero. Listan yläosasta selviää kirjan nimen ja tekijän lisäksi kirjastoluokka, johon kirja kuuluu (99.1) ja kirjan numero (Su633). Kirja oli siis Suvannon sivukirjaston kirja, jonka numero oli 633. Sivulla on myös Suvannon piirikirjaston leima, jota ilmeisesti käytettiin edelleen, vaikka kirjasto oli jo tuohon aikaan sivukirjasto. (Paasilinna 1964, viimeinen sivu.)

KUVIO 7. Arto Paasilinnan kirjan "Karhunkaataja Ikä-Alpi" liimattu eräpäivälistä.

Detroit-lainausjärjestelmä vähensi työtä lainaushetkellä merkittävästi. Se toimi siten, että asiakkaan lainaajakortin numero kirjoitettiin kirjan omaan korttiin, joka oli kirjan takakanteen liimatussa taskussa (kuvio 8). Tämä kortti, jossa oli kirjan lainaajaa osoittava numero viimeisenä, jäi kirjastoon. Lainatun kirjan taskuun laitettiin eräpäiväliuska. Kun kirja palautettiin, virkailija etsi eräpäivän perusteella kirjan oman kortin ja laittoi sen takaisin taskuun. Kirjojen kortit olivat erivärisiä kirjan pääluokan mukaan. Niihin oli kirjattu kirjan nimi ja tekijä sekä kirjastoluokka ja kartuntanumero. (Winter 1.3.2014, sähköpostiviesti; Winter 2.3.2014, haastattelu.)

Kuviossa 8 on Helle Kannilan kirjan "Kirjastonhoidon opas" takakannen sisäpuolelle liimattu tasku. Sekä taskussa että kirjan kortissa on kirjan nimi, tekijä, kirjastoluokka ja numero. Kirjan kortista näkyy, ettei kirjaa ole lainattu kertaakaan Detroit-järjestelmän aikana, sillä siihen ei ole merkitty yhtään lainaajanumeroa. Lainattaessa kirjan kortti olisi jäänyt kirjastoon, ja se olisi korvattu eräpäiväkortilla. Taskun yläpuolella oleva tarroitus on nykyisen järjestelmän ajalta.

KUVIO 8. Helle Kannilan kirjan ”Kirjastonhoidon opas” takakannen sisäpuolelle liimattu tasku kirjan omaa korttia ja eräpäiväkorttia varten.

Kirjaston käyttäjät opetettiin 1970- ja 1980-luvuilla lainaamaan kirjansa itse niin, että vain noin 20 % asiakkaista tarvitsi lainaamiseen kirjaston työntekijöiden apua. Koululaisille tehtiin ensimmäisellä luokalla erilainen lainauskortti kuin aikuisille. Se oli iso ja kuvin koristeltu. Korttia säilytettiin pulpetissa, jotta se olisi ollut aina tallessa, kun kirjastossa käytiin. Koululaiset oppivat nopeasti kirjoittamaan lainaaj numeronsa kirjan korttiin, laittamaan sen lainaustiskille omaan pinoonsa ja ottamaan kirjan taskuun eräpäiväkortin. (Winter 1.3.2014, sähköpostiviesti; Winter 2.3.2014, haastattelu.)

Suunnitelmia työajan ja aukioloaikojen lisäämisestä

Vuonna 1975 tehtiin Pelkosenniemen kunnassa ensimmäinen kuntasuunnitelma vuosiksi 1976–1980. Kirjastokin teki oman toiminta- ja taloussuunnitelmansa, joka hyväksyttiin kirjastolautakunnan kokouksessa 25.1.1975. Siinä ehdotettiin muun muassa päätoimisen kirjastonhoitajan ja päätoimisen kirjastoapulaisen viran perustamista pääkirjastoon seuraavana vuonna. Päätoimisten virkojen tarvetta perusteltiin sillä, että kirjaston aukioloaikoja halutaan lisätä ja että kirjaston toiminnan kehittäminen ja monipuolistaminen vaatii lisää työaikaa ja työntekijöitä. Myös kirjastotilaa haluttiin laajentaa. Laajennustarpeeksi arvioitiin noin 60 m². Myös äänilevyjen

määrää haluttiin lisätä; niitä suunniteltiin hankittavan noin 100 kappaletta vuosittain. (PKLTK:n pöytäkirjat, 25.1.1975.)

Sen aikaisen pääkirjaston kirjastonhoitajan Elvi Pyykösen (4.3.2014, haastattelu) mukaan viisivuotissuunnitelmat eivät yleensäkään toteutuneet. Joitakin kohtia saattoi tulla käytäntöön, mutta isompia asioita, kuten kirjastotilojen uusimista ja laajentamista, siirrettiin viisivuotiskaudelta toiselle. Usein jouduttiin samat asiat kirjaamaan seuraavaan kuntasuunnitelmaan. Niinpä päätoimisten virkojen sijasta vuonna 1976 perustettiin kirjastoon väliaikaisen tuntiapulaisen toimi, johon valittiin Vilma Riipi. Hänen 32 vuotta kestänyt työuransa Pelkosenniemen kirjastossa alkoi 1.3.1976. Aluksi tuntiapulaisen työaika oli kahdeksan tuntia viikossa ja vain talvisaikaan, mutta siihen kuului myös kirjastonhoitajan kesälomasijaisuus. Iltaisin suurin osa tuntiapulaisen työajasta kului kirjojen palautusten hoitamisessa ja äänilevyjä kuuntelevien asiakkaiden palvelemisessa. (PKLTK:n pöytäkirjat, 23.2.1976, 31.5.1976; PKuK:n toimintakertomukset, 1977; Winter 2.3.2014, haastattelu.)

Vuonna 1977 läänihallituksen koulutoimentarkastaja Anneli Äyräs ehdotti aukioloaikojen lisäämistä ja päätoimisen kirjastonhoitajan viran perustamista Pelkosenniemen pääkirjastoon. Perusteluina oli lainamäärän kasvu yli 20 000 lainaan vuodessa. Vuonna 1976 kirjaston kotilainoja oli ollut jo 24 477 kappaletta. Aukioloaikoja päätettiin pidentää 1.3.1977 alkaen 20 viikkotuntiin. Päätoimisen kirjastonhoitajan viran perustaminen lykkäytyi kuitenkin edelleen. Sen sijaan kirjastoapulaisen työaika lisättiin seuraavana vuonna kahdeksasta tunnista 20 viikkotuntiin. (PKLTK:n pöytäkirjat, 21.2.1977, 22.5.1978.)

Näyttelytoimintaa oli aloitettu Pelkosenniemen pääkirjastossa jo vuonna 1972, kun kirjastolautakunnassa ”päätettiin yksimielisesti antaa Eero Pajatielle oikeus käyttää kirjastoa taulujensa esittelemiseen” (PKLTK:n pöytäkirjat, 23.1.1972). Vuodesta 1977 alkaen näyttelytoiminta vilkastui. Kirjastossa oli esillä paitsi kirjaston omia näyttelyitä, myös vieraillevia näyttelyitä. Ensimmäisenä vuonna järjestettiin koulun kanssa yhteistoiminnassa järjestetty Suomi-Neuvostoliitto-seuran valokuvanäyttelyä. Kirjaston omia näyttelyitä olivat Ros Waylandin taidenäyttely, Kemijärven taideyhdistyksen näyttely ja Neuvostokirjallisuuden näyttely. (PKuK:n toimintakertomukset, 1977–1979.)

1970-luku loppui toiveikkaissa merkeissä. Vuonna 1979 laaditussa toimintasuunnitelmassa vuosille 1980–1984 asetettiin uudestaan tavoitteeksi päätoimisten virkojen perustaminen

kirjastoon. Jälleen kerran viitattiin opetusministeriön suositukseen päätoimisen kirjastonhoitajan viran tarpeellisuudesta yli 20 000 vuosilainan ylittävässä kirjastoissa. Pelkosenniellä kirjattiin edellisvuonna jo lähes 30 000 lainaa. Pääkirjastoon tarvittiin lisää tilaa, sillä sieltä puuttuivat työ- ja varastotilat. Tämä tarve haluttiin kattaa koulun varastotilan ottamisella kirjaston käyttöön. Tavoitteeksi asetettiin myös se, että puolet pelkosenniemeläisistä olisi kirjaston lainaajia. Tämä tavoite saavutettiinkin jo seuraavana vuonna. (PKuK:n toimintakertomukset, 1978–1979; PKLTK:n pöytäkirjat, 19.3.1979.)

Pelkosenniemen kunnan kirjastolautakunta 1970–1979

- 1970: Erkki Pesonen, opettaja
Taisto Jalonen, työmies
Aino Ulkuniemi, talousopettaja
Eeva Tennilä, rouva
Paavo Peuranen, maanviljelijä
Annikki Tolppanen, rouva, kunnanhallituksen edustaja
- 1971–1972: Erkki Pesonen, opettaja
Taisto Jalonen, työmies
Aino Ulkuniemi, talousopettaja
Eeva Tennilä, rouva
Paavo Peuranen, maanviljelijä
Aimo Mäkitalo, sähköasentaja, kunnanhallituksen edustaja
- 1973: Ritva Valle / Aaro Arvola (29.9.1973 alkaen)
Eila Pikkarainen
Esteri Nissi / Aarne Karppinen (13.8.1973 alkaen)
Olga Arvola
Paavo Peuranen
- 1974–1976: Aaro Arvola
Eila Pikkarainen
Aarno Karppinen
Olga Arvola
Paavo Peuranen / Gunilla Pyhäjärvi (29.9.1975 alkaen)

1977–1979: Aaro Arvola
Aarno Karppinen
Tuula Mäki
Jouni Autioniemi
Väinö Pyhäjärvi
Viljo Kilpelä, kunnanhallituksen edustaja

(PKV:n pöytäkirjat, 13.8.1973, 29.9.1973, 29.9.1975, 7.3.1977; PKLTK:n pöytäkirjat, 22.2.1978.)

5.8 1980-luvun alun voimakkaasta kasvukaudesta 90-luvun lamavuosiin

1980-luvun alussa Pelkosenniemen kirjasto vakiinnutti toimintansa. Vuonna 1981 perustettiin päätoimisen kirjastonhoitajan ja päätoimisen kirjastoapulaisen virat, joihin valittiin aiemmin näitä toimia sivutoimisesti hoitaneet kirjastonhoitaja Elvi Pyykönen ja kirjastoapulainen Vilma Riipi (myöhemmin Hiltunen, Winter). Kirjastoapulaisen virkanimike muuttui seuraavana vuonna kirjastovirkailijaksi. (PKLTK:n pöytäkirjat, 13.8.1980, 12.1.1981, 22.7.1981; PKuK:n toimintakertomukset, 1982.)

Pelkosenniemen kirjastolautakunta kirjasi elokuussa 1981 tavoitteekseen, että ”kirjastopalvelut tavoittavat jokaisen kuntalaisen” (KLTK:n pöytäkirjat, 31.8.1981). Tätä tavoitetta noudattaen Pelkosenniemellä toimi 1980-luvun alussa pääkirjaston lisäksi Kairalan sivukirjasto ja siirtokirjakokoelma kuudessa muussa kylässä. Moitaseljässä kirjastopalvelut hoidettiin Kemijärven kaupungin kirjastoauton avulla. (PKuK:n toimintakertomukset, 1980–1981.)

Leimallista 1980-luvulle oli edelleen pääkirjaston aktiivinen toiminta. Varsinkin vuosikymmenen alkupuoliskolla monenlaista oheistoimintaa järjestettiin etenkin lapsille ja nuorille. Yhteistyö koulun kanssa oli myös vilkasta. Vähitellen kuitenkin pääkirjastossakin alkoi näkyä sama kehitys kuin sivukirjastoissa jo aiemmin: lasten ja nuorten osuus kirjaston käyttäjistä väheni. Koko kirjastolaitoksen lainaajamäärät säilyivät 1980-luvun ajan korkeina, nousten vuosikymmenen puolivälissä 60 %:iin ja vuonna 1989 jo 70,4 %:iin kunnan asukkaista. Tosin osa korkeista lainaajamääristä voi selittyä sillä, että pääkirjaston ja siirtokirjakokoelmien välillä saattoi olla päällekkäisyyksiä lainaajien merkitsemisessä. (PKuK:n toimintakertomukset, 1980–86; Lapin läänin yleiset kirjastot vuonna 1989 1990; Winter 2.3.2014, haastattelu; Pyykönen 4.3.2014, haastattelu.)

Vuosikymmenen alussa vain hyvin harvat vanhemmat tulivat kirjastoon pienten lasten kanssa, mutta heidän määränsä lisääntyi koko ajan vuosikymmenen kuluessa. Kuvakirjojen, lastenkirjojen ja kasettien lainausmäärät nousivat. Kesällä palasivat Ruotsiin muuttaneet paikkakuntalaiset lomalle kotiseudulle ja myös kirjastoon. Lomalaiset vähenivät 1990-luvulla. Perjantaisin tulivat opiskelijat kotipaikkakunnalle ja kävivät myös kirjastossa. Joskus heitä palveltiin myös viikonloppuina aukioloaikojen ulkopuolellakin, kun he tarvitsivat kirjoja opintoja varten. (Winter 1.3.2014, sähköposti; Pyykönen 4.3.2014, haastattelu.)

Uusi kirjastolaki astui voimaan 1.1.1986. Lain mukaan valtion kirjastohallinnon työn painopiste muuttui valvonnan sijasta kirjastojen toiminnan suunnitteluun ja seurantaan. Vielä vuoteen 1992 asti kuntien kirjastojen käyttökustannuksiin saamat valtionavustukset oli käytettävä juuri kirjastotoimintaan. Laissa otettiin käyttöön käsite ”kunnan kirjastolaitos”. (Mäkinen 2009b, 432–433.) Lain seurauksena tehtiin Pelkosenniemen kirjastolaitokselle uusi ohjesääntö, jonka mukaan Pelkosenniemen kunnan kirjastolaitos käsitti vain yhden kirjaston; pääkirjastosta tuli Pelkosenniemen kunnankirjasto. Kairalan sivukirjasto muuttui Kairalan lainausasemaksi. Kolmessa kyläpostissa olevia siirtokirjakokoelmia alettiin niin ikään kutsua lainausasemiksi. (PKLTK:n pöytäkirjat, 10.12.1985, 24.2.1987.)

Kirjaston lainaustoiminta laajeni 1980-luvun loppupuolella. C-kasetteja oli lainattu pääkirjastosta asiakkaille jo vuodesta 1978 asti. Äänilevyjä oli ollut mahdollisuus kuunnella kirjastossa, mutta kuuntelu oli 1980-luvulla koko ajan vähentynyt. Asiakkaiden toivomuksesta aloitettiin levyjen kotilainaus 1.12.1986. Levyjä lainattiin vain yli 12-vuotiaille. (PKLTK:n pöytäkirjat 22.2.1978, 25.11.1976, 24.2.1987.)

Vuoden 1987 alussa siirryttiin pääkirjastossa käyttämään atk-pohjaista luettelokorttipalvelua. Tätä ennen oli käytetty sivukortistoa, johon oli järjestetty Kirjastopalvelulta saadut uusien kirjojen kortit. Kortistossa oli paljon kortteja kirjoille, joita ei koskaan hankittu kirjastoon. Sen hyöty oli siinä, että se toimi samalla uutuukskirjaluettelona. Siirryttäessä uuteen palveluun kortteja tilattiin vain niihin kirjoihin, joita kirjastoon hankittiin. (PKLTK:n pöytäkirjat, 3.6.1986; Winter 14.3.2014, sähköpostiviesti.)

Pääkirjastossa suunniteltiin toimitilojen laajentamista ja uusimista. Jo vuonna 1883 koulutoimentarkastaja Anneli Äyräs raportoi silloisen kirjastotilan tarvitsemista muutoksista. Hän

arvioi laajennustarpeeksi 131 m². Kirjastoon tarvittiin lisätilaa käsikirjastoa, lehtilukusalia ja musiikkiosastoa varten. Työhuone ja henkilökunnan sosiaaliset tilat puuttuivat kokonaan. Kirjastoa olisi ollut mahdollista laajentaa yläasteen ja lukion tiloihin. Pääkirjaston laajennus toteutui kuitenkin vasta vuosina 1991–1992 tehtyjen korjaustöiden yhteydessä. PKLTK:n pöytäkirjat, 15.2.1983.)

5.8.1 Kirjastokuljetuksia ja postin lainausasemia

Pelkosenniemen kunnan sivukylien kirjastotoiminnassa tapahtui edelleen hiipumista. Luiron siirtokirjakokoelman käyttö väheni koko ajan. Lopulta 1982 päätettiin aloittaa kylältä taksikuljetukset kirjastoon kaksi kertaa kuukaudessa. Kokeilu osoittautui kannattavaksi ja jatkui aina vuoteen 2002 saakka. (PKuK:n toimintakertomukset, 1982–2002.)

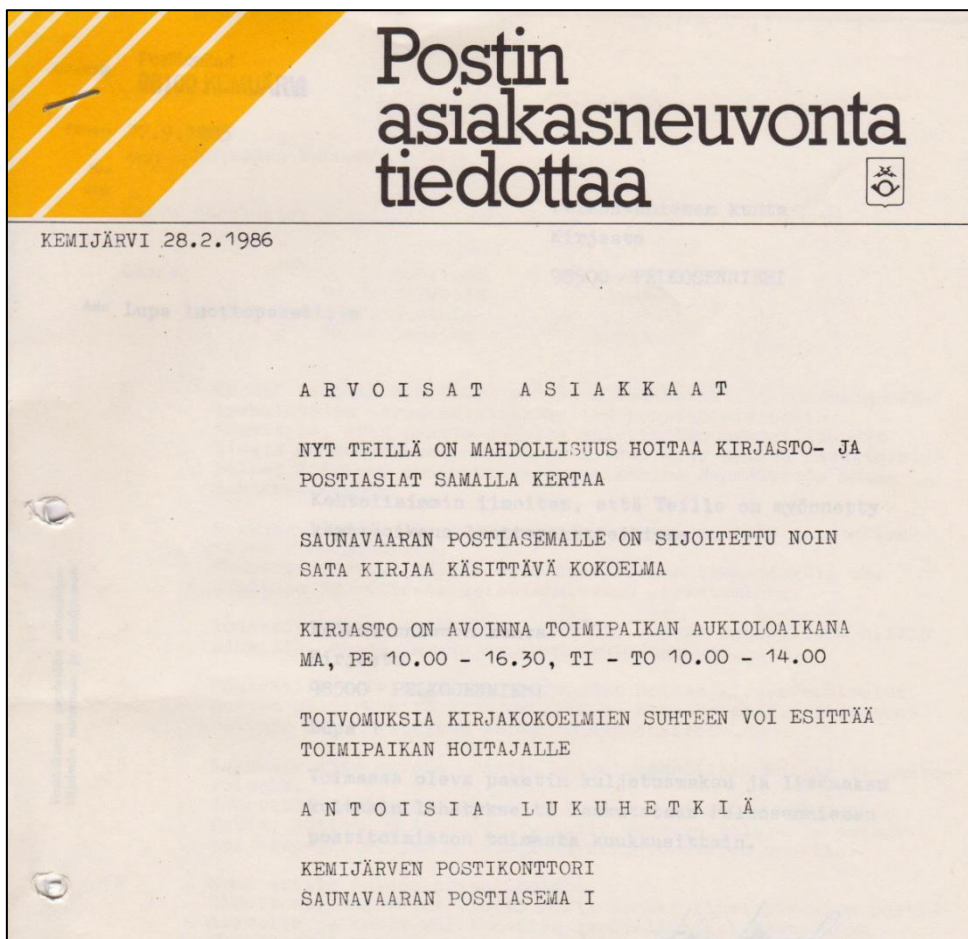
Kirjastokuljetuksia kokeiltiin myös Suvannon ja Saukkoaavan kylillä vuodesta 1986 alkaen, jolloin siirtokirjakokoelmat lakkautettiin lainamääriin nähden liian kalliina. Kuljetuksista lähetettiin kyläläisille tiedote (liite 4) kotiin, jossa kerrottiin kirjaston kokoelmista, kuljetuspäivistä ja annettiin ohjeet kuljetuksen suhteen. Kuljetus tilattiin soittamalla taksinkuljettajalle kuljetuspäivänä. Kerran kuukaudessa järjestetty kirjastokuljetus oli tarkoitettu lähinnä aikuisille ja alle kouluikäisille, mutta jos tilaa oli, myös koululaisille. Nämä kuljetukset eivät koskaan saaneet samanlaista kannatusta kuin Luirolla ja ne lopetettiin vuosikymmenen vaihteessa. (PKuK:n toimintakertomukset, 1982–1993; PKLTK:n pöytäkirjat, 25.3.1986, 18.9.1989; Winter 2.3.2014, haastattelu.)

Viimeinen Pelkosenniemen sivukirjastoista, Kairalan sivukirjasto, muuttui lainausasemaksi vuonna 1987. Kirjastotoiminta lainausasemana jatkui entisellään vuoteen 1989 saakka, jolloin kirjakokoelma yhdistettiin pääkirjaston kokoelmaan käsikirjastoa ja lasten- ja nuortenkirjoja lukuun ottamatta. Nämä kirjat jäivät edelleen Kairalan koululaisten ja päiväkodin käyttöön. Muuten kirjasto jatkoi siirtokirjakokoelmana. (PKuK:n toimintakertomukset, 1987–1989.)

Saunavaarassa, Aapajärvellä ja Pyhäjärven kylässä siirtokirjakokoelmatoiminta siirtyi postitoimistoihin. Tarjous tuli Lapin postipiirikonttorilta. Postin siirtokirjakokoelmat, joita kutsuttiin myös lainausasemiksi, olivat avoinna saman ajan kuin postitoimistotkin. Postin lainausasemat olivat kirjastolle edullisempia kuin yksityisten yllä pitämät siirtokirjakokoelmat, sillä niistä ei tarvinnut maksaa erikseen vuokraa eikä työntekijän palkkaa. Posti peri palveluistaan

vuosimaksun, joka esimerkiksi vuonna 1990 oli 1650 markkaa. (PKLTK:n pöytäkirjat, 19.2.1985, 26.8.1986; Honkanen 7.3.2014, haastattelu.)

Kaikkia postin lainausasemia käytettiin ahkerasti. Pyhäjärven ja Aapajärven lainausasemat aloittivat toimintansa vuonna 1985 ja Saunavaaran lainausasema (kuvio 9) seuraavana vuonna. Pyhäjärven lainausasema kirjat vaihdettiin kolmen kuukauden välein postin välityksellä, Aapajärvellä käytettiin postin palveluita harvemmin ja kirjat vaihdettiin useimmiten kerran kuukaudessa pääkirjastossa käydessä. (PKLTK:n pöytäkirjat, 19.2.1985, 26.8.1986, 28.1.1991; PKuK:n toimintakertomukset, 1985–1989; Talvensaari 6.3.2014, puhelinhaastattelu; Honkanen 7.3.2014, haastattelu.)

Kuvio 9. Saunavaaran postin lainausaseman tiedote 28.2.1986.

Postin lainausasemat toimivat niin kauan kuin postitoimistot lakkautettiin. Saunavaaran posti lopetti toimintansa vuonna 1988 ja Pyhäjärven posti kaksi vuotta myöhemmin. Aapajärven postiasema lakkautettiin vuonna 1991. Koska kylillä oli ahkeria kirjastonkäyttäjiä, yritettiin

kirjastotoimintaa järjestää uudelleen. Saunavaarassa kokeiltiin Kemijärven kirjastoauton palveluja kahden vuoden ajan, mutta kokeilu lopetettiin lainaajien puutteessa. Aapajärvellä siirtokirjastotoimintaa jatkoi kauppias Heikki Honkanen samoin ehdoin kuin postikin vielä kahden vuoden ajan. Kun Aapajärven lainausasema ja Kairalan siirtokirjakokoelma lopettivat toimintansa asiakkaiden vähenemisen ja kirjastotoimen säästöjen takia vuonna 1993, jäi pääkirjasto Pelkosenniemen ainoaksi kirjaston toimipisteeksi. (PKuK:n pöytäkirjat, 19.2.1985, 22.1.1991, 22.11.1992; PKuK:n toimintakertomukset 1985–1993; Pyykönen 4.3.2014, haastattelu; Talvensaari 6.3.2014, puhelinhaastattelu.)

5.8.2 Pääkirjasto muuttaa uusittuihin ja laajempiin tiloihin lamasta huolimatta

1990-luvun alku oli Pelkosenniemen kirjastolle muutosten aikaa. Sitä leimasi toisaalta kirjastotilojen korjaus- ja laajennustyöt, toisaalta laman mukanaan tuomat säästöt. Siirtokirjakokoelmat ja lainausasemat lakkautettiin. Kirjaston aukioloaikoja supistettiin ja kirjaston työntekijöiden työaika supistettiin. (PKLTK:n pöytäkirjat, 3.4.1991, 7.4.1992, 9.11.1992; PKuK:n toimintakertomukset 1991–1993.)

Pääkirjaston laajennusta oli suunniteltu jo kymmenkunta vuotta. Se toteutuikin koulurakennuksen korjaustöiden yhteydessä vuosina 1991–1992. Pääkirjasto muutti tilapäisesti Pelkosenniemen kunnantalolle kesäkuussa vuonna 1991 ja palasi takaisin uusittuun kirjastoon seuraavan vuoden toukokuussa. Muuton yhteydessä käytiin läpi kirjaston kirjavarasto. Osa poistetuista kirjoista lahjoitettiin sairaalaan ja vanhainkodille, osa pantiin myyntiin. Myös Pyhätunturin K-kauppaan lahjoitettiin kirjakokoelma matkailijoita varten. Uuden kirjastotilan avajaisia juhlittiin 1.6.1992. (PKuK:n toimintakertomukset, 1991–1992; PKLTK:n pöytäkirjat, 3.4.1991)

Laajennuksen jälkeen pääkirjaston tilat olivat lähes kaksi kertaa suurempia kuin aiemmin. Uutta kirjastossa oli kaksi työ- ja toimistohuonetta sekä näyttelytila. Kirjastoon tuli myös lehtilukusali. Aikaisemmin oli käsikirjastossa ollut vain pyörivä teline lehtiä varten. (Winter 2.3.2014, haastattelu; Pyykönen 4.3.2014, haastattelu.)

Kirjastotilan korjauksessa otettiin huomioon myös siirtyminen atk-aikaan. Kirjaston ensimmäinen tietokone, Mikro Mikko, hankittiin vuonna 1993. Atk-järjestelmään siirtymisessä kirjasto oli Pelkosenniemellä edelläkävijä. Kunnantoinimistossa ei tietokoneita vielä ollut eikä koulullakaan

kuin muutamalla opettajalla. Myös kirjastojen välistä yhteistyötä tiivistettiin Lapin maakuntakirjaston alueella. Siirtyminen yhteiseen atk-pohjaiseen lainausjärjestelmään toteutui kuitenkin vasta 1990-luvun puolivälin jälkeen. (PKLTK:n pöytäkirjat, 17.9.1992; Pelkosenniemen kunnan sivistyslautakunnan pöytäkirjat, 23.2.1995; Pyykönen 4.3.2014, haastattelu; Winter 2.3.2014, haastattelu.)

Kirjastomäärärahojen leikkausvaatimusten takia joutuivat kirjaston työntekijät puolustamaan kirjaston tarpeellisuutta ja kustannustehokkuutta kuntalaisille lehtien palstoilla vuoden 1992 tammikuussa. Kirjastopalvelut olivat kuntalaisille edullisia, sillä niiden hoitamiseen tarvittiin vain kaksi henkilöä. Kirjastoa myös käytettiin paljon: lainoja oli noin 30 000 vuodessa. Kirjaston määrärahat olivat kuitenkin olleet samalla tasolla 1980-luvun alusta asti. Vuonna 1991 määrärahoja karsittiin yli puolella eikä niitä korotettu siitä seuraavanakaan vuonna. Jos vielä olisi säästetty, olisi valtionapurahoja jouduttu palauttamaan. Vaatimuksiin toisen kirjastotyöntekijän viran lakkauttamisesta vastattiin, että jo silloin molemmat tekivät vain neljää työpäivää viikossa vuosittain viiden kuukauden ajan. Kirjaston työntekijöitä kannatti pitää myös sen takia, että heidän verotulonsa kunnalle olivat noin 90 000 markkaa, kun taas kunnan osuus kirjaston toimintakuluista oli vain 14 % eli 56 470 markkaa. (Pyykönen & Hiltunen 1992.)

Vuoden 1993 alussa siirryttiin Pelkosenniemen kunnassa uuteen organisaatiomalliin, jossa kunnan kirjastolaitos toimi lakkautetun kirjastolautakunnan sijasta uuden sivistyslautakunnan alaisuudessa. Sivistyslautakunnan tehtävänä oli uuden johtosäännön mukaan huolehtia toisaalta koulutus- ja vapaa-ajan sivistystyöstä, toisaalta vastata yhdessä kuntalaisten ja seura- ja yhdistystoiminnan kanssa vapaa-ajan palvelujen ylläpitämisestä ja kehittämisestä. Johtosäännössä määriteltiin myös, että ”kunnan kirjastolaitokseen kuuluu Pelkosenniemen pääkirjasto, joka sijaitsee kirkonkylässä. Kirjastopalveluja järjestetään myös taksikuljetuksina”. (Pelkosenniemen kunnan sivistyslautakunnan pöytäkirjat, 1.3.1993.)

1990-luvun alkuvuosien säästökuuri oli pakottanut kirjaston luopumaan sivukylien kirjastotoiminnasta. Luiron kylältä järjestettiin edelleen kirjastokuljetuksia. Sen lisäksi pyrittiin kirjaston aukioloaikoja päätettäessä ottamaan huomioon kyliltä kirkonkylään suuntautuvat palvelutaksikuljetukset ja linja-autokyydit niin, että niihin osallistuvilla oli mahdollista samalla kertaa asioida myös kirjastossa. (Pyykönen 4.3.2014, haastattelu; Honkanen 7.3.2014, haastattelu; Kujala 11.3.2014, haastattelu.)

Ensimmäisen sivistyslautakunnan puheenjohtajana toimi Pirjo Laurila ja varapuheenjohtajana Annikki Tolppanen. Lautakunnan jäseniä olivat Juha Mettiäinen, Merja Kivelä, Reino Mettiäinen, Juhani Talvensaari, Aino Kulpakko ja Terho Sirviö. Organisaatiouudistus tarkoitti myös sitä, että valtaa siirtyi lautakunnalta viranhaltijoille. Sivistyslautakunnan asioita olivat lähinnä yli 10 000 markan hankinnoista, aukioloajoista ja kirjastovirkailijan palkkauksesta päättäminen. Kirjastonhoitajan viran täyttämistä vastasi kunnanvaltuusto. Pienemmistä hankinnoista pystyi kirjastonhoitaja päättämään määrärahojen puitteissa itsenäisesti. (Pelkosenniemen kunnan sivistyslautakunnan pöytäkirjat, 1.3.1993; Pyykönen 4.3.2014, haastattelu.)

Vuonna 1993 kirjastosta lainattiin 20,7 kertaa asukasta kohden, mikä oli hiukan alle Lapin kirjastojen keskiarvon. Lainaajia oli kunnan asukkaista vähän alle puolet eli 699. Säästötoimet näkyivät kirjahankinnoissa, jotka olivat vähentyneet lähes puoleen 1980-luvun parhaista vuosista. Toisaalta nyt kirjoja ja muuta aineistoa pystyttiin kuitenkin hankkimaan selvästi enemmän kuin vuosina 1991–1992. (PKuK:n toimintakertomukset, 1980–1993; Lapin lääninhallituksen yleiset kirjastot vuonna 1993 1994.)

Vuosituhaten vaihteen lähestyessä Pelkosenniemen kirjastossa suunnattiin katse kirjastojen väliseen yhteistyöhön. Vuonna 1995 tehtiin päätös liittyä Lapin kirjastojen yhteiseen Aurora-kirjastojärjestelmään, joka takasi pelkosenniemeläisten käyttöön suuremmat kirjastokokoelmat kuin mitä pieni kunnankirjasto voisi tarjota. (Pelkosenniemen kunnan sivistyslautakunnan pöytäkirjat, 23.2.1995; Pyykönen 4.3.2014, haastattelu.)

Vuosia 1993–1994 voidaan pitää Pelkosenniemen kirjaston historiassa merkittävänä taitekohtana. Kirjastolaitos entisessä muodossaan koko kunnan alueelle suuntautuvana kirjastopalvelujen tarjoajana lakkasi. Kirjastomäärärahojen rajallisuuden takia oli jouduttu valitsemaan, missä ja miten palveluja oli saatavilla. Sivukylien asukkaiden vähetessä kirjastotoiminta keskitettiin kirkonkylälle. Nyt siellä toimii nykyaikainen kirjasto, jonka kokoelmat olivat kuntalaisten käytössä. (PKuK:n toimintakertomukset, 1993–1994.)

Pelkosenniemen kirjastolautakunta vuosina 1980–1992

1980: Aaro Arvola
 Aarno Karppinen
 Tuula Mäki
 Jouni Autioniemi

Väinö Pyhäjärvi
Juhani Talvensaari, kunnanhallituksen edustaja

1981–1984: Aaro Arvola
Päivi Rautiainen
Jouni Autioniemi
Eila Kallunki
Maija Vartiainen
Heikki Tervo, kunnanhallituksen edustaja

1985–1986: Pirjo Laurila
Hilkka Hiltunen
Pirjo Pyhäjärvi
Jouni Autioniemi
Eila Salmela
Aino Kulpakko, kunnanhallituksen edustaja

1987–1988: Pirjo Laurila
Hilkka Hiltunen
Pirjo Pyhäjärvi
Jouni Autioniemi
Eila Salmela
Jyri Salmijärvi, kunnanhallituksen edustaja

1989–1992: Raili Korhonen
Väinö Talvensaari
Aino Tervo
Annikki Tolppanen
Aino Kulpakko, kunnanhallituksen edustaja

(PKLTK:n pöytäkirjat, 22.2.1978, 13.8.1980, 23.2.1981, 19.2.1985; PKV:n pöytäkirjat, 30.1.1989, 20.2.1989.)

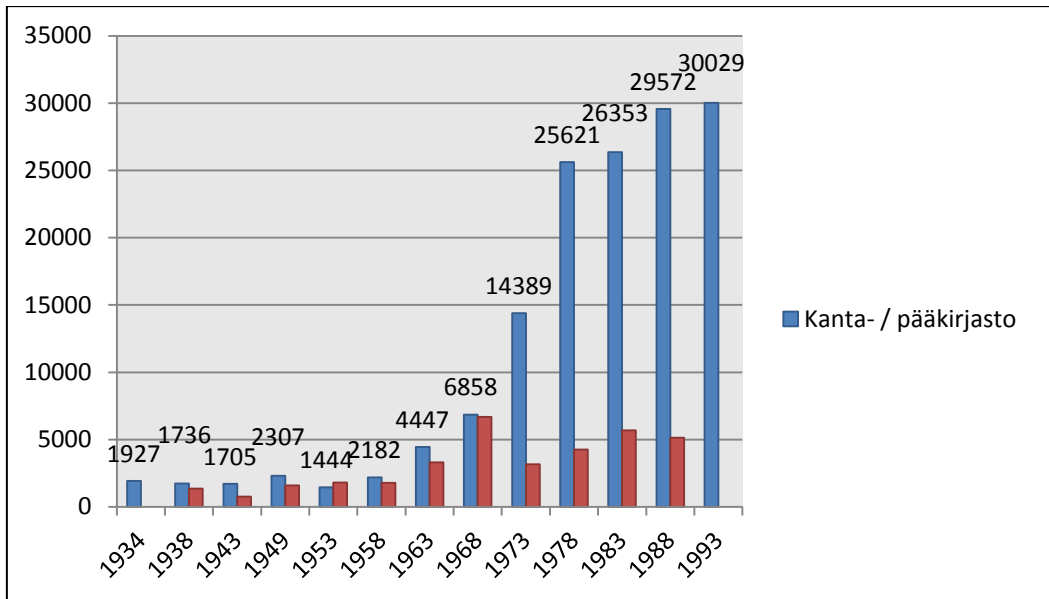
5.9 Pelkosenniemen kirjastolaitoksen kehitys lukuina ja kaavioina vuosina 1933–1993

Pelkosenniemen kirjastolaitoksen kehitystä voidaan kuvata monella eri tavoilla. Seuraavissa kaavioissa on käytetty kunnan kirjastojen toimintakertomuksien tietoja. Luvut on pyritty esittämään viiden vuoden välein, mutta vuoden 1948 sijasta on jouduttu käyttämään vuoden 1949 lukuja, koska jostain syystä vuoden 1948 tiedot ovat monen kirjaston kohdalla puutteelliset. Aloittamalla vuodesta 1933 on pystytty myös välttämään sotavuosien 1940 ja 1945 poikkeukselliset tilastot, jotka ovat paikoitellen hyvinkin hajanaisia. Jonkun verran aukkoja on myös näissä näin esitetyissä tilastoissa.

Kuviossa 10 on esitetty kirjaston lainamäärien kehitys vuosina 1933–1993. Sinisillä pylväillä on merkitty pääkirjaston lainojen määrät ja punaisella muiden toimipisteiden yhteenlasketut lainamäärät. Vuosina 1933–1962 pääkirjastoa kutsuttiin kantakirjastoksi ja sivukirjastoja piirikirjastoiksi. Lainat ovat lisääntyneet tasaisesti sekä pääkirjastossa että sivukirjastoissa tarkasteluvuoteen 1968 saakka. Vuosien 1963 ja 1968 välinen kasvu selittyy paljolti sillä, että 1966 oppilaskirjastot liitettiin pää- ja sivukirjastoihin. Tällöin koululaisista tuli kaikkien kirjastojen asiakkaita ja lainaajia.

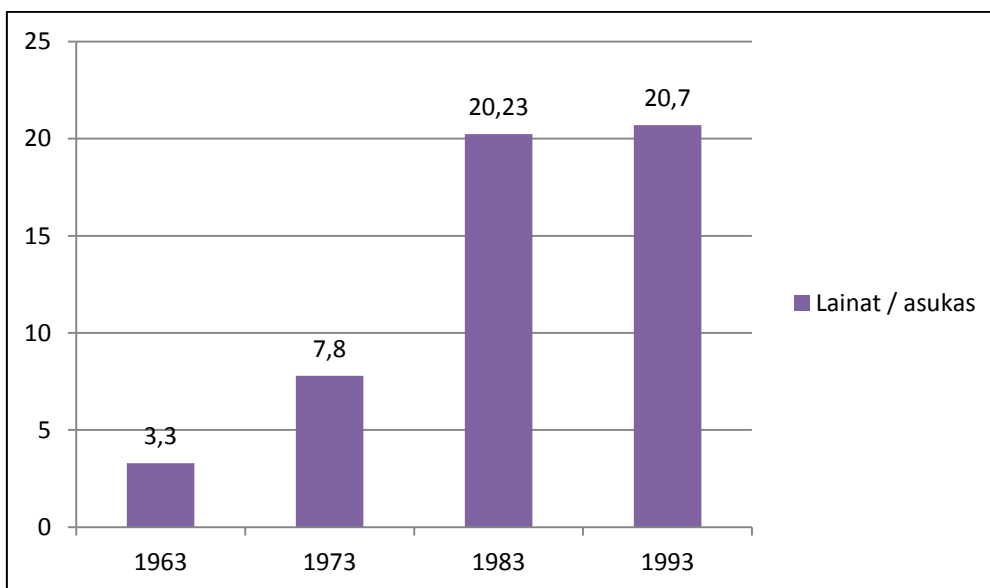
Seuraavan viisivuotiskauden aikana vuonna 1971 kaikki sivukirjastot Kairalan sivukirjastoa lukuun ottamatta lakkautettiin kyläkoulujen lopettaessa toimintansa. Luiron kylältä lapset alkoivat käydä koulua Kairalassa ja muut koululaiset kirkonkylällä. Pääkirjaston lainamäärien kasvu vuosien 1968 ja 1973 välillä (kuvio 10) selittyy osittain tällä muutoksella, mutta siihen lienee muitakin syitä. Sotien jälkeen syntyneet suuret ikäluokat olivat tulossa aikuisikään. Myös pääkirjaston aukioloajat lisääntyivät (kuvio 12).

Muiden toimipisteiden osalta lainaukset vähenivät (kuvio 10). Piirikirjastojen sijasta oli sivukylien asukkaiden käytettävissä siirtokirjakokoelmia. Sivukylien lapset lainasivat etupäässä kirkonkylän koulun lähellä olevasta pääkirjastosta. Siirtokirjakokoelmat olivat avoinna yleensä vain kaksi tuntia viikossa. 1980-luvun puolen välin jälkeen kolmella kylällä olleet postitoimistojen lainausasemat olivat avoinna koko postitoimiston aukioloajan ja niiden lainamäärät olivat suurempia kuin muiden siirtokirjakokoelmien. Myös Kairalan sivukirjaston lainamäärät kasvoivat tasaisesti vuoteen 1988 saakka (kuvio 19).

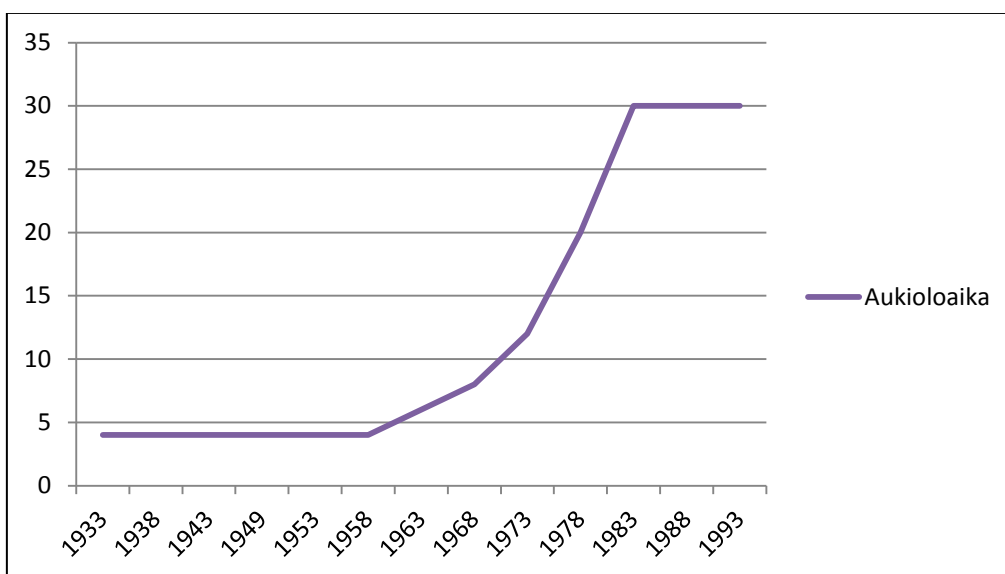
KUVIO 10. Vuosittaisten lainojen määrän kehitys toisaalta kanta- ja pääkirjastossa ja toisaalta piiri- ja sivukirjastoissa sekä siirtokirjakokoelmissa vuosina 1934–1993.

Verrattaessa kuvioita 10–12 näkyy pääkirjaston kehityksessä voimakas kasvukausi vuosien 1973–1983 aikana. Tarkasteltaessa lainamääriä suhteessa asukaslukuun (kuviot 11 ja 12) voidaan huomata, että vuosien 1973 ja 1983 välillä lainojen määrä asukasta kohden kasvoi lähes kolminkertaiseksi. Kirjaston käyttö vilkastui, kun toiminta monipuolistui ja pääkirjaston aukioloajat kasvoivat (kuviot 13 ja 14). Osittain nopea kasvu selittynee myös asukasluvun voimakkaalla pienenemisellä etenkin sivukylissä. Myös tilastoinnissa saattoi olla päällekkäisyyksiä 1980-luvulla siirtokirjakokoelmien ja pääkirjaston kesken. (Vienola 1982, 22; Pyykönen 4.3.2014, haastattelu.)

KUVIO 11. Pelkosenniemen kirjastolaitoksen lainat asukasta kohden vuosina 1963–1993.

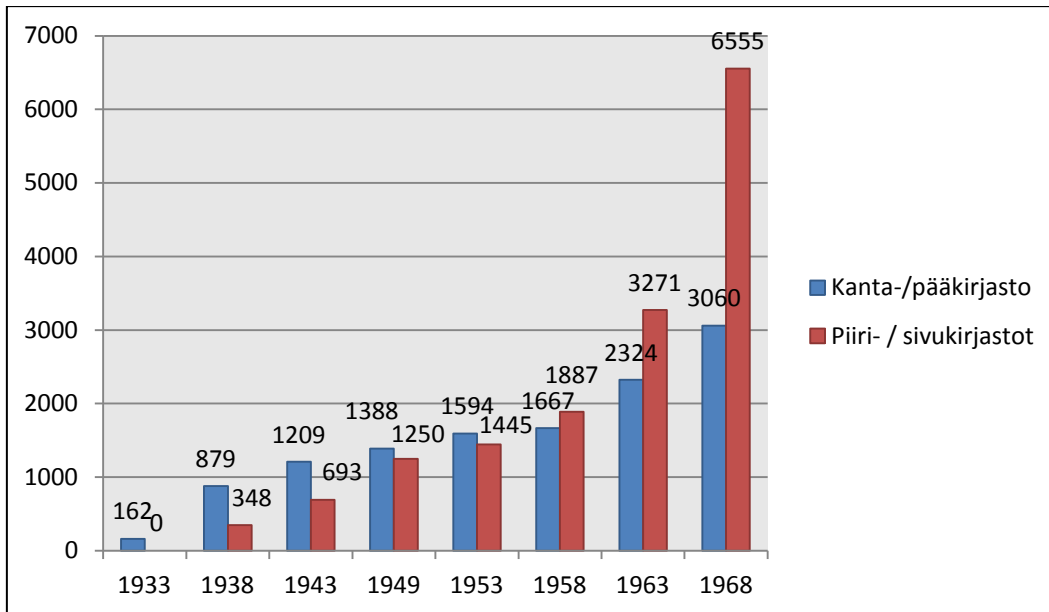
Pääkirjaston aukioloaikojen kehitystä kuvaavasta kaaviosta (kuvio 12) näkyy, että ensimmäiset vuosikymmenet pääkirjasto – silloinen kantakirjasto - oli avoinna vain neljä tuntia viikossa. Vasta vuonna 1962 aukioloaikaa lisättiin kuuteen tuntiin. Kasvu oli hidasta vuoteen 1973 saakka, jolloin kirjasto oli auki 12 tuntia viikossa. Seuraavan vuosikymmenen aikana aukioloaika lisääntyi niin, että vuonna 1982 kirjasto oli ensimmäistä kertaa avoinna 30 tuntia viikossa. (PKK:n toimintakertomukset, 1962; PKuK:n toimintakertomukset, 1963–1982.)

KUVIO 12. Kanta- ja pääkirjaston aukioloaikojen kehitys vuosina 1933–1993.

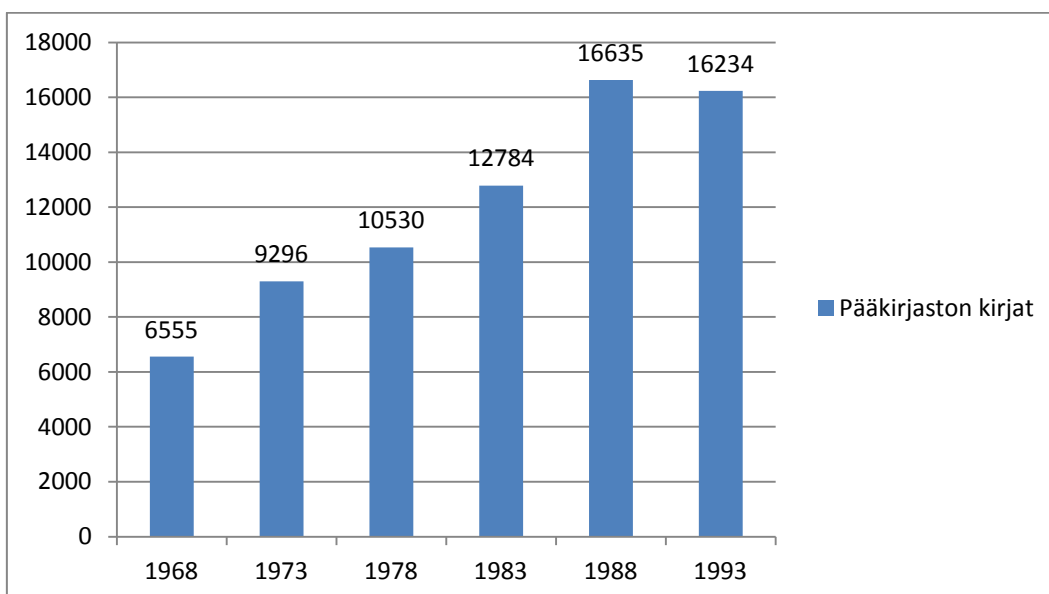
Kirjastojen kirjakokoelmien kehitys vuosina 1933–1968 näkyy kuviosta 13. Pääkirjaston kirjojen määrä kasvoi tasaisesti vuoteen 1953 saakka. 1950-luvulla kasvu hidastui, mutta 1960-luvulla kirjojen lukumäärä kääntyi taas kasvuun, jota vauhditti vuonna 1966 oppilaskirjastojen liittäminen pääkirjastoon. Sivukirjastojen kohdalla kirjamäärän kasvussa näkyy hidastuminen vuosien 1949 ja 1953 välillä. Sen jälkeen kasvu oli tasaista, kunnes oppilaskirjastojen yhdistäminen kaksinkertaisti sivukirjastojen kirjojen määrän.

Pelkästään kirjojen määrä ei kerro kuitenkaan koko totuutta kirjakokoelmista. Huonokuntoisten kirjojen poistaminen saattoi olla varsinkin kirjaston alkuaikoina vaikea toimenpide, sillä kirjoja pidettiin suuressa arvossa. Kirjakokoelmissa saattoi olla lähes lukukelvottomia kirjoja. (Eskola 2009, 292.) Yksi syy 1950-luvun kirjojen määrän hitaaseen kasvuun saattaakin olla hankintojen pienuuden lisäksi juuri poistojen tekeminen. Kirjaston ensimmäiset kirjat olivat tulleet jo tiensä päähän.

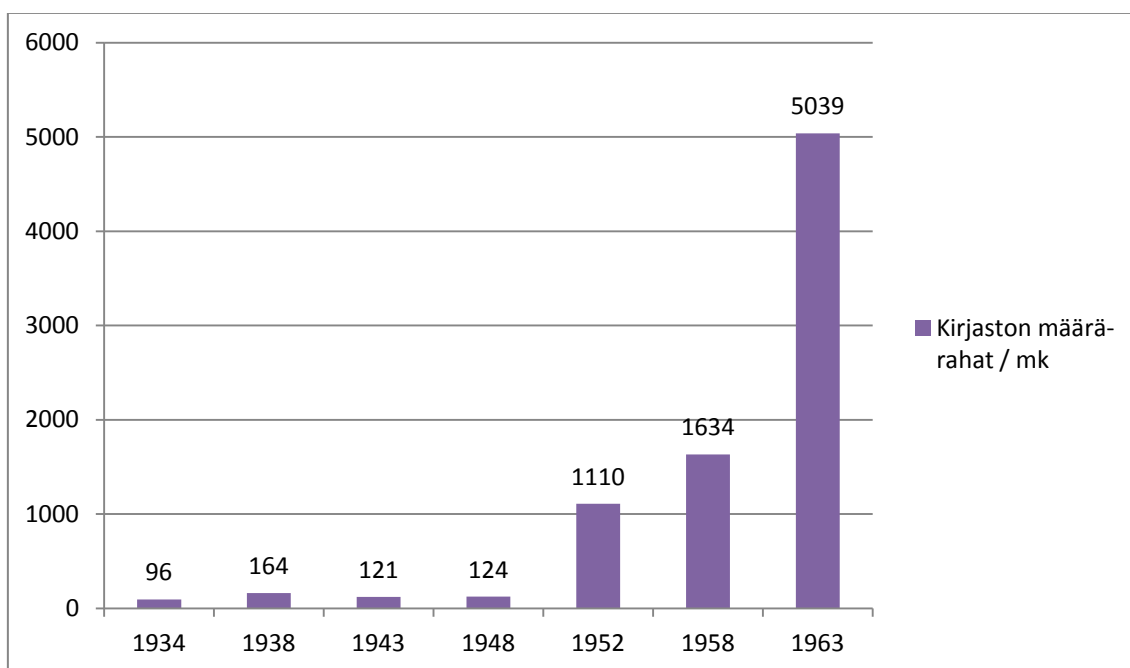
KUVIO 13. Kirjojen lukumäärät Pelkosenniemen kanta- ja pääkirjastossa sekä piiri- ja sivukirjastoissa vuosina 1933–1968.

Pääkirjaston kirjakokoelman kehitys jatkui tasaisena 1980-luvun loppupuolelle saakka. Kuviosta 14 näkyy, että vuosien 1988 ja 1993 välillä kirjojen määrä laski huolimatta siitä, että vuonna 1989 pääkirjaston kokoelmiin liitettiin Kairalan sivukirjaston kirjakokoelma. Syynä oli paitsi kirjahankintoihin käytettyjen määrärahojen pienuus 1990-luvun alussa, myös pääkirjaston korjausten yhteydessä tehty kirjavaraston läpikäyminen ja kirjojen poistot. (PKLTK: pöytäkirjat, 12.12.1989; PKuK:n toimintakertomukset 1989–1993.)

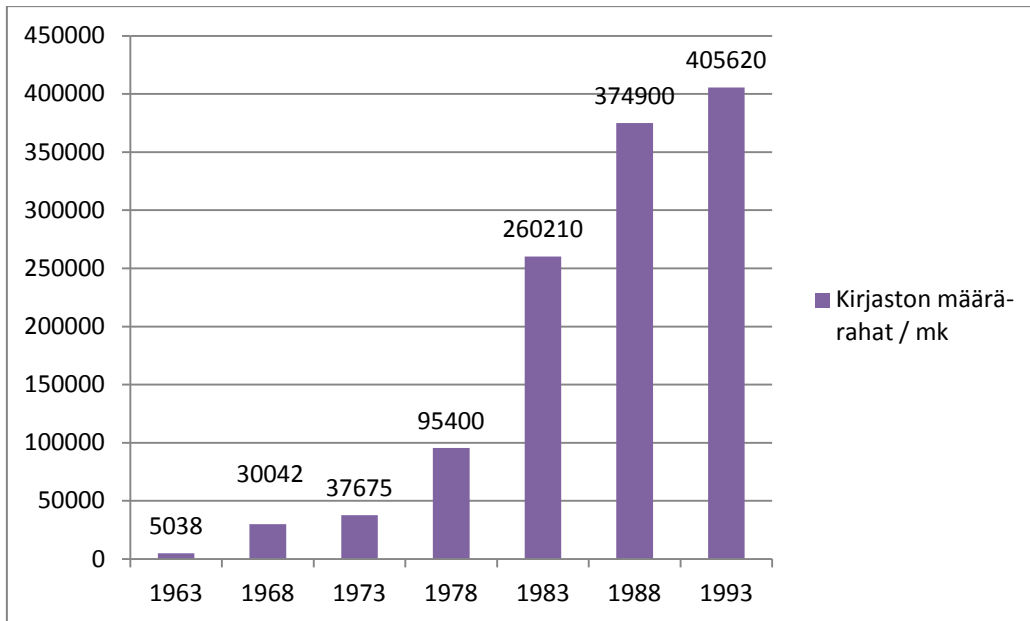
KUVIO 14. Pääkirjaston kirjojen lukumäärä vuosina 1968–1993.

Kuvioissa 15–16 näkyy Pelkosenniemen kirjastolaitoksen määrärahojen kehitys vuosina 1934–1993. Ensimmäisinä vuosikymmeninä 1930- ja 1940-luvuilla kirjaston talous pysyi lähes samalla tasolla (kuvio 15). Vasta 1950-luvulla määrärahat alkoivat lisääntyä selvemmin. Vuosien 1958 ja 1963 välillä kirjastomäärärahat kolminkertaistuivat. Luvuissa on otettu huomioon rahanarvon muutos vuoden 1963 alussa, joten sitä aiemmin esiintyvät luvut on muutettu vastaamaan vuoden 1963 ja sen jälkeisten vuosien rahan arvoa.

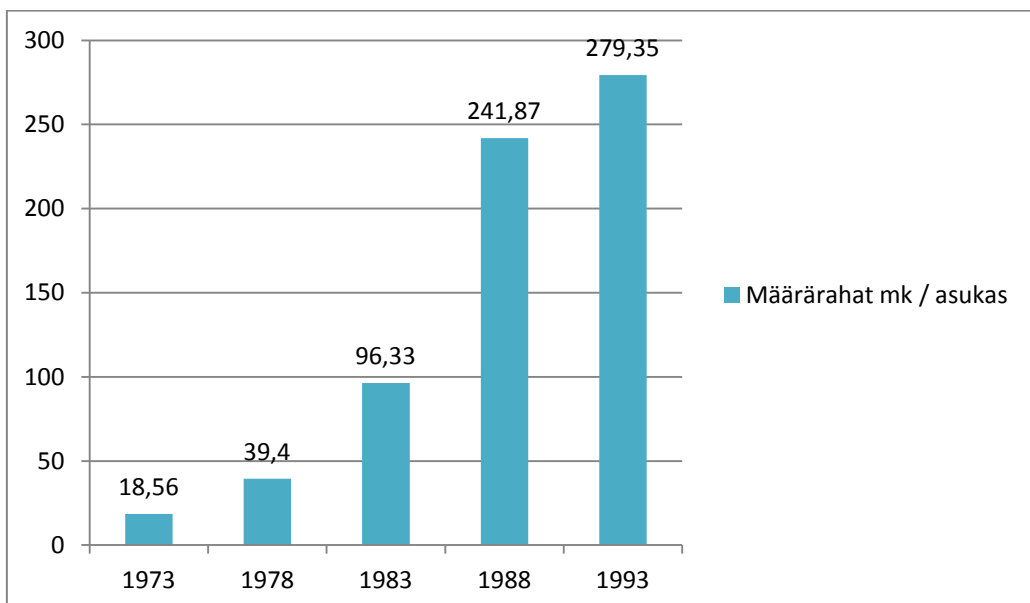
KUVIO 15. Pelkosenniemen kirjastolaitoksen määrärahat vuosina 1934–1963 markkoina.

Kuviossa 16 on esitetty kirjaston määrärahojen kehitys vuodesta 1963 eteenpäin. 1970-luvun lopulta 1980-luvun alkupuolelle määrärahat lisääntyivät voimakkaasti viiden vuoden aikana. Nousua tapahtui edelleen seuraavan viidenvuoden aikana, mutta ei enää niin nopeasti. Vuoden 1988 jälkeen määrärahat lisääntyivät edelleen, mutta kasvu oli vaatimatonta ja ajoittui 1980-luvun viimeisille vuosille. 1990-luvun alussa tuntui jo laman vaikutus, ja kunnan osuus kirjaston rahoituksesta laski esimerkiksi vuonna 1992 puoleen edellisvuodesta. (Pelkosenniemen kunnan tilinpäätös 1988; PKLTK:n pöytäkirjat, 2.11.1992.)

KUVIO 16. Pelkosenniemen kirjastolaitoksen kirjastomäärärahojen kehitys vuosina 1963–1993 markkoina.

Kirjaston rahoitusta voi tarkastella myös suhteessa asukaslukuun (kuvio 17). Vuosien 1973 ja 1993 välillä vuosittaiset kirjastomäärärahat nousivat merkittävästi, mutta asukasluku pieneni koko ajan. Sen seurauksena kirjastomäärärahat asukasta kohden laskettuna kasvoivat jyrkästi vuodesta 1983 lähtien 1980-luvun lopulle tultaessa. Vuoden 1988 jälkeen kasvu ei ollut enää yhtä voimakasta asukkaiden määrän laskusta huolimatta.

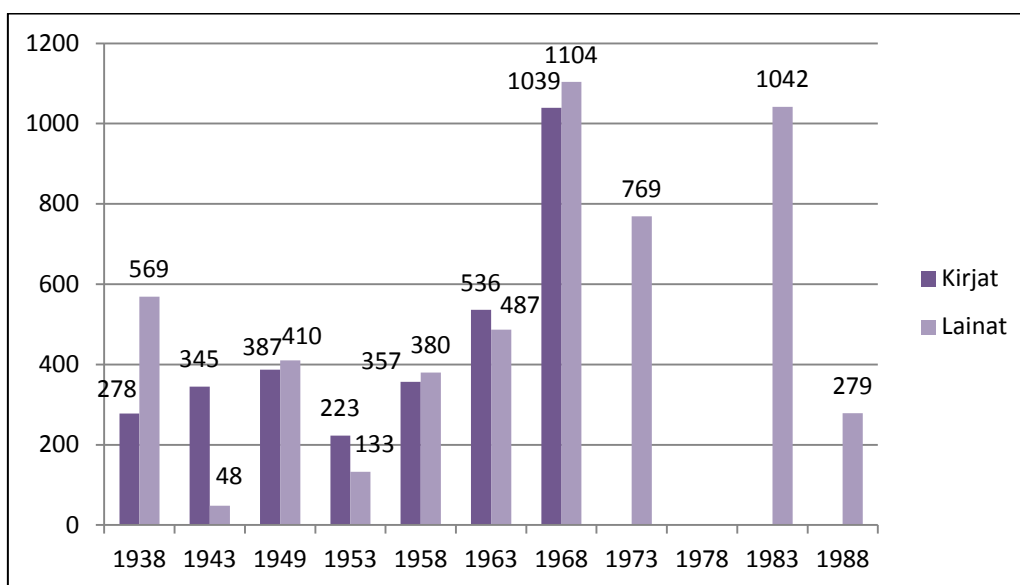

KUVIO 17. Pelkosenniemen kirjastomäärärahat markkoina asukasta kohden vuosina 1973–1993.

Piirikirjastoista sivukirjastoihin ja siirtokirjakokoelmiin: lainojen ja kirjamäärien kehitys

Saunavaaran sivukirjaston (vuosina 1938–1962 piirikirjasto) kirja- ja lainamäärien kehitys on esitettyä kuviossa 18. Vuoden 1943 notkahdus lainojen määrässä selittyy sillä, että piirikirjasto oli suljettuna suurimman osan vuotta. Lainojen määrä oli alhainen myös vuonna 1953. Se ja varsinkin kirjamäärien putoamien melkein puoleen sen sijaan on arvoitus. 1950-luvun alkupuolelta lähtien kirjojen lukumäärä ja lainaus lähti tasaiseen kasvuun, jota vauhditti vuonna 1966 tapahtunut oppilaskirjaston liittäminen sivukirjastoon. (Saunavaaran piirikirjaston toimintakertomukset, 1943; PKK:n toimintakertomukset, 1953.)

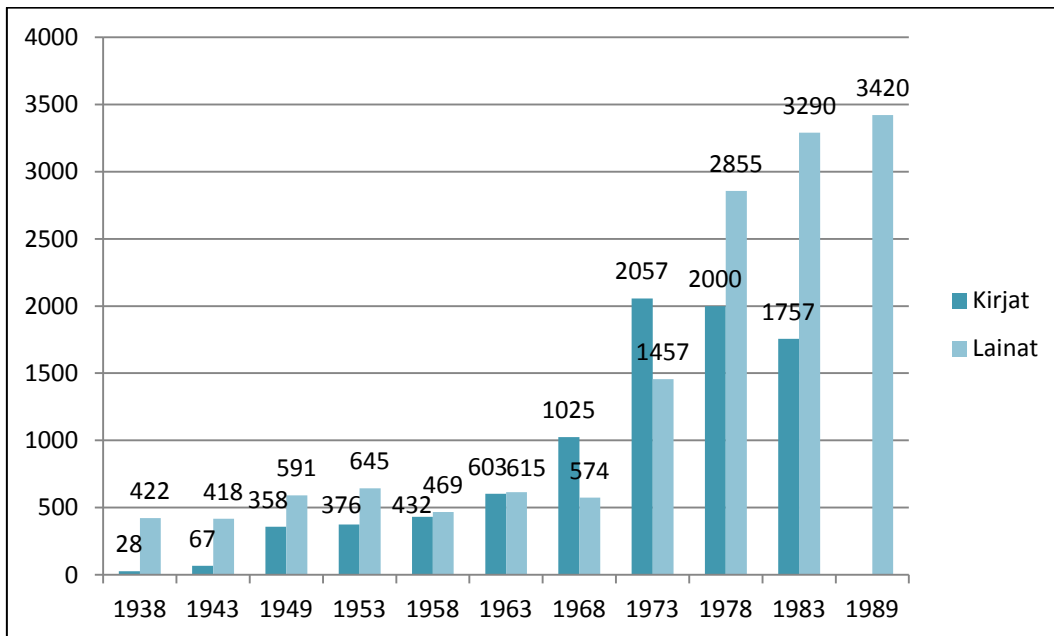
Vuonna 1971 Saunavaaran sivukirjaston kirjat yhdistettiin pääkirjaston kokoelmaan ja toiminta jatkui siirtokirjakokoelmana vuoteen 1976 saakka. Vuoden 1988 luvut kertovat vuonna 1986 aloittaneen ja 29.10.1988 toimintansa lopettaneen postin lainausaseman lainamääristä. (PKuK:n toimintakertomukset, 1971–1988; PKLTK:n pöytäkirjat, 8.11.1988.)

KUVIO 18. Saunavaaran piiri- ja sivukirjaston kirjojen lukumäärä vuosina 1938–1968 ja piiri- ja sivukirjaston sekä siirtokirjakokoelman lainat vuosina 1938–1988.

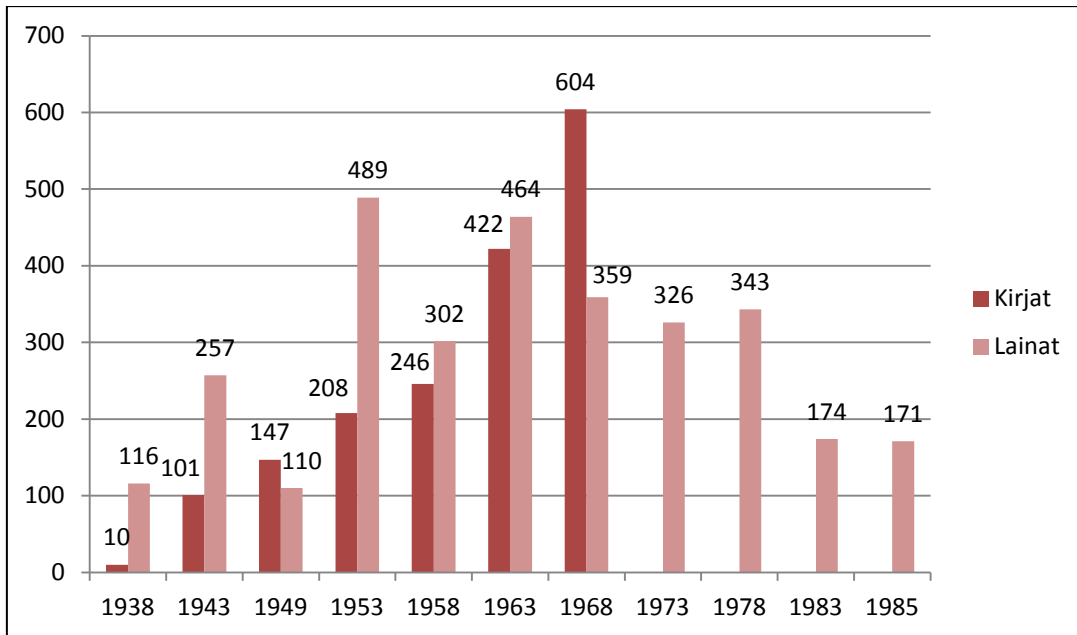
Kairalan sivukirjaston (piirikirjasto vuosina 1938–1962) kirjojen lukumäärä kasvoi aluksi hitaasti (kuvio 19), mutta 1940-luvulla vähän nopeammin. 1950-luvulla kirjämäärät lisääntyivät myös hyvin vähän, mutta 1960-luvulla kokoelmaa kasvattivat vuonna 1966 oppilaskirjaston liittäminen sivukirjaston kokoelmaan. Vuonna 1971 liitettiin kirjastoon vielä suurin osa Luiron sivukirjaston kirjoista. Lainamäärissä näkyy myös luirolaisten oppilaiden tulo kirjaston asiakkaiksi vuonna 1971. Toinen lainausta lisännyt seikka oli sivukirjaston hoitajan vaihtuminen vuonna 1977

lyhytaikaisista opettajista kyläläiseksi. Vuonna 1987 Kairalan sivukirjasto muuttui lainausasemaksi ja kolme vuotta myöhemmin siirtokirjakokoelmaksi. Kirjastoa käyttivät koululaiset ja päiväkotiedelleen kirjaston aukioloaikojen ulkopuolellakin. (Kairalan sivukirjaston toimintakertomukset, 1966, 1971, 1977-86; PKuK:n toimintakertomukset, 1987-1989.)

KUVIO 19. Kairalan piiri- ja sivukirjaston ja lainausaseman kirjojen ja lainojen määrä vuosina 1938–1989.

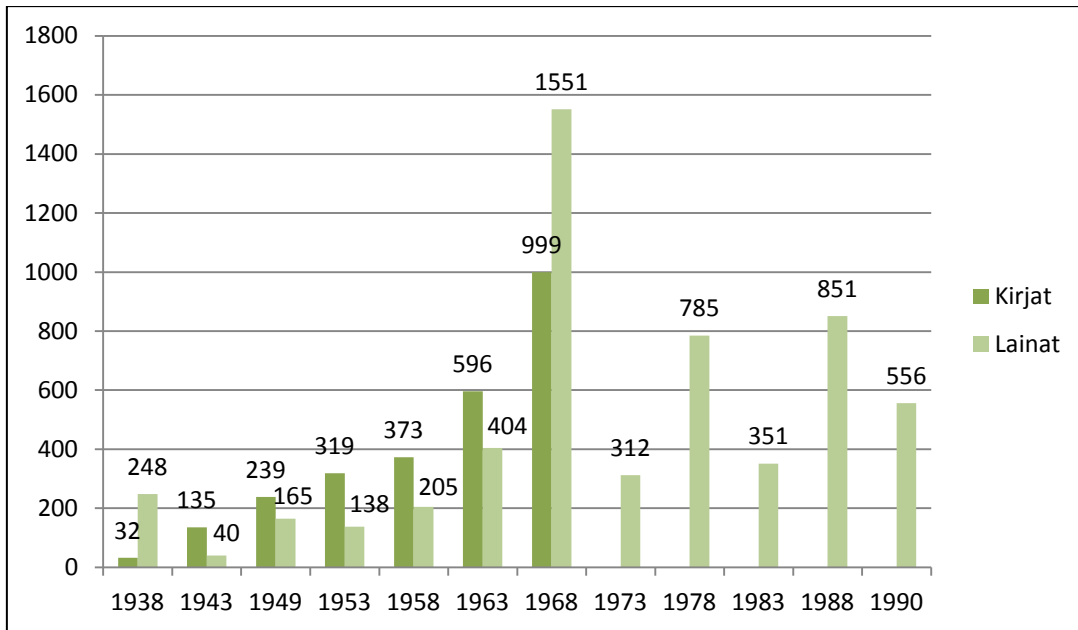
Suvannon piirikirjaston (vuodesta 1963 alkaen sivukirjasto) kirjamäärä kasvoi tasaisesti koko kirjaston toiminnan ajan (kuvio 20). Oppilaskirjastosta siirrettiin 50 kirjaa Suvannon sivukirjastoon vuonna 1968. Kirjaston lainojen määrät heittelivät jonkin verran. Vuoden 1953 huippulukuja voi selittää kirjastonhoitajan vaihdoksella vuosittain vaihtuvista opettajista paikalliseen kyläläiseen. Vuodesta 1963 lainamäärät lähtivät laskuun, kun koululaiset siirtyivät toiselle kylälle koulun lakkauttamisen jälkeen vuonna 1966. Vuonna 1971 perustetun siirtokirjakokoelman lainojen määrä pysyi aluksi tasaisena, mutta pieneni 1980-luvulle siirryttäessä kylän asukkaiden vähenemisen myötä. Vuonna 1985 Suvannossa oli asukkaita enää 33. (Pihkala, Sippola & Yli-Tepsa 1986, 71–72; Suvannon piirikirjaston toimintakertomukset, 1953; Suvannon sivukirjaston toimintakertomukset; 1968.)

KUVIO 20. Suvannon piiri- ja sivukirjaston kirjojen määrä vuosina 1938–1968 ja piiri- ja sivukirjaston sekä siirtokirjakokoelman lainojen määrä vuosina 1938–1985.

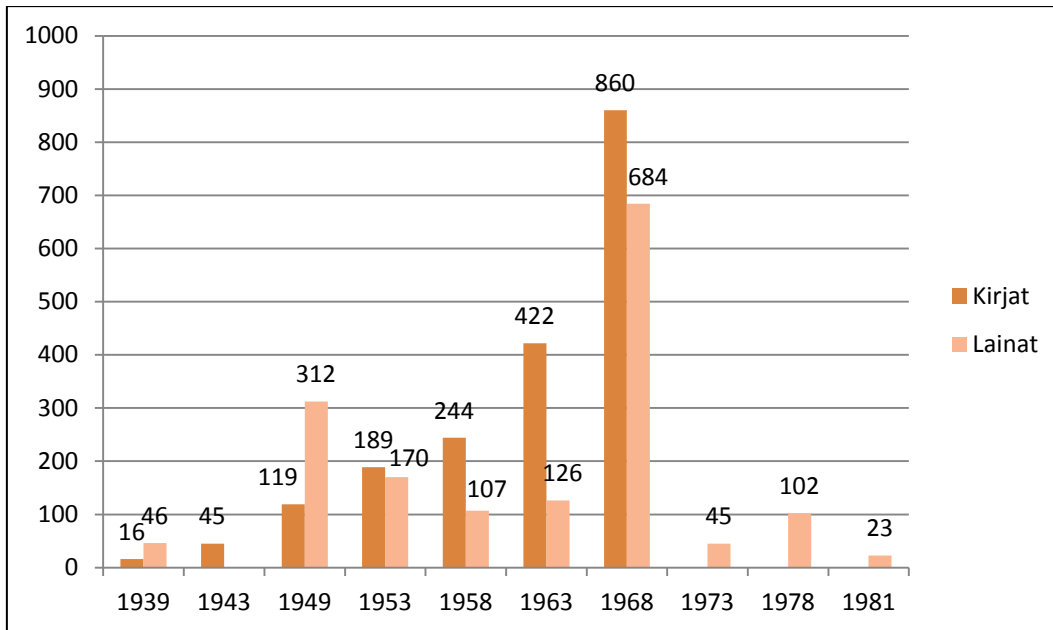
Pyhäjärven piirikirjaston (vuodesta 1963 alkaen sivukirjasto) kirjojen määrä (kuvio 21) näyttää kasvaneen tasaisesti 1950-luvun lopulle saakka huolimatta siitä, että kirjasto tuhoutui Lapin sodassa vuonna 1944. Tosin piirikirjaston omia kirjoja ei vielä siinä vaiheessa ollut kovin paljoa. 1960-luvulla tapahtunutta kirjakokoelman nopeaa kasvua selittää tässäkin tapauksessa muun muassa oppilaskirjaston kokoelman liittäminen sivukirjaston kokoelmaan vuonna 1966. (Pyhäjärven piirikirjaston toimintakertomukset, 1944; Pyhäjärven sivukirjaston toimintakertomukset, 1966.

Lainamäärät Pyhäjärven piirikirjastossa (kuvio 21) heilahtelivat ensimmäisinä vuosikymmeninä, mutta lähtivät sitten 1950-luvulla kasvuun. Vuonna 1965 kirjasto siirtyi opettajan kotoa koululle ja lainamäärät kohosivat huippuunsa ennen koulun ja sivukirjaston lakkauttamista vuonna 1970. Pyhäjärvessä oli kaikista sivukirjastoista eniten lainaajia vuonna 1968. Kolme vuotta myöhemmin toimintansa aloittaneen siirtokirjakokoelman lainamäärät tipahtivat aluksi, mutta kasvoivat sitten. Vuonna 1985 siirtokirjakokoelma siirtyi postiin ja aukioloaika pidentyi. Sen seurauksena lainamäärät aluksi kasvoivat, mutta kääntyivät vuosikymmenen vaihteen lähestyessä laskuun. Posti lakkautettiin ja sen lainausasema lopetti toimintansa vuonna 1990. (Pyhäjärven piirikirjaston hankintaluettelo; Pyhäjärven sivukirjaston toimintakertomukset, 1966; PKV:n pöytäkirjat, 17.12.1969; PKuK:n toimintakertomukset, 1971–1985; Talvensaari 6.3.2014, puhelinhaastattelu.)

KUVIO 21. Pyhäjärven piiri- ja sivukirjaston kirjojen lukumäärä vuosina 1938–1968 ja piiri- ja sivukirjaston, siirtokirjakokoelman sekä lainausaseman lainojen määrä vuosina 1938–1990.

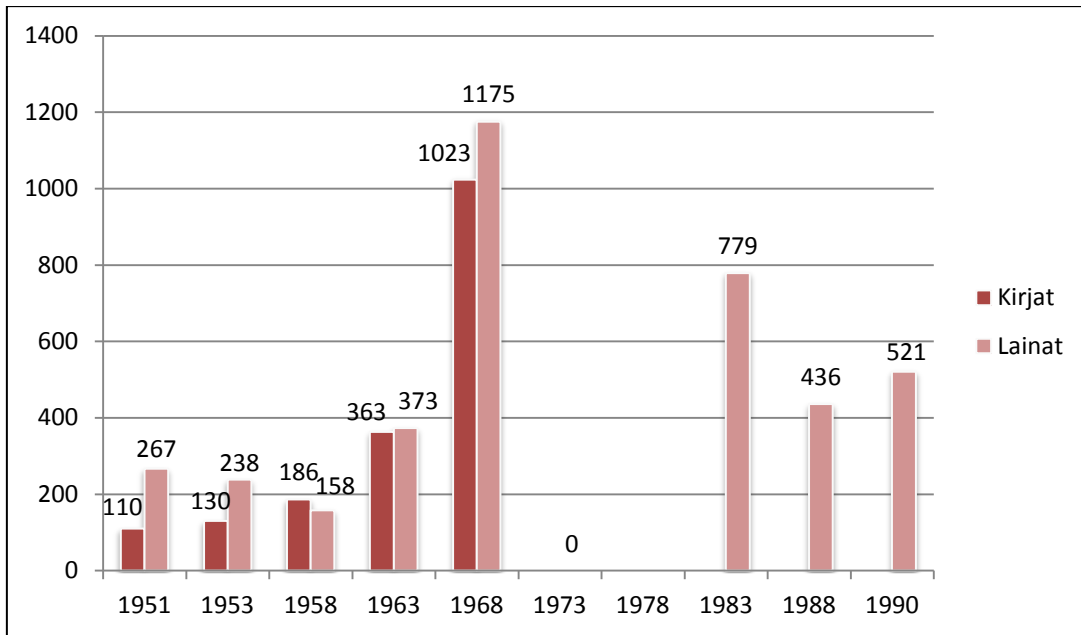
Luiron piirikirjaston (vuodesta 1963 sivukirjasto) kirjakokoelma kasvoi tasaista vauhtia vuoteen 1963 saakka (kuviot 21 ja 22). Seuraavan viisivuotiskauden aikana kirjojen määrä lähes kaksinkertaistui johtuen suurimmaksi osaksi oppilaskirjojen liittämistä sivukirjastoon vuosina 1966–1967. Kirjalainojen määrät olivat piirikirjaston aikana korkeimmillaan 1940-luvun lopulla. Vasta koululaisten tutua kirjaston lainaajiksi lainamäärät kohosivat selvästi näiden lukujen ohi. Koulun lakkauttaminen vuonna 1970 ja koululaisten siirtyminen Kairalan koululle näkyi heti myös vuonna 1971 aloittaneen siirtokirjakokoelman lainaluvuissa, jotka eivät koskaan kohonneet kovin korkealle. Siirtokirjakokoelma lakkautettiin vuonna 1981 ja Luiron kyläläiset käyttivät sen jälkeen pääkirjastoa kirjastokuljetusten välityksellä. (Luiron sivukirjaston toimintakertomukset, 1966–1967, 1970; PKV:n pöytäkirjat, 17.12.1969; PKuK:n toimintakertomukset, 1971, 1982.)

KUVIO 22. Luiron piiri- ja sivukirjaston kirjojen lukumäärä vuosina 1939–1968 ja piiri- ja sivukirjaston sekä siirtokirjakokoelman lainojen lukumäärä vuosina 1939–1981.

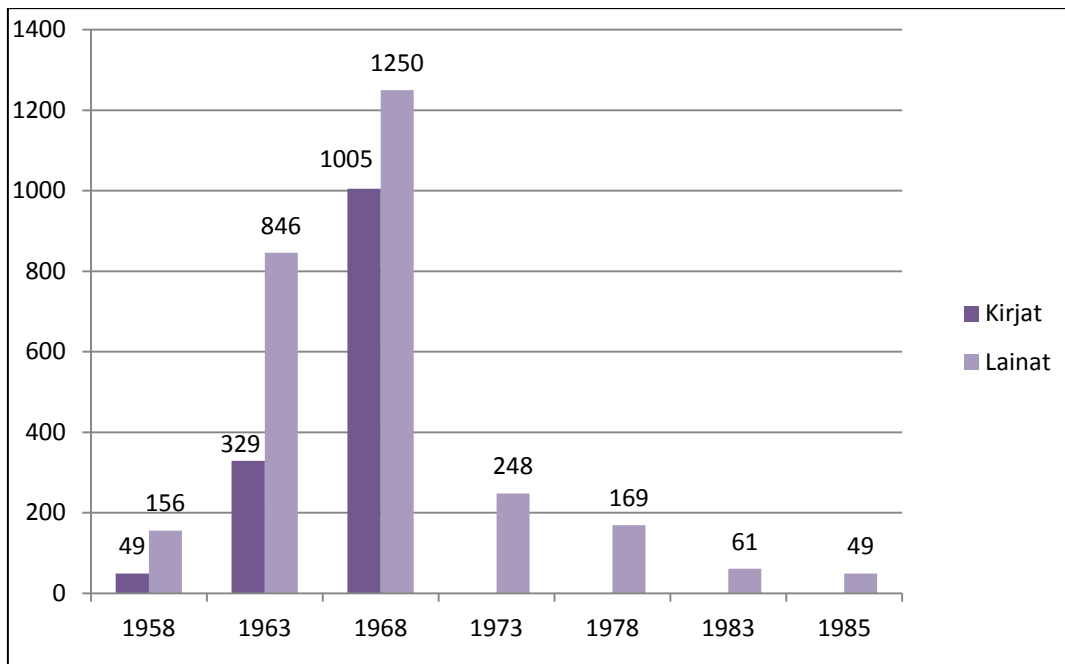
Aapajärven piirikirjaston kirjamäärät kasvoivat hitaasti 1950-luvulla (kuvio 23). Kun kirjasto muuttui sivukirjastoksi vuonna 1963, kirjamäärä oli melkein kaksinkertaistunut edellisen viiden vuoden aikana. Seuraavana viisivuotiskautena kirjojen lukumäärä lähes kolminkertaistui osittain varmaan siksi, että oppilaskirjaston kirjat siirtyivät sivukirjastoon vuonna 1966. Kasvu oli kuitenkin niin voimakasta, ettei se selity pelkästään tällä, vaan kirjoja on myös täytynyt hankkia selvästi enemmän.

Kirjaston kirjalainojen lukumäärä (kuvio 23) oli laskussa 1950-luvulla, mutta lähti kasvuun seuraavalla vuosikymmenellä. Huippuunsa se nousi koululaisten tultua sivukirjaston asiakkaiksi vuonna 1966. Vuoden 1971 koulun lakkauttamisen jälkeen syntynyt siirtokirjakokoelma ei löytänyt asiakkaita ja se lakkautettiin vuoden 1973 jälkeen. Siirtokirjakokoelma aloitti toimintansa uudestaan kyläkaupan ja postin yhteydessä vuonna 1980 siirtyen virallisesti postin lainausasemaksi vuonna 1985. Lainamäärät olivat selvästi suurempia kuin piirikirjaston toiminnan aikana. Vuosina 1991–1993 siirtokirjakokoelma jatkoi toimintaansa samassa talossa postin lainausaseman lopetettua toimintansa. (PKuK:n toimintakertomukset, 1971–1973, 1980–1993.)

KUVIO 23. Aapajärven piiri- ja sivukirjaston kirjojen lukumäärä vuosina 1951–1968 ja piiri- ja sivukirjaston sekä siirtokirjakokoelman lainojen määrä vuosina 1951–1990.

Saukkoaavan kirjasto toimi piirikirjastona vuosina 1958–1962 ja sivukirjastona siitä eteenpäin aina vuoteen 1970 saakka, jolloin Saukkoaavan koulu lakkautettiin. Piirikirjaston kirjat lisääntyivät nopeasti ensimmäisen viiden vuoden aikana (kuvio 24). Seuraavana viisivuotiskautena kirjamäärää kasvatti myös oppilaskirjaston liittäminen sivukirjastoon. Sivukirjaston kirjakokoelma oli kymmenessä vuodessa kasvanut yhtä suureksi kuin Kairalan sivukirjaston kokoelma (kuvio 19) 30 vuodessa. Saukkoaavan sivukirjaston lainamäärät kasvoivat myös nopeasti. Sen sijaan vuonna 1971 aloitettu siirtokirjakokoelman toiminta ei koskaan yltänyt samalle tasolle. Lainaukset vähenivät 1980-luvun puoliväliin tultaessa niin paljon, että siirtokirjakokoelman toiminta lopetettiin vuonna 1986. (PKV:n pöytäkirjat, 17.12.1969.)

KUVIO 24. Saukkoavaan piiri- ja sivukirjaston kirjojen lukumäärä vuosina 1958–1968 ja piiri- ja sivukirjaston sekä siirtokirjakokoelman lainojen määrä vuosina 1958–1985.

6 KIRJASTOTYÖ JA SEN TEKIJÄT PELKOSENNIEMELLÄ VUOSINA 1933–1993

Pelkosenniemen kirjastolaitoksessa on toiminut vuosien 1933–1993 aikana 15 sivutoimista kirjastonhoitajaa kanta- ja pääkirjastossa. Pitkäaikaisin työntekijä kirjaston ensimmäisillä vuosikymmenillä oli opettaja Erkki Pesonen, joka hoiti kantakirjastoa vuosina 1949–1960. Viimeinen sivutoiminen pääkirjaston kirjastonhoitaja oli Elvi Pyykönen (kuvio 25), joka aloitti työuransa vuonna 1969. Hänestä tuli myös ensimmäinen päätoiminen kirjastonhoitaja, kun hänen virkansa vakinaistettiin vuonna 1981. Tästä virasta hän jäi eläkkeelle vasta vuonna 1998. Ensimmäiseen päätoimiseen kirjastovirkailijan virkaan pääkirjastossa vuonna 1981 valittu Vilma Winter (kuvio 25) aloitti työnsä vuonna 1976 ruuhka-apulaisena. Hänen palvelusaikansa kesti vuoteen 2008 saakka. (PKK:n toimintakertomukset 1934–1962; PKuK:n toimintakertomukset, 1963–1993; Winter 2.3.2014, haastattelu; Pyykönen 4.3.2014, haastattelu.)

KUVIO 25. Kirjastonhoitaja Elvi Pyykönen (vas.) ja kirjastovirkailija Vilma Winter Pelkosenniemen pääkirjaston lainaustiskin takana vuonna 1994. Kuva: Kari Perälä.

6.1 Elvi Pyykösen työ pääkirjaston kirjastonhoitajana

Elvi Pyykönen aloitti työnsä pääkirjaston sivutoimisena kirjastonhoitajana ilman alan koulutusta. Hän hakeutui heti tilaisuuden tullen Suolahteen kolmen viikon kirjastokurssille, josta hän sai sivutoimisen kirjastonhoitajan pätevyyden. Vuosina 1979–1980 hän kouluttautui päätoimiseksi kirjastonhoitajaksi kouluhallituksen poikkeuskoulutuksella, joka sisälsi kirjastotieteen cumlaude approbatur -arvosanaa vastaavan kurssin Tampereen täydennyskoulutuskeskuksessa, kaksi yliopiston approbatur-arvosanaa ja atk-kurssin. Heti pätevöidyttyään hänet valittiin pääkirjaston kirjastonhoitajan päätoimiseen virkaan. (Pyykönen 4.3.2014, haastattelu.)

Pääkirjaston kirjastonhoitaja oli vastuussa koko kunnan kirjastolaitoksesta. Varsinkin kirjaston ensimmäisinä vuosikymmeniä tämä merkitsi sitä, että piirikirjastot olivat tarkasti kantakirjastonhoitajan tarkkailun alaisena (Malliohjesäännöt maalaiskuntien kirjastoja varten 1928). Elvi Pyykösen aikana sivukirjastot toimivat itsenäisesti eikä pääkirjastonhoitajan tarvinnut puuttua niiden toimintaan muuten kuin kokoamalla tilastotietoja vuoden vaihteessa. Siirtokirjakokoelmat sen sijaan olivat suoraan pääkirjaston alaisuudessa ja ne työllistivät häntä enemmän. Sivukirjastojen hoitajilla oli yleensä myös parempi asiantuntemus työssään kuin siirtokirjakokoelmien hoitajilla. (Pyykönen 4.3.2014, haastattelu.)

Pääkirjaston kirjastonhoitajan palkka määräytyi vielä 1960- ja 1970-luvuilla opettajien palkan mukaan. Pääkirjasto oli Elvi Pyykösen aikana aluksi avoinna kuusi tuntia viikossa ja palkkaa maksettiin yhdeksältä viikotunnilta. Käytännössä tämä aika ei kuitenkaan riittänyt kirjastonhoitajan tehtävien hoitamiseen, vaan töitä piti tehdä vapaa-aikanakin. Elvi Pyykönen teki ylimääräistä työtä mielellään, kun sai muuten ihan kohtuullista palkkaa. (sama.)

Kirjastonhoitajan työhön suuresti vaikuttava tekijä oli lainausjärjestelmä. Siirtyminen yksikorttijärjestelmästä Detroit-järjestelmään helpotti ja nopeutti työtä. Pääkirjaston kortisto ei ollut alun perinkään ajan tasalla 1960-luvun lopulla, kun Elvi Pyykönen aloitti työt. Hän selvitteli kortistoa yhden talven apunaan Kirsti Pelkonen: ”minä juoksin hyllylle ja katselin sitten, mitä kirjoja siellä oli ja katsoin sitten, jos ne olivat lainassa. Ja Kirsti oli kortistolla ja tarkasti, että kun siitä oli pääkortti, että ne muutkin kortit olivat siellä. Me ässähän asti päästiin ja sitten loppu rahat.” (sama.)

Kortistoja ei koskaan ehditty enää käydä kunnolla läpi. Ne olivat varmasti ajan tasalla vasta 1990-luvulla, kun siirryttiin atk-järjestelmään. Kirjojen luettelointi, luokittelu ja korttien tekeminen veivät suuren osan kirjastonhoitajan työajasta. Kortteja piti olla joskus kaksikymmentäkin samasta kirjasta. ”Kun sitten atk:hon siirryttiin ja korttipino meni roskikseen, tuntui, että kyllä se elämäntyö sinne meni.” (Pyykönen 4.3.2014, haastattelu.)

Elvi Pyykönen oli edelleen ainoa ja edelleen myös osa-aikainen työntekijä, kun sivukirjastojen kirjat - Kairalan sivukirjastoa lukuun ottamatta - siirrettiin pääkirjastoon vuonna 1971. Pääkirjaston kirjojen lukumäärä kaksinkertaistui. Vain kuusi vuotta vanhan kirjaston hyllyillä oli paljon tilaa. Sen sijaan kirjojen käsittelyyn ei ollut aikaa vaan ne vain laitettiin hyllyihin. Vuosien varrella poistettiin vähitellen ylimääräisiä kirjoja. Esimerkiksi Kalle Päätalon kirjoja löytyi samaa kappaletta hyllymetreittäin. (sama.)

Kirjahankintojen tekeminen kuului pääkirjaston kirjastonhoitajan työhön. Kirjastontarkastaja Vieno Wigellin mukaan ei 1960- ja 1970-luvuilla ollut ainoatakaan kirjastokokousta, jossa ei olisi asiasta puhuttu. Kouluhallituksen valtionaputoimisto oli ottanut sellaisen kannan, ettei viihdekirjallisuudelle makseta valtioapua. (Wigell 1994, 63–64.) Aluksi kokemattomalle kirjastonhoitajalle sattui myös kömmähdyksiä. Paikallisesta Kurjen kirjakaupasta kirjoja hankkiessaan Elvi Pyykönen osti kauppiaan suosituksesta kirjastoon suuren määrän Aino Räsäsen ja Anni Polvan kirjoittamaa aikuisten viihdekirjallisuutta. Vasta myöhemmin hänelle selvisi, ettei niihin saanutkaan valtionapua. (Pyykönen 4.3.2014, haastattelu.)

1970-luvun alussa tietokirjallisuuden osuus kirjakokoelmasta oli vielä hyvin pieni. Elvi Pyykönen ottikin tehtäväkseen tietokirjallisuuden kartuttamisen ja kunnollisen käsikirjaston luomisen. Tavoitteena oli, että tieto- ja kaunokirjallisuutta olisi suurin piirtein sama määrä. Tietokirjojen käyttö jäi kuitenkin aika vähäiseksi. Myöhemmin 1970-luvulla kevyttä kirjallisuutta koskevat säädökset löystyivät ja kirjastoonkin alettiin hankkia enemmän erä- ja sotakirjoja sekä muuta viihdekirjallisuutta. Elvi Pyykösen mukaan se oli kirjastolle hyvä asia, sillä se toi uusia asiakkaita, joille saattoi antaa siinä sivussa mukaan vähän tasokkaammankin kirjan. (sama.)

Lehtiä oli kirjastossa 1970- ja 1980-luvuilla selvästi vähemmän kuin nykyään. Määrärahat olivat pieniä ja ne haluttiin suunnata ennen kaikkea kirjojen hankintaan. Kerran yksi kirjastolautakunnan jäsen vaati, että kirjastoon olisi tilattava Kansan Tahto. Tasapuolisuuden nimissä jouduttiin sitten tilaamaan muidenkin puolueiden lehdet. Ne olivat kalliita eikä niitä kuitenkaan luettu paljon. Ne,

jotka halusivat lukea joka päivä päivittäin ilmestyviä puoluelehtiä, tilasivat ne kotiin. Kirjastossa se ei ollut mahdollista, kun kirjasto ei ollut avoinna viikonloppuisin. (Pyykönen 4.3.2014, haastattelu.)

Pääkirjaston kirjastonhoitajan työhön kuului kirjaston budjetin laatiminen ja vastuunkanto kirjaston toiminnasta. Kirjastolautakunnan kokouksien valmistelu sekä esittelijänä ja sihteerinä toimiminen lautakunnan kokouksissa oli myös osa työn kuvaa. Yhteistyö kirjastolautakunnan kanssa sujui yleensä hyvin. Monet lautakunnan jäsenet olivat kiinnostuneita kirjastosta ja itsekkin ahkeria kirjastonkäyttäjiä. Joskus politiikka kuitenkin sotki asioita. Kerran kun alhaisia kirjamäärärahoja yritettiin korottaa, hyväksyttiin asia lautakunnassa, mutta kirjastolautakunnan puheenjohtaja äänesti kunnanvaltuustossa itse vastoin lautakunnassa hyväksymäänsä esitystä. (sama.)

Kirjastonhoitajan työ oli itsenäistä ja vapaata, kunhan toimi budjetin rajoissa. Isommissa kysymyksissä, kuten atk-pohjaisen kirjastojärjestelmän hankinnassa, Elvi Pyykösestä oli turvallisinta tukeutua maakuntakirjaston asiantuntemukseen. Kahden työntekijän kirjastossa kaikki työt olivat kirjastonhoitajalle tuttuja. Kirjastovirkailijana toimineen Vilma Winterin kanssa vuoroteltiin aamu- ja iltavuorossa ja toisen työt hoidettiin tämän lomien aikana. Elvi Pyykösen mielestä kirjastonhoitaja oli itse myös aitopaikalla kirjallisuuteen nähden. Työ oli hyödyllistä, mielenkiintoista, vaihtelevaa ja sivistävää: ”aina sitä jotakin helmoihin tarttu”. (sama.)

6.2 Vilma Winter pääkirjaston kirjastovirkailijana

Kun Vilma Winter aloitti työnsä Pelkosenniemen pääkirjastossa vuonna 1976, hänen tehtävänsä oli toimia iltaisin tilapäisenä tuntiapulaisena kahdeksan tuntia viikossa. Suurin osa työajasta kului kirjoja palauttaessa ja levysoitinta käyttäessä; levyjä käännellessä ja vaihtaessa. Äänilevyt olivat tuolloin uusi asia ja kirjastossa oli niiden kuunteluun pitkät jonot. Nuoria kävi kirjastossa paljon. (Winter 1.3.2014, sähköpostiviesti.)

Vilma Winter kävi heti työuransa alkuvaiheessa Lapinlahdella kouluhallituksen ”Kirjasto- ja kirjallisuus” -kurssin 11.–29.7.1977. Kurssi sisälsi alkutentin, johon piti lukea Vappu Roosin ”Suuri maailmankirjallisuus” sekä useita kaunokirjallisia teoksia. Lopputentissä oli hallintoa, tietoa kirjallisuuden lajeista ja käytännön työtä, kuten esimerkiksi luokitusta ja luettelointia. Kolme vuotta myöhemmin hän suoritti Rovaniemen kauppaopistolla kolmen kuukauden virallisen pätevyyskoulutuksen. Vuonna 1981 hänet valittiinkin päteväksi hakijana vakinaisesti päätoimisen kirjastovirkailijan virkaan. 1990-luvun alussa Vilma Winter suoritti kirjaston varoin

kaksivuotisen ”Suomen kirjallisuus” – kurssin kansanvalistusseuran kirjeopiston kautta. Hänen mukaansa ensimmäinen koulutus kirjastovirkailijan työhön oli kuitenkin ollut jo lapsena ja nuorena, jolloin hän oli viettänyt aikaansa ahkerasti lukien. (PKLTK:n pöytäkirjat, 22.9.1977, 22.7.1981; Winter 11.3.2014, sähköpostiviesti.)

Vuonna 1980 Vilma Winter toimi Kairalan sivukirjastonhoitajana pääkirjaston toimensa sivussa. Hänen ensimmäinen työnsä oli muuttaa sivukirjaston lainausjärjestelmä Detroit-järjestelmäksi. Seuraavina vuosina aina Kairalan sivukirjaston ja siirtokirjakokoelman sulkemiseen asti vuonna 1993 Kairalan kirjaston hoito oli osa hänen työtään pääkirjaston kirjastovirkailijana. Sivukirjaston hoitaminen poikkesi pääkirjaston kirjastovirkailijan työstä suuresti. Työtahti oli rauhallisempi ja asiakkaille oli enemmän aikaa. (Winter 2.3.2014, haastattelu.)

Asiakaspalvelu oli alusta asti Vilma Winterin päätehtävä. Asiakkaat halusivat henkilökohtaista palvelua ja sitä he myös saivat. Ennen tietokoneaikaa ja internetiä Vilma Winter joutui etsimään vastauksia asiakkaiden kysymyksiin välillä omalla ajallaankin. Jo silloin asiakkailta oli kiire; tieto olisi pitänyt saada heti. Töissä oli kuitenkin yleensä kiirettä ja kirjastovirkailijakin joutui sanomaan välillä asiakkaille, että asia selvitetään, kun ehditään. Usein heille riitti se, että kirjastovirkailija lupasi soittaa asiasta myöhemmin - tai jos kyseessä oli koululainen - kertoa seuraavalla välitunnilla. (Winter 1.3.2014, sähköpostiviesti.)

Tiedonhaku tapahtui tietokirjoista. Aina ei tietoa kuitenkaan löytynyt. Vilma Winterin mieleen on jäänyt erityisesti kysymys tuulimyllyn rakentamisesta. Tuulimyllyn piirustuksia etsittiin maakuntakirjaston avulla ulkomaita myöten useampaan kertaan, mutta ilman tulosta. Vilma Winterin opetti myös tiedonhakua, vaikka se päätoimisesti olikin kirjastonhoitajan tehtävänä. (Winter 1.3.2014, sähköpostiviesti; Winter 2.3.2014, haastattelu.)

Suurin osa pääkirjaston asiakkaista hoiti lainauksen omatoimisesti. Kirjastovirkailija avusti lainatessa usein vain vanhempia ihmisiä, sillä nuoret oppivat Detroit-järjestelmän lainaustavan jo ensimmäisellä luokalla kirjastoa käyttäessään. Palautus ja hyllyttäminen tapahtuivat sillä aikaa, kun asiakkaat itse lainasivat. Työ oli usein kiireistä ja stressaavaakin, kun ei ehtinyt tehdä kaikkea niin hyvin kuin olisi halunnut. Ennen kuin siirtokirjakokoelmien hoitajien kanssa alettiin sopia heidän kirjastokäynneistään etukäteen, saattoi käydä niin, että siirtokirjakokoelman hoitaja tuli vaihtamaan kirjoja kesken kiireisen iltavuoron. ”Silloin oli ryysis valmis”. (Winter 1.3.2014, sähköpostiviesti; Winter 2.3.2014, haastattelu.)

Kesäkuukausina kirjaston asiakkaisiksi tulivat muualle Pelkosenniemieltä muuttaneet lomalaiset. Vilma Winterin mukaan välistä tuntui siltä, että nämä käyttivät kirjastoa lastenhoitopaikkana. Muuten kesäaikana kirjastossa oli hiljaisempaa ja silloin oli aikaa käsitellä uusia kirjoja. Niitä oli kertynyt talven aikana hyllymetreittäin odottamaan korttien kirjoittamista ja lainauskuntoon laittamista. Sitä kirjastovirkailija tekikin aina kuin vain aikaa löytyi. Korttien kirjoittamisen teki yleensä kirjastonhoitaja, mutta niiden aakkostaminen kuului Vilma Winterin työhän. Korttien tekeminen helpottui, kun saatiin uusiin kirjoihin valmiita korttisarjoja. Atk:n käyttöönotto muutti koko tilanteen, kun kortteja ei enää tarvittu. Samoin muuttui helpommaksi myös kaukolainaus, joka sitä ennen oli vaatinut paljon työaikaa. (Winter 1.3.2014, sähköpostiviesti; Winter 2.3.2013, haastattelu.)

Vilma Winter koki, ettei kirjastotyöstä hänen aikanaan tiedetty tarpeeksi. Ihmiset kuvittelivat, että työ oli vain kirjojen lainausta ja palautusta. Varsinkin päättäjien tietämättömyys oli turhauttavaa. Kunnan ylimmät virkamiehetkään eivät aina tieneet, mitä merkitsi kirjaston toiminnalle määrärahojen voimakas supistaminen. Oman työn arvostus tuli lähinnä ammattikunnan sisältä, työtoverilta. Myös asiakkaiden kiitokset lämmittivät. Vilma Winter uskookin, että kirjaston merkitys on kasvanut kirjaston asiakkaiden silmissä koko sen ajan, jona hän on kirjastotyötä tehnyt. Nykyajan päättäjät ovat hänen mielestään tietoisempia kirjaston tarpeellisuudesta kuin edeltäjänsä. (Winter 1.3.2014, sähköpostiviesti.)

Kirjastovirkailijana Vilma Winter tunsu olleensa kadehdittava ja etuoikeutettu. Hän sai työskennellä pienen kirjaston kirjastovirkailijana, jolloin hän pääsi tekemään kirjastotyötä monipuolisesti. Tutuksi tulivat myös isommissa kirjastoissa vain kirjastonhoitajalle kuuluneet työtehtävät. Työ vaati kuitenkin veronsa; viidenkymmenen ikävuoden tienoilla työn rasittavuus alkoi tuntua. Kiireisten päivien iltoina tulivat jalkasäryt, ja kirjojen käsittelystä rasittuneita sormien niveliä jouduttiin korjailemaan. (sama.)

Kirjaston merkitys oli ollut suuri Vilma Winterille lapsesta lähtien. Hänen mielestään juuri lapsille ja nuorille kirjat ovat avanneet elämää ja maailmaa merkittävästi. Pelkosenniemiellä syntyneenä ja koko elämänsä eläneenä hän on kokenut kirjaston ainoaksi mahdollisuudeksi erilaisten ajatusten saavuttamiseksi. Siksi kirjastolla on, ja on ollut, suuri vaikutus niin menneessä kuin nykyhetkessäkin – huolimatta siitä, että nykyaika tarjoaa paljon muitakin keinoja yhteyksien ja tiedon hankintaan. (Winter 1.3.2014, sähköpostiviesti.)

6.3 Piiri- ja sivukirjastojen kirjastonhoitajat

Piiri- ja sivukirjastojen toimintakertomuksista käy ilmi, että Pelkosenniemen seitsemässä piiri- ja sivukirjastoissa kirjastonhoitajia on ollut yhteensä 51. Suurin osa piiri- ja sivukirjastojen hoitajista on ollut kansakoulunopettajia. Pisimpään työtä ovat tehneet Vili Sorvali Kairalassa ja Heta Hietanen Pyhäjärvässä. Molemmat olivat perustamassa 1930-luvulla omien kyliensä piirikirjastoja ja toimivat piiri- ja sivukirjastonhoitajina eläkeikään saakka. Heta Hietanen jäi eläkkeelle vuonna 1965 ja Vili Sorvali vuonna 1968. (PKuK:n toimintakertomukset, 1963–1993; PKLTK:n pöytäkirjat, 28.10.1965.)

Toimintakertomusten mukaan piirikirjastoa on hoitanut tilapäisesti useammassakin kylässä myös muut kuin opettajat. Pitkäaikaisin piiri- ja sivukirjaston hoitajana toiminut ”maallikko” oli 13 vuotta Suvannon kirjastonhoitajana vuosina 1953–1966 toiminut Edna Mettiäinen. Hän työskenteli päätoimisesti Suvannon koulun keittäjänä ja talonmiehenä. (Suvannon piirikirjaston toimintakertomukset, 1954–1960; Suvannon sivukirjaston toimintakertomukset, 1963–1966; Kujala 11.3.2014, haastattelu.)

1950-luvulla piirikirjastojen kirjavalinnat hyväksyttiin kirjastolautakunnan kokouksessa. Näissä kokouksissa piirikirjastonhoitajat saivat olla itse paikalla. (PKLTK:n pöytäkirjat, 29.1.1953.) Vuodesta 1957 lähtien piirikirjastonhoitajat tilasivat kirjat itse suoraan paikallisesta Kurjen kirjakaupasta. Kuusi vuotta myöhemmin siirryttiin takaisin käytäntöön, jossa kirjatilaukset tehtiin yhteistilauksena. Sivukirjastonhoitajien toimittamat kirjalistat hyväksyttiin lautakunnan kokouksessa (PKLTK:n pöytäkirjat, 15.2.1957, 14.2.1963).

1960-luvulla sivukirjaston hoitajilta vaadittiin työhön soveltuva koulutus, jotta heidät voitaisiin valita virkaan vakinaisesti. Jotkut heistä hankkivat pätevyyden kirjukurssien ja kirjastontarkastajalle suoritettujen suullisten tenttien avulla. (PKLTK:n pöytäkirjat, 14.2.1963, 4.11.69.) Toiset taas jatkoivat työtään pitkän kokemuksensa turvin, kuten esimerkiksi Vili Sorvali ja Heta Hietanen, jotka myös pitivät kirjastoa suurimman osan ajasta kotonaan. (Kairalan piirikirjaston toimintakertomukset, 1936–1962; Pyhäjärven piirikirjaston toimintakertomukset, 1938–1941, 1943–1947, 1949–1960; Kairalan sivukirjaston toimintakertomukset, 1963–1968; Pyhäjärven sivukirjaston toimintakertomukset, 1964, 1966.)

Yleensä sivukirjastot sijaitsivat kouluilla. Opettajat vaihtuivat monilla kyläkouluilla vuosittain ja vain osalla heistä oli sivukirjastonhoitajan pätevyys. Sivukirjastot saivat olla suljettuina kesäaikaan vain kuuden viikon ajan, mutta käytännössä kirjastot olivat usein kiinni koko kesän opettajan vaihdoksen tai opettajien kesälomien takia. (Arikoski 29.5.1943, kirje; PKLTK:n pöytäkirjat, 13.5.1970.) Opettaja ei aina myöskään ollut paras valinta piiri- tai sivukirjaston hoitajaksi. Ainakin lainamäärät nousivat selvästi sekä Suvannon että Kairalan piirikirjastossa, kun tiheästi vaihtuneiden opettajien jälkeen kirjastonhoitajaksi tulivat paikalliset ihmiset, Suvannossa Edna Mettiäinen vuonna 1953 ja Kairalassa Helmi Aho vuonna 1977. Syytä tähän voi vain arvailla. Ehkä kyläläisten oli helpompi mennä koululla sijaitsevaan kirjastoon, kun sen hoitajana oli tuttu ihminen. (Suvannon piirikirjaston tilastollinen päiväkirja; Kairalan sivukirjaston toimintakertomukset, 1963–1980; PKLTK:n pöytäkirjat, 22.9.1977.)

Saunavaarassa ja Suvannossa valittiin sivukirjastonhoitajaksi vuonna 1967 kylässä asuneet maanviljelijät. Suvannon kyläkoulu oli lakkautettu ja kirjasto siirretty yksityisasuntoon. Tietoa kirjaston hoidosta ei entuudestaan ollut. Saunavaaran sivukirjastonhoitaja Paavo Peuranen suoritti sivukirjastonhoitajan pätevyysvaatimuksena olleesta kirjastokurssista kirjallisen osan. Suvannossa taas sivukirjaston hoitajaksi valitun Heino Kujalan 16-vuotias poika luki sivukirjaston kirjojen mukana tulleen kirjastonhoitajan oppaan ja auttoi isäänsä kirjaston rutiinien hoitamisessa. (Kujala 11.3.2014, haastattelu.)

Sivukirjaston vuosittaiset kirjavalinnat tehtiin Suvannossa postin joulun alla joka kotiin jakaman kirjojen postimyyntiluettelon avulla. Siitä valittiin eri alojen kirjoja määrärahojen puitteissa, yleensä noin kolmekymmentä. Valinnoilla oli usein kiire, sillä luettelo tuli juuri vähän ennen kuin kirjalista piti toimittaa Pelkosenniemelle Kurjen kirjakauppaan. Joskus saattoi käydä niin, ettei kaikkia kirjoja ollut saatavissa ja silloin niiden tilalle tuli joku muu. "Mitä missä milloin" -kirja hankittiin kirjastoon joka vuosi. Kun tilatut kirjat olivat saapuneet, ne haettiin kaupasta, luetteloiitiin ja leimattiin. Kirjoille tehtiin kortit ja eräpäiväliuskat, jotka liimattiin kirjojen viimeiselle sivulle. (Kujala 11.3.2014, haastattelu.) Piiri- ja sivukirjastoissa oli käytössä yksikorttijärjestelmä. Ainoastaan pisimpään toiminut Kairalan sivukirjasto ehti siirtyä Detroit-lainausjärjestelmään vuonna 1980 (Kairalan sivukirjaston toimintakertomukset, 1980).

Piiri- ja sivukirjastojen toimintakertomuksista käy ilmi, että kirjastot olivat avoinna kahdesta neljään tuntia viikossa. Yleinen käytäntö oli kuitenkin se, että ennen vuotta 1966 kirjastot olivat avoinna kaksi tuntia viikossa. Kun koulukirjastot liitettiin sivukirjastoihin, aukioloaikaa lisättiin

tunnilla. Suosituksena oli, että kolmea aukiolotuntia kohden kirjastossa tulisi olla 1 000 kotilainaa vuodessa (PKLTK:n pöytäkirjat, 21.1.1970). Vuonna 1963 sivukirjastonhoitajan palkaksi määriteltiin 135 markkaa vuodessa. Pääkirjastonhoitajan palkka oli tuolloin 1440 markkaa vuodessa. (PKLTK:n pöytäkirjat, 4.10.1963.)

6.4 Työ siirtokirjakokoelman hoitajana

Siirtokirjakokoelman hoitajia on koko Pelkosenniemen kirjaston historian aikana ollut kolmetoista. Heistä Paavo Peuranen Saunavaarassa ja Heino Kujala Suvannossa toimivat ennen siirtokirjakokoelmien perustamista jo neljä vuotta sivukirjastonhoitajina. Paavo Peuranen työskenteli siirtokirjakokoelman hoitajana viisi vuotta. Hänen jälkeensä Saunavaarassa siirtokirjakokoelmaa pitivät vielä Rauha Heikkilä kotonaan niin ikään viisi vuotta ja Terttu Rantapää kaksi vuotta Saunavaaran postissa. Heino Kujalan työ Suvannon siirtokirjakokoelman hoitajana kesti viisitoista vuotta. (PKuK:n toimintakertomukset, 1971–1988.)

Pyhäjärvässä siirtokirjakokoelma oli ensin neljätoista vuotta Gunilla Pyhäjärven kotona ja sen jälkeen Pyhäjärven postin tiloissa Liisa Talvensaaren hoidossa viisi vuotta. Luiron kylän siirtokirjakokoelmaa hoiti kymmenen vuotta Reino Suopanki. Aapajärvellä siirtokirjakokoelma oli ensin kaksi vuotta koululla Eevi Oikarisen hoidossa. Seitsemän vuoden tauon jälkeen sen toiminta jatkui Maija ja Heikki Honkasen kotona, ensin neljä vuotta Heikki Honkasen hoidossa ja sitten viisi vuotta postin lainausasemana Maija Honkasen hoitamana. Postin lakkautuksen jälkeen siirtokirjasto oli vielä kaksi vuotta Heikki Honkasen hoidossa. Saukkoavaan siirtokirjakokoelmaa hoiti ensimmäisenä vuonna Tauno Östring ja sen jälkeen neljätoista vuotta hänen vaimonsa Hilja Östring. Kairalan siirtokirjakokoelmasta huolehti Vilma Winter osana pääkirjaston kirjastovirkailijan tointaan neljän vuoden ajan. (PKuK:n toimintakertomukset, 1971–1993.)

Siirtokirjakokoelmat olivat yleensä hoitajiensa kotona. Postin lainausasemat olivat kutienkin poikkeuksia, vaikka esimerkiksi Aapajärvellä posti toimi yksityiskodissa. Siirtokirjakokoelman hoitamisesta maksettiin palkkio ja pientä vuokraa. Siirtokirjaston hoitajilta ei vaadittu työhön koulutusta, vaan lähinnä kiinnostusta kirjallisuuteen tai ainakin asiakkaiden palvelemiseen. Gunilla Pyhäjärvi kertoi, että koko hänen perheensä oli kova lukemaan ja hän itse ahkera kirjaston käyttäjä. Kun hänelle ehdotettiin siirtokirjakokoelmaa hoidettavaksi, hän ensin epäili, ettei lainaajia olisi kovin paljon. Niitä alkoi kuitenkin löytyä vuosi vuodelta lisää. (PKuK:n

toimintakertomukset, 1971–1993; Pyhäjärvi 4.3.2014, haastattelu; Honkanen 7.3.2014, haastattelu.)

Siirtokirjaston lainaajat olivat hoitajilleen tuttuja jo entuudestaan. Aapajärvellä Honkasten koti oli kyläläisille muutenkin luonteva käyntipaikka. Siellä sijaitsivat sekä kauppa että kylän posti. Myös naapurikylästä Härkävaarasta kävi asiakkaita niin kaupassa, postissa kuin kirjojakin lainaamassa. Autoja oli kylässä vähän, joten kirjastopalvelut otettiin ilolla vastaan. Siirtokirjasto oli käytettävissä – kuten kauppa ja postikin – aina kun isäntäväki oli kotona. Kirjoihin sai tutustua kaikessa rauhassa, sillä siirtokirjakokoelma sijaitsi omassa huoneessaan. Monet asiakkaat kirjasivatkin itse lainansa ylös kirjastossa käydessään. (Honkanen 7.3.2014, haastattelu.)

Kylillä oli ahkeria lukijoita ja kirjoista keskusteltiin paljon. Gunilla Pyhäjärvi järjesti kirjastoillan vapaaksi muilta töiltä ja menoilta. Vaikka tarvittaessa muulloinkin sai lainata ja palauttaa kirjoja, tulivat Pyhäjärven siirtokirjaston käyttäjät tutkimaan kirjahyllyjä yleensä juuri silloin, kun kirjasto oli virallisesti avoinna. Gunilla Pyhäjärven mukaan sillä oli tärkeä merkitys kyläläisille senkin takia, että saatiin vaihdettua kuulumiset ja voitiin viettää aikaa yhdessä. Kirjasto tarjosi nyt uuden mahdollisuuden kyläläisten tapaamiseen. Enää ei käyty muuten samalla tavalla naapureissa kylässä kuin aiemmin. Samalla kirjoista kiinnostuneet saivat tietoja kiinnostavista kirjoista, ja kirjat kiersivät asiakkaalta toiselle. (Pyhäjärvi 4.3.2014, haastattelu.)

Siirtokirjakokoelma oli kooltaan muutamia satoja kirjoja. Niitä vaihdettiin yleensä käymällä kirjastossa kerran kuukaudessa tai vähintään kolmen kuukauden välein. Siirtokirjaston hoitaja sai periä kuukausittain kirjastossa käynnistä aiheutuneet kulut kirjastolta. Gunilla Pyhäjärvi kävi vaihtamassa kirjoja taksilla, Heikki Honkanen omalla autolla. Suvannossa ahkerasti siirtokirjastoa käyttävä naapuri, Eino Arvola, oli vakituinen kyytimies siirtokirjakokoelman hoitajalle. Hän myös osallistui kirjojen valitsemiseen. Kylissä löytyi aina lukijoita, jotka tekivät ehdotuksia pääkirjastosta lainattavista kirjoista. Esimerkiksi Pyhäjärvässä Tyyne Mettiäinen seurasi tarkasti lehtien kirjallisuuspalstoja ja teki ehdotuksia uusista, pääkirjastosta lainattavista kirjoista. Kirjaston työntekijät auttoivat myös tarvittaessa kirjojen valitsemisessa. (Pyhäjärvi 4.3.2014, haastattelu; Honkanen 7.3.2014, haastattelu; Kujala 11.3.2014, haastattelu.)

Saunavaarassa, Pyhäjärvässä ja Aapajärvellä toimineet postin lainausasemat olivat nimestään huolimatta myös siirtokirjakokoelmia. Niissä siirtokirjaston hoito kuului postinhoitajan työhön. Pyhäjärven lainausasemalta lainattiin paljon lastenkirjoja. Myös iäkkäämmät ihmiset lainasivat

lukemista. Suurin osa lainaajista oli naisia. Liisa Talvensaari oli saanut asiakkailta tehtävän lukea kirjoja etukäteen ja suositella hyviä kirjoja lainaajille. Kirjat kulkivat Pyhäjärven postin siirtokirjastoon ja takaisin pääkirjastoon postin välityksellä kolmen kuukauden välein. (Talvensaari 6.3.2014, puhelinhaastattelu.)

Suosikkikirjoja olivat niin Pyhäjärnessä kuin Suvannossa ja Aapajärvellä Kalle Päätalon kirjat sekä sota- ja eräkirjat. Myös Lempi Jääskeläisen ja Laila Hietamiehen kirjoja luettiin paljon. Pyhäjärnessä yleensäkin historialliset romaanit olivat suosittuja. Mutta muitakin kirjoja lainattiin. Eräs vanhempi mieshenkilö luki paljon Mika Waltarin kirjoja, historiaa ja ”Koraanikin” hankittiin häntä varten pääkirjastosta. Suvannossa yksi kirjastoa ahkerasti käyttänyt mies luki maailmankirjallisuutta ja klassikoita. Hän kertoi muille kyläläisille muun muassa Victor Hugon kirjasta ”Kurjat”. (Pyhäjärvi 4.3.2014, haastattelu; Talvensaari 6.3.2014, puhelinhaastattelu; Honkanen 7.3.2014, haastattelu; Kujala 11.3.2014, haastattelu.)

Siirtokirjakokoelmien merkitys oli suuri niille kyläläisille, jotka kirjoja lukivat. Kylistä oli suurin osa nuorisosta muuttanut pois. Niille lukeville nuorille, jotka kyliin jäivät, – ja varsinkin vanhemmalle väelle – kirjat olivat tärkeä harrastus. Siirtokirjakokoelman hoitamista pidettiin mukavana ja antoisana työnä, joka hoitui hyvin muun elämän puitteissa. Se oli palvelu, jota monet kyläläiset jäivät kaipaamaan, kun se loppui. Ne, joilla oli auto perheessä, oppivat käyttämään myös pääkirjastoa. Muille kirjaston käyttö saattoi loppua siirtokirjakokoelman myötä, vaikka kulkumahdollisuuksia palvelutaksien ja linja-autovuorojen muodossa yritettiin järjestää kylistä pääkirjastoon. Myös vanhemmilla lainaajilla ikä vaikutti asiaan eikä uuden kirjaston käyttöä enää jaksettu opetella. (sama.)

7 PELKOSENNIEMEN KIRJASTO OSANA PAIKALLISYHTEISÖÄ JA SUOMEN KIRJASTOLAITOSTA

Pelkosenniemen kirjaston syntyyn vaikuttivat sekä kirjaston lainsäädännön kehitys että paikalliset tarpeet. Vuoden 1928 kirjastolaki mahdollisti kuntien 50 %:n valtion avustuksen saannin kunnan kirjastojen toiminnalle. Toisaalta oli tarjolla myös kirjastontarkastajien antamaa opastusta kirjaston hoitoon. (Eskola 2009, 291, 293.) Pelkosenniemellä oli jo entuudestaan kaksi harrastajavoimin hoidettua kirjastoa, mutta vasta valtionapu mahdollisti kunnan ylläpitämän kirjaston syntymisen. Valtiollinen ohjaus näkyi myös Pelkosenniemen kirjastolaitoksen toiminnassa siten, että kirjaston säännöt tehtiin valtion kirjastotoimen julkaisemien mallisääntöjen mukaan (PKV:n pöytäkirjat, 13.11.1933).

Sivukirjastojen perustaminen viidelle kylälle heti kantakirjaston aloitettua toimintansa johtui kunnan väestörakenteesta ja tilanteesta, jossa kuntakeskuksella ei ollut niin vahvaa asemaa kuin nykyisin. Pelkosenniemi eli maanviljelyksestä ja metsätaloudesta, joita molempia harjoitettiin sivukylissä. Ensimmäinen koulukin perustettiin juuri Kairalaan eikä kirkonkylään. Kylät olivat itsenäisiä ja vahvoja toimijoita. (Rantala 1992, 27; Elo & Seppälä 2013, 36–38.) Toisaalta kirjaston kehitys ja piirikirjastojen syntyminen sivukyliin nopealla vauhdilla liittynee myös silloin vallinneeseen kirjaston ja koulun kiinteään yhteiselämään. Kirjasto nähtiin osana kansansivistystyötä koululaitoksen tapaan. Kun kylälle perustettiin koulu, ehdotti kyläkoulun opettaja myös kirjaston perustamista. Piirikirjasto oli kansakoulunopettajalle myös yksi mahdollisuus saada lisäansioita opettajan palkan lisäksi.

Koulu ja kirjasto olivat monella tavoin tekemisissä keskenään Pelkosenniemelläkin. Kirjastoa voisi kutsua ensimmäisinä vuosikymmeninä useammastakin syystä koulun jatkeeksi. Kirjaston kokoelma oli sopiva lisä oppilaskirjaston kirjakokoelmiin. Oppilaskirjasto keskittyi lasten- ja nuorten kirjoihin sekä lapsille sopivaan tietokirjallisuuteen. Piirikirjastoissa oli taas selkeästi eniten aikuisten kirjallisuutta. (Pelkosenniemen kunnan Aapajärven koulun hankinta- ja inventaariokirja; PKK:n kantakirja.) Yleistä kirjastoa saattoi käyttää sittenkin, kun kouluikä oli ohi. Koululaisista kasvoi näin uusia kirjaston aikuiskäyttäjiä. Koulu ja kirjasto olivat sidoksissa toisiinsa myös siksi, että hyvin monet kirjastonhoitajat olivat opettajia. Jopa kirjastonhoitajien palkka maksettiin

opettajien ylityökorvausten mukaisesti (PKKJK:n pöytäkirjat, 9.4.1948). Piiri- ja sivukirjastot sijaitsivat myös fyysisesti useimmiten joko koulurakennuksessa tai opettajan asunnossa.

Pelkosenniemen kirjastojen irtaantuminen koululaitoksesta tapahtui vasta sitten, kun sivukylien kirjastot lakkautettiin ja pääkirjaston hoito alkoi muistuttaa enemmän kokopäivätyötä. Se, että kirjastonhoitajan työ oli ajateltu opettajien sivuviraksi, oli ehkä omalta osaltaan hidastamassa kirjaston kehitystä. Kun kirjastonhoitaja keskittyi ainoastaan kirjaston hoitamiseen, oli mahdollista lisätä myös aukioloaikoja. Opettajan viran ohessa tehtynä se olisi ollut vaikeampaa. Koulun läheisyys oli kirjaston toiminnalle kuitenkin elinehto. Oppilaskirjastojen liittäminen pää- ja sivukirjastoihin ja oppilaiden siirtyminen kirjastojen lainaajiksi vuonna 1966 lisäsi sekä kirjaston käyttöä että sen merkitystä. Kirjastonkäytön lisääntyminen kasvatti tarvetta pidentää aukioloaikaa ja lisätä kirjaston henkilökuntaa 1970-luvulla. Tämä mahdollisti kirjaston kehittymisen ja sen toimintojen monipuolistumisen. (PKuK:n toimintakertomukset, 1970–1979.)

Lainsäädäntö määritteli omalta osaltaan ne raamit, joissa kirjastotoimintaa pystyttiin harjoittamaan Pelkosenniemellä. Keskeiset tekijät olivat valtionavun saantiperusteet, kirjastontarkastajien ja koulutoimintatarkastajien ohjaava ja opettava toiminta sekä kirjaston työntekijöiden koulutus ja pätevyysvaatimukset. Valtionapua saadakseen kirjastojen piti myös inventoida kokoelmansa (PKKJK:n pöytäkirjat 9.4.1948). Vuoden 1962 jälkeen epäpäteviä kirjastonhoitajia ei voitu palkata kuin väliaikaisesti ja heitä kehoitettiin hankkimaan koulutus, jotta virat voitaisiin vakinaistaa. Tätä ennen vakinaisena piirikirjastonhoitajana saattoi toimia kirjastontarkastajan myöntämällä erityisluvalla. (Suvannon piirikirjaston toimintakertomukset, 1954; PKLTK:n pöytäkirjat, 14.2.1963;).

Myös koko yhteiskunnan tila, poliittiset päätökset ja taloudellinen kehitys vaikuttivat kirjastojen toimintaan. Väestörakenne, muuttoliike ja yhteiskunnan rakenteiden muotoutuminen suomalaisen yhteiskunnan teollistumisen myötä olivat osa tätä kokonaisuutta. Pelkosenniemen piiri- ja sivukirjastotoiminta syntyi ja loppui kyläkoulujen perustamisen ja lakkauttamisen myötä. Pelkosenniemen kirjaston historiassa 1930-luvulta 1990-luvulle näkyi maaseudun muutos, maanviljely-yhteiskunnan muuttuminen palveluyhteiskunnaksi.

Paikallistason päättäjät ja johtokunnat

Kirjastotoiminnan rajat ja mahdollisuudet tulivat valtakunnallisen kehityksen kautta. Paikallisesti oli mahdollista toimia niin kuin parhaaksi näki niissä puitteissa, mitkä yhteiskunnan kehitys ja

lainsäädäntö loivat. Avainasemassa tässä toiminnassa olivat paikallistason päättäjät, viime kädessä kunnanvaltuusto, joka valitsi kanta- ja pääkirjaston johtokunnan sekä päätti kirjaston käytössä olevista rahavaroista.

Johtokunnilla oli kirjastoasioissa suuri päätäntävalta. Kantakirjaston johtokunnan pöytäkirjoista kävi ilmi, että johtokunnan jäsenet suhtautuivat työhönsä suurella innostuksella. Piirikirjastojen johtokuntia eivät valinneet kyläläiset vaan kunnanvaltuusto. Tosin kylien edustajat istuivat myös kunnanvaltuustossa. Olisivatko valinnat olleet erilaisia, jos ne olisi tehty kylissä? Pitkään monella kylällä kirjaston johtokunnan puheenjohtajana toimi kylän kansakoulunopettaja eli juuri piirikirjastonhoitaja itse. Piirikirjastojen johtokuntien toiminta on jäänyt tässä tutkimuksessa epäselväksi, sillä Pelkosenniemen kunnanarkistosta ei ole löytynyt yhdenkään piirikirjaston johtokunnan pöytäkirjoja.

Kirjastotoiminnan arvostus kantakirjaston alkutaipaleella näkyy kantakirjaston johtokuntien kokoonpanossa. Johtokunnissa oli nimismies, kanttori tai kirkkoherra ja joku kirkonkylän kansakoulun opettajista. Maanviljelijöitä edusti vuoteen 1945 saakka Matti Pelkonen. Sodan jälkeen kantakirjaston johtokuntiin tuli enemmän myös muiden ammattikuntien edustajia. Vuodesta 1952 lähtien kantakirjaston johtokunta toimi myös piirikirjastojen johtokuntana ja siihen valittiin jäseniä myös muista kylistä. Vuonna 1954 kantakirjaston johtokuntaa alettiin kutsua kirjastolautakunnaksi. Nimi virallistettiin vasta vuoden 1961 kirjastolain tultua voimaan uuden kirjastolautakunnan valinnan yhteydessä 1.4.1963. Vuoden 1962 jälkeen uusissa kirjastolautakunnissa ei enää näkynyt selkeästi kylien edustus. Vuodesta 1993 alkaen kirjastolaitoksen asiat käsiteltiin sivistyslautakunnassa. Samalla lisääntyi kirjastonhoitajan päätäntävalta. Lautakunnan käsiteltäviksi jäi entistä vähemmän kirjastoa koskevia asioita. (PKK:n toimintakertomukset, 1934–1962; PKuK:n toimintakertomukset, 1963–1992; Pyykönen 4.3.2014, haastattelu.)

Kirjaston toiminnasta paikallisella tasolla päättivät myös sellaiset ihmiset, jotka eivät käyttäneet kirjastoa. Kirjastolautakunnat valittiin poliittisin perustein. Vain osa kirjastolautakunnan jäsenistä oli aktiivisia kirjaston käyttäjiä. Myöskään kunnan ylimmät virkamiehet eivät olleet aina kiinnostuneita kirjaston toiminnasta. (Winter 1.3.2014, sähköpostiviesti; Pyykönen 4.3.2014, haastattelu.)

Kirjaston toiminta valtion ohjauksen ja paikallisen päätöksenteon välimaastossa

Pelkosenniemen kantakirjaston johtokunta ja kirjastolautakunta joutuivat aina välillä vetoamaan kirjastolakiin, valtion kirjastotoimiston ja kirjastontarkastajien apuun kirjastoa kehittäessään. Kunnallisten päättäjien säästötoimet olisivat lamauttaneet tai ainakin heikentäneet merkittävästi kirjaston toimintaa, jos säästöt olisi pantu toimeen. Useammin kuin kerran kirjastolautakunta joutui perustelemaan kantaansa kunnan päättäjille, kun määrärahojen leikkaukset kohdistuivat kirjamäärärahojen tai kirjaston työntekijöiden palkkukseen. (PKLTK:n pöytäkirjat, 25.1.1954, 25.3.1954, 26.8.1986, 7.4.1992, 2.11.1992, 17.11.1993.) Kunnan päättäjiltä puuttui myös asiantuntemusta kirjastoon liittyvissä asioissa. Se huomattiin muun muassa uuden kirjastotilan kalusteiden hankinnassa vuonna 1965. 1990-luvun alun korjaus- ja laajennustyössä osattiin jo käyttää hyväksi koulutoimentarkastajan suunnitteluapua. (Lehväslaiho 1.10.1965, kirje; PKLTK:n pöytäkirjat, 15.2.1983.)

Pelkosenniemen kirjasto toimi vuosina 1933–1993 paikallisten päättäjien ja valtakunnallisen ohjauksen välimaastossa. Kirjaston omassa toiminnassa korostettiin sitä, että se pystyisi palvelemaan kaikkia Pelkosenniemellä asuvia. Käytännössä tämä merkitsi sitä, että kirjastopalvelut haluttiin tuoda myös maantieteellisesti lähelle asiakkaita. Tähän tavoitteeseen olivat sitoutuneet niin kirjaston henkilökunta kuin paikalliset päättäjätkin. Kirjaston tavoitteen toteuttamiseksi perustettiin piiri- ja sivukirjastot. Kun niiden toimintaedellytykset menetettiin, tarjottiin palveluja sivukylille siirtokirjakokoelmien, kirjastokuljetusten ja kirjastoauton ostopalvelujen avulla. Näidenkin toimintojen raamit löytyivät valtionhallinnon kirjastotoimen säädöksistä.

8 YHTEENVETO

Opinnäytetyössä haluttiin tarkastella pienen itälappilaisen kunnan, Pelkosenniemen, kirjastolaitoksen kehitystä. Opinnäytetyön toimeksiantajana on Sompion kirjasto, joka on Sodankylän, Savukosken ja Pelkosenniemen kunnan kirjastojen muodostama seutukirjasto. Sompion kirjastoa hallinnoi Sodankylän kunta ja sen tasa-arvoisia toimipisteitä ovat näiden kolmen kunnan kirjastot.

Tässä työssä pyrittiin vastaamaan kysymykseen, kuinka Pelkosenniemen kirjasto on syntynyt ja kuinka se on kehittynyt vuosien 1933 ja 1993 välillä. Toiseksi haluttiin selvittää, kuinka kirjaston työntekijöiden työ on muuttunut Pelkosenniemen kirjastossa edellä mainittuina vuosina. Kolmanneksi etsittiin vastausta kysymykseen, kuinka toisaalta paikalliset tekijät ja toisaalta Suomen kirjastolaitoksen yleinen kehitys on vaikuttanut Pelkosenniemen kirjaston kehittymiseen vuosina 1933–1993. Lähtöolettamuksena oli, että kirjasto on ollut merkittävä toimija omassa paikallisyhteisössään, osana pelkosenniemeläisten ihmisten elämää.

Pelkosenniemen kunnan kirjastojen historiaa lähdettiin tutkimaan toisaalta kirjastohistorian eli kirjaston toiminnan kannalta, toisaalta paikallishistorian lähtökohdista. Molemmat osa-alueet olivat työn tekijälle tärkeitä. Alun perin tarkoituksena oli selvittää Pelkosenniemen kirjastolaitoksen syntyä ja sen eri kehitysvaiheita koko sen historian ajalta. Aiheen laajuuden vuoksi työ jouduttiin kuitenkin rajaamaan vuosiin 1933–1993. Tarkoituksena oli kirjoittaa yhtäläillä kanta- ja pääkirjaston kuin myös sivukylien kirjastotoiminnasta. Vuosi 1993 valikoitui luonnostaan opinnäytetyön päätepisteeksi, sillä silloin lakkautettiin viimeisetkin sivukylillä toimineet kirjaston palvelupisteet. Näin yksi merkittävä vaihe Pelkosenniemen kirjaston historiassa oli päättynyt.

Ensin perehdyttiin historiallisen tutkimuksen tekemiseen. Keskeistä historian tutkimuksessa on tutkimuskohteen näkeminen suhteessa aikansa tapahtumiin ja yhteiskunnalliseen tilanteeseen. Tärkeää on myös tehdä oikeutta tutkimuskohteena oleville asioille ja ilmiöille ja olla selvillä omista ennakkonäkemyksistään ja tavoitteistaan. Tutkimuksen teossa on välttämätöntä kriittinen suhtautuminen saatavilla oleviin lähteisiin. Tutkimuksen on perustuttava luotettaviin ja edustuksellisiin lähdetietoihin, joiden perusteella myös joku toinen tutkija pystyisi pääsemään samoihin johtopäätöksiin.

Paikallishistoria kirjoitetaan paikallisia ihmisiä varten. Siinä tulisi näkyä se, mikä tutkittavan ilmiön kehityksessä on yleistä yhteiskunnallista kehitystä, mikä taas paikallista. Sitä kirjoittaessa on otettava huomioon sekä tieteellisyyden vaatimukset että paikallinen tarve. Nämä seikat olivat lähtökohtana tutkimusraporttia kirjoittaessa yhdessä opinnäytetyölle asetettujen vaatimusten kanssa.

Koska osa tutkimusaineistosta hankittiin haastattelemalla, tutustuttiin myös teemahaastattelun teoriaan. Se valittiin tiedonhankintamenetelmäksi siksi, että sen avulla pystyttiin parhaiten täydentämään arkistotietoja ja saamaan konkreettista tietoa käytännön kirjastotyöstä. Toiveena oli myös, että haastattelut lisäisivät ymmärrystä siitä, mikä oli kirjaston suhde ympäröivään yhteiskuntaan, Pelkosenniemen asuviin ihmisiin ja heidän elämäänsä vuosina 1933–1993.

Kolmannessa luvussa tarkasteltiin Pelkosenniemen kunnan kehitystä. Ensimmäiset suomalaisasukkaat muuttivat nykyisen Pelkosenniemen alueelle 1660-luvulla. Oltuaan aiemmin osa Suur-Sodankylän kuntaa Pelkosenniemen kunta itsenäistyi omaksi kunnakseen vuonna 1916. Pelkosenniemeläiset saivat pääasiallisen elantonsa maanviljelystä, metsätaloudesta ja karjanhoidosta 1900-luvun alkupuoliskolla. 1960-luvulta lähtien suomalaisen yhteiskunnan rakennemuutos alkoi näkyä Pelkosenniemellä. Asukkaat vähenivät maalta muuton seurauksena etenkin sivukylistä. Vuonna 1960 oli Pelkosenniemellä 2 666 asukasta, vuoden 2013 alussa heitä oli enää 963. Nykyään yli 80 % työssä käyvistä pelkosenniemeläisistä saa toimeentulonsa palvelualalta.

Tutkimuskysymyksiin pyrittiin etsimään vastauksia tutustumalla kirjastoa käsitteleviin arkistotietoihin. Näitä olivat ennen kaikkea kantakirjaston johtokunnan ja kirjastolautakunnan pöytäkirjat, sekä kanta- ja pääkirjaston että piiri- ja sivukirjastojen toimintakertomukset, hankinta- ja lainaajaluettelot sekä tilastopäiväkirjat. Tutkimusta varten haastateltiin pääkirjaston pitkäaikaista kirjastonhoitajaa ja kirjastovirkailijaa sekä siirtokirjakokoelmien hoitajia. Työssä käytettiin tausta-aineistona Pelkosenniemestä kertovaa kirjallisuutta: etupäässä opinnäytetöitä, kyläkirjoja ja -tutkimuksia.

Pelkosenniemen kirjaston vaiheet

Pelkosenniemen kantakirjasto perustettiin vuonna 1933. Viiden vuoden sisällä, vuosina 1934–1938, perustettiin viisi piirikirjastoa Saunavaaran, Kairalan, Suvannon, Pyhäjärven ja Luiron kylille. Tämän lisäksi 1950-luvulla aloittivat toimintansa Aapajärven ja Saukkoavaan piirikirjastot.

Vuonna 1963 kantakirjastosta tuli pääkirjasto ja piirikirjastoista sivukirjastoja. Sivukirjastot lakkautettiin sivukyläiden koulujen lakkauttamisen ja asukkaiden vähenemisen myötä Kairalan sivukirjastoa lukuun ottamatta.

Vuonna 1971 lakkautetuista sivukirjastoista tehtiin siirtokirjakokoelmia. Siirtokirjakokoelmien toiminta jatkui 1980-luvulle. Luiron kylässä siirryttiin kirjastokuljetuksiin vuonna 1982, Suvannossa ja Saukkoaavalla vuonna 1986. Aapajärven ja Saunavaaran kylissä oli 1970-luvulla kausi, jolloin kirjastotoimintaa ei ollut lainkaan. Moitaseljässä käytettiin Kemijärven kirjastonauton palveluja. Vuosina 1985–1986 perustettiin Saunavaaran, Aapajärven ja Pyhäjärven postiin lainausasemiksi kutsutut siirtokirjakokoelmat. Myös Kairalan sivukirjasto muuttui lainausasemaksi vuonna 1987 ja siirtokirjakokoelmaksi vuonna 1989. Vuonna 1993 lakkautettiin viimeisetkin siirtokirjakokoelmat. Kirjastokuljetukset jatkuivat Luiron kylän osalta vielä vuoteen 2002 saakka. Vuodesta 1993 alkaen Pelkosenniemen kirjastolaitos muodostui yhdestä kirjastosta, Pelkosenniemen kunnankirjastosta.

Kantakirjaston kehitys oli varovaista aina 1960-luvulle saakka. Ensimmäisinä vuosikymmeninä kantakirjaston toiminta oli verrattavissa isoon piirikirjastoon. Kokoelmat ja lainamäärät kasvoivat hitaasti ja aukioloajat pysyivät ennallaan. Kirjaston määrärahat alkoivat kasvaa viisikymmentä luvulla ja kasvu nopeutui 1970-luvulle tultaessa. Vuonna 1965 pääkirjasto sai oman, kirjastokäyttöön tarkoitetun toimitilan. Seuraavana vuonna yhdistettiin kansa-, kansalais- ja keskikoulun oppilaskirjastot pääkirjastoon ja kirkonkylän koululaisista tuli kirjaston käyttäjiä. 1970-luvun alussa myös suurin osa kyläkoulujen oppilaista siirtyi käymään koulua kirkonkylällä ja käyttämään pääkirjastoa. 1970–1980-lukujen aikana pääkirjasto kasvoi aivan uusiin mittoihin niin määrärahojen, lainojen kuin kirjojen määrällä mitattuna. Kirjaston palvelut ja kokoelmat monipuolistuivat ja aukioloajat kasvoivat. Vuosina 1991–1992 tehdyn peruskorjauksen yhteydessä pääkirjaston kirjastotilat uusittiin ja laajennettiin.

Pelkosenniemen kirjastossa tehdyn työn kehitysvaiheet

Niin kanta- ja pääkirjaston kuin piiri- ja sivukirjastojen hoitajien työhön kuului alusta asti kirjaston toiminnan dokumentointi ja tilastointi. Näiden dokumenttien ulkoasu – ja jonkin verran myös sisältö – muuttui vuosikymmenien aikana, mutta yhtäläillä niillä pyrittiin samoihin päämääriin. Toimintakertomusten, hankinta- ja lainaajaluetteloiden sekä tilastopäiväkirjojen tekeminen oli tärkeä osa kirjastonhoitajien työtä. Niihin sisältyy paljon tietoa, joka on ollut pohjana myös tässä opinnäytetyössä.

Kirjastonhoitajan työ muuttui niin määrällisesti kuin laadullisestikin Pelkosenniemen kirjaston historian kuuden ensimmäisen vuosikymmenen aikana. Kantakirjaston – ja alkuaikoina myös pääkirjaston – kirjastonhoitajat tekivät työtä sivutoimenaan. Vasta vuonna 1981 pääkirjaston kirjastonhoitajan virka muuttui päätoimiseksi ja virkaan valittiin tointa jo 12 vuotta sivutoimisena kirjastonhoitajana hoitanut Elvi Pyykönen, joka toimi virassaan vuoteen 1998 asti.. Suurin osa kirjaston kanta- ja pääkirjastonhoitajista 1930–1960-luvuilla oli opettajia.

Pääkirjasto oli avoinna vain neljä tuntia viikossa vuoteen 1962 saakka. 1970-luvun lopulla kirjaston aukioloaika lisääntyi ja kirjastossa aloitti työt osa-aikaisena kirjastoapulaisena Vilma Winter, jonka työ muuttui päätoimiseksi kirjastovirkailijan työksi vuonna 1981 ja jatkui aina vuoteen 2008 saakka. Vuodesta 1982 alkaen pääkirjasto oli avoinna 30 tuntia viikossa, ja työtä tehtiin kahden kirjastoammattilaisen voimin.

Kanta- ja pääkirjaston hoitajan työn perustehtävät olivat ensimmäisinä vuosikymmeninä kirjojen luettelointi, lainauskuntoon saattaminen, järjestely, lainaus, dokumentointi, tilastointi ja budjetin laatiminen sekä yhteistyö kirjaston johtokunnan kanssa. Lainausjärjestelmänä oli yksikorttijärjestelmä, joka vaihtui Detroit-järjestelmään vuonna 1974. Suuri osa kirjastossa tehtävää työtä oli kirjastoaineiston kortiston luominen ja ylläpitäminen.

1970-luvulla kirjaston kokoelmat monipuolistuivat. Mukaan tulivat jo aiemmin kokoelmassa olevien kirjojen ja lehtien lisäksi äänilevyt ja c-kasetit. Kirjastotyö laajeni käsittämään 1960-luvulla myös satutunnit, koululuokkien kirjastokäynnit ja tiedonhaun opetuksen. 1970-luvulla aloitettiin pääkirjastossa musiikin kuuntelu ja näyttelytoiminta. Samalla kirjastossa ryhdyttiin järjestämään tietokilpailuja ja muita kirjaston käyttäjille tarkoitettuja tilaisuuksia. Myös tietopalvelu oli tärkeää aikana, jolloin asiakkailla ei ollut käytettävissä internetiä. Vuoteen 1993 mennessä kaukolainapalvelusta tuli merkittävä osa kirjastossa tehtyä työtä.

Piiri- ja sivukirjastojen kirjastonhoitajien työ oli suurimmaksi osaksi samanlaista kuin kantakirjaston kirjastonhoitajien ensimmäisten vuosikymmenten työ. Piirikirjastojen alkuvuosina kirjoja lainattiin suurimmaksi osaksi kantakirjastosta, mutta vähitellen kirjastojen omat kokoelmat karttuivat. Kirjastot olivat yleensä avoinna kahdesta neljään tuntia viikossa. Ne sijaitsivat kylien kansakouluilla ja niiden hoitajina oli enimmäkseen kyläkoulujen opettajia. Piirikirjastonhoitajista tuli sivukirjastonhoitajia vuonna 1963. Sivukirjaston hoitajan työ pysyi pääpiirteissään

samanlaisena kuin piirikirjastoissakin. Vuonna 1966 yhdistettiin kyläkoulujen oppilaskirjastot sivukirjastoihin ja koululaiset tulivat sivukirjastojen asiakkaiksi muualla paitsi Suvannossa, jossa koulu lakkauteltiin samana vuonna.

Siirtokirjakokoelmien hoitajat toimivat joko kotonaan tai kylän kaupassa tai postissa. Heidän ei tarvinnut huolehtia kirjojen lainauskuntoon laittamisesta eikä luetteloinnista, vaan kirjat lainattiin valmiina pääkirjastosta. Työn kuvaan kuului kirjojen vaihtaminen tietyin väliajoin pääkirjastossa ja lainauksesta huolehtiminen. Siirtokirjakokoelman hoitajan työhön ei vaadittu alan koulutusta. Työ oli ihmisläheistä. Lainauspalvelun lisäksi siirtokirjastoilla oli merkitystä myös kyläläisten kohtaamispaikkana.

Kirjasto osana paikallisyhteisöä ja Suomen kirjastolaitosta

Pelkosenniemen kirjastolaitoksen kehitykseen on vaikuttanut sekä valtionhallinnon toimenpiteet ja paikallisten päättäjien toiminta että koko suomalaisen yhteiskunnan kehitys. Kirjaston historiassa näkyi Pelkosenniemen kunnan ja sen väestön elämässä tapahtuneet muutokset vuosien 1933–1993 aikana. Kirjasto oli osa sitä ympäröivää yhteiskuntaa.

Paikallisesti nähtiin tärkeänä kirjastopalvelujen saatavuus kaikille pelkosenniemeläisille asuinpaikkaan katsomatta. Vuosina 1933–1993 tämä oli mahdollista saavuttaa lainsäädännön ja Suomen valtionhallinnon kirjastotoimen tuen avulla. Ne takasivat kirjaston kehittymismahdollisuudet silloinkin, kun kunnallisella tasolla haluttiin säästää kirjastotoimen kustannuksella. Valtionhallinnon edustajina kirjaston- ja koulutoimentarkastajilla oli suuri merkitys kirjaston kehittymiselle.

9 POHDINTA

Seuraavassa tarkoitukseni on arvioida sitä, kuinka olen onnistunut opinnäytetyössäni vastaamaan niihin tutkimuskysymyksiin, joita olen asettanut. Pohdin myös opinnäytetyöprosessia ja sitä, kuinka tutkimuksen lähtöolettamukset ovat pitäneet paikkansa. Lopuksi esitän muutaman ajatuksen siitä, kuinka tätä opinnäytetyötä voitaisiin jatkossa hyödyntää.

Kuinka Pelkosenniemen kirjasto on syntynyt ja kuinka se on kehittynyt vuosien 1933 ja 1993 välillä?

Olen pyrkinyt esittämään Pelkosenniemen kirjastolaitoksen vaiheet perusteellisesti ja selkeästi. Perusteellisuus on aiheuttanut sen, että opinnäytetyötä on ollut vaikea pitää koossa. Tietoa on tullut paljon ja sitä on ollut vaikea muokata selkeiksi kokonaisuuksiksi. Asioiden selkeyttäminen on johtanut myös jonkin verran päällekkäisyyksiin ja toistoon tekstin sisällä. Olen pyrkinyt ottamaan huomioon molemmat itselleni asettamani lähtökohdat: kirjaston sisäinen kehitys ja kirjaston kehitys osana paikallishistoriaa. Kantakirjaston perustamista edeltäneestä kirjastotoiminnasta oli vaikea saada tietoja ja se jäikin suurelta osin arvailujen varaan.

Työni perusta oli arkistotutkimuksessa. Arkistolähteiden käytössä oli omat ongelmansa. Kaikki arkistoitu tieto ei ole säilynyt. Esimerkiksi osa piirikirjastojen toimintakertomuksista puuttui. Tiedot olivat paikoitellen myös ristiriitaisia syistä, joita on vaikea tietää näin jälkeenkäpäin. 1960-luvulle asti ja osittain myöhemminkin dokumentit kirjoitettiin käsin. Aina ei kirjoittajan käsiala ollut selkeää ja tekstin saattoi ymmärtää väärin. Etenkin nimien kohdalla tällä oli merkitystä. Myös dokumenttien kirjoittajille oli sattunut virheitä: kaksi erilaista toimintakertomusta oli merkitty samalle vuodelle tai tiedot eivät muuten täsmänneet. Pöytäkirjoissa oli merkitty päätökset, mutta aina ei voinut tietää, oliko niitä pantu täytäntöön. Usein auki jääneet kysymykset saatoinkin kuitenkin selvittää vertaamalla eri tietoja toisiinsa, mutta joskus vastauksia ei löytynyt.

Arkistoaineistoa pystyin täydentämään 1960-luvun lopulta lähtien haastattelutiedolla. Haastattelutilanteet olivat miellyttäviä ja niistä saamani tieto hyödyllistä. Olisin mielelläni tehnyt enemmänkin haastatteluja, mutta se ei ollut mahdollista työhöni käytettävän ajan rajallisuuden takia. Piiri- ja sivukirjaston hoitajia ei myöskään ollut enää haastateltavana. Muistitiedon ongelmana oli se, että haastateltavien oli vaikea ajoittaa eri tapahtumia ja ilmiöiden kulkua.

Raportissani käytin historiaa kirjoittaessani pääasiassa aikajärjestystä. Piiri- ja sivukirjastojen historiaa kuvatessani kuitenkin kirjasin kunkin kirjaston kohdalle koko kyseisen piiri- ja sivukirjaston historian alusta loppuun. Raportin kielen ja ulkoasun olen pyrkinyt tekemään opinnäytetyön ohjeen mukaisesti. Näin se ei vastaa sitä vaatimustasoa, mihin hyvän paikallishistoriallisen tutkimuksen tulisi tähdätä. Muutenkin tämä kirjastohistoria on vain runko, jonka ympärille voisi rakentaa varsinaisen paikallishistoriallisen teoksen. Luettavuutta ja mielenkiintoa parantaisivat tekstiviitteiden pois jättäminen itse tekstistä ja asiakkaiden haastattelujen ja muistelmien mukaan ottaminen niiltä osin kuin se vielä on mahdollista.

Olisin halunnut käyttää työssäni myös enemmän valokuvia, mutta ilmeisesti Pelkosenniemen kirjastoista ei ole otettu kuvia ennen 1980-luvun loppua. Tosin minulla ei ollut mahdollisuutta etsiä niitä muuten kuin kyselemällä kirjaston entisiltä työntekijöiltä. Pysin havainnollistamaan raporttia ottamalla kuvia muun muassa kantakirjaston ensimmäisistä tilastopäiväkirjoista ja lainaajaluetteloista. Myös kirjaston tunnuslukujen kuvaaminen kaavioiden avulla oli mielestäni tarpeellista ja selkeytti kirjastojen kehityskulkuja. Kahdeksan kirjaston huomioiminen johti kuitenkin siihen, että kokonaisuuden tarkastelu jäi pakostakin vähän kapea-alaiseksi. Tunuslukujen osalta olisi ollut mielenkiintoista tarkastella myös kokoelmasta tehtyjen poistojen ja aineiston hankintojen merkitystä kirjaston kehittymiselle.

Miten kirjaston työntekijöiden työ on muuttunut Pelkosenniemen kirjastossa vuosina 1933–1993?

Kirjastotyön kehittymisestä kerroin opinnäytetyössäni välillisesti käsitellessäni kirjaston historiaa yleisesti sekä tämän lisäksi vielä erityisesti kirjaston työstä ja työntekijöistä kertovassa kappaleessa. Kirjaston alkutaipaleelta ei haastattelutietoa ollut käytettävissä ja kuva kirjastonhoitajan työstä piti muodostaa arkistotietojen ja kirjastonhoitajille annettujen ohjeiden ja mallisääntöjen avulla. Kuvasta tuli pakostakin kapea-alainen ja juuri tähän olisi ollut hyvä lisä kirjaston käyttäjien kertomukset. 1970–1980-lukujen kirjaston työntekijöiden työnkuva tuli minusta selkeämmin näkyviin juuri haastattelujen ansiosta.

Kuinka toisaalta paikalliset tekijät ja toisaalta Suomen kirjastolaitoksen kehitys on vaikuttanut Pelkosenniemen kirjaston kehittymiseen vuosina 1933–1993?

Vastaaminen tähän kysymykseen oli mielestäni kaikkein vaikeinta. Kokonaiskuvan hahmottaminen oli haasteellista. Onnistuin kuitenkin poimimaan Pelkosenniemen kirjaston historiasta joitakin seikkoja, joiden avulla kirjaston kehitystä on säädelty joko paikalliselta tai

valtakunnalliselta tasolta. Tämä olisi kuitenkin vaatinut syvempää yhteiskunnallista analyysiä. Siihen minun aikani ja voimavarani eivät riittäneet.

Opinnäytetyön prosessi

Sain idean tämän opinnäytetyön aiheesta kurssitoveriltani, joka puhui kirjastohistorian tallentamisen tärkeydestä nyt, kun varsinkin sivukirjastojen toiminta on monella paikkakunnalla loppunut tai loppumassa. Pelkosenniemen kohdalla tilanne on ollut tällainen jo pitkään. Oma paikallishistoriaa kohtaan tuntemani mielenkiinto heräsi ja se sai innostuneen vastaanoton myös työn tilaajan, Sompion kirjaston, piirissä. Olin myös iloinen mahdollisuudesta tutustua menneiden vuosikymmenien kirjastotyöhön.

Itse työn tekeminen on ollut pitkä prosessi. Teoriaosuuden kirjoittamisen aloitin kesällä 2013 ja jatkoin sitä työharjoittelujakson jälkeen saman vuoden marraskuussa. Vasta aloitettuani teoriaosuuden työstämisen ymmärsin, että tämä työ kuuluu oikeastaan historian tieteenalaan, joka oli minulle entuudestaan tuntematon. Opin paljon perehtyessäni historian kirjoittamista ja tutkimista käsittelevään materiaaliin. Samalla ymmärsin, että historiantutkijana olin vailla sen alan koulutusta. Onneksi nykyään kannustetaan myös meitä harrastelijoita historian tutkimuksen pariin.

Aloitin kirjaston historian tutkimisen kunnanarkistossa Pelkosenniemen kunnantalolla. Lähes kaiken arkistosta löytämäni tiedon kirjasin ylös isoon mustakantiseen vihkoon. Jonkin verran otin myös valokopiota. Opinnäytetyössä käyttämiäni kuvia pystyin skannaamaan sähköpostiini. Pelkosenniemen kirjastossa olevaa uudempaa aineistoa sain lainaksi kotiini. Vietin arkistossa aikaa useita päiviä viikossa marraskuun lopusta maaliskuun alkuun. Välillä oli kirjoitusjaksoja ja loppuajasta kävin vain etsimässä puuttuvia tietoja tai syitä merkintöjen ristiriitaisuuksiin.

Maaliskuun alussa tein kaikki viisi haastattelua. Käytössäni oli perheen USB-tikkua muistuttava nauhuri, joka oli hyvin helppokäyttöinen ja josta nauhoitukset sai suoraan siirrettyä tietokoneelle. Kirjoitin jokaisen nauhoituksen pääosiltaan ylös heti haastattelun tekemisen jälkeen nauhoitusta kuunnellessa. Käytin kuuntelemiseen Windows Media Player -ohjelmaa ja merkitsin muistiin tärkeimpien kohtien minuuttimäärät, jotta ne olisi helppo tarkistaa tarvittaessa.

Oli hyvä, että olin tutkinut arkiston ja kirjoittanut suurimman osan historiasta ennen haastattelujen tekemistä. Se auttoi kysymään oikeita asioita ja samalla ajoittamaan haastateltavien kertomia

tietoja. Haastattelujen jälkeen täydensin ja korjasin raporttia. Kirjoittamiseen olisi pitänyt varata enemmän aikaa.

Kirjaston historiasta olen oppinut paljon. Minusta tuntuu, että se on muuttunut historian lehdistä kuviksi minun päähäni. Kunnioitan niitä ihmisiä, jotka ovat tehneet työtä sen parissa ja rakentaneet tämän nykyisen kirjastolaitoksen yhtälailla täällä Pelkosenniellä kuin valtakunnan tasollakin. Pelkosenniemen kirjastohistoria on opettanut myös sen, että aina voidaan löytää tilanteeseen sopiva toimintamalli. Olen työni kautta tutustunut paremmin myös Pelkosenniemeen ja sen historiaan. Jokainen kylä, jossa piiri- ja sivukirjasto on sijainnut, on tullut minulle tutummaksi. Pelkosenniemen kirjastohistoria on auttanut minua näkemään selvemmin sen yhteiskunnallisen kehityksen, joka on leimannut Pelkosenniemen ja sen asukkaiden elämää 1930-luvulta 1990-luvulle.

Tämän opinnäytetyön tekeminen oli suurempi työ kuin mitä olin kuvitellut. Opin sitä tehdessäni paljon. Ennen kaikkea opin sen, että ei kannata luovuttaa, vaikka välillä loppuun pääseminen saattaakin tuntua epätoivoiselta. Kannattaa myös pitää muistissa se, miksi työtä tekee. Olen tuntenut itseni etuoikeutetuksi päästessäni tutkimaan viime vuosisadalla eläneiden ja toimineiden ihmisten töitä ja töiden tuloksia.

Lähtöolettamusten paikkansapitävyydestä

Tämän opinnäytetyön lähtöolettamuksena oli, että kirjasto on merkityksellinen toimija omassa paikallisyhteisössään. Sen vahvistaminen tai kiistäminen ei kuitenkaan ole mahdollista tämän tutkimuksen perusteella. Kysymys on kuitenkin ollut koko ajan mielessäni työtä tehdessäni. Mikä merkitys kirjastolla on ollut? Päälimmäisenä ajatuksena on jäänyt mieleeni se, että kirjasto on toiminut kaikissa tilanteissa, kaikista yhteiskunnallisista mullistuksista huolimatta. Sota-aikana, jolloin miehet olivat rintamalla ja työnteko oli naisten vastuulla, kirjoja lainattiin lähes entiseen malliin. Kun taas sivukylät tyhjenivät 1960- ja 1970-luvuilla ja kyläkoulut – ja niiden myötä sivukirjastot – lakkautettiin, jatkoivat kyliin jääneet ihmiset kirjojen lainaamista siirtokirjakokoelmista.

Vaikka kirjastokokoelmat olivat pieniä ja suppeita, lainamäärät olivat suuria. Kirjaston ja kirjojen merkitys tuntuu jopa suuremmalta noina Pelkosenniemen kirjaston kuutena ensimmäisenä vuosikymmenenä kuin nykyaikana. Ei pidä kuitenkaan liioitella kirjaston merkitystä. 16-vuotiaan suvantolaisen pojan tuntemukset koulun lakattua ja kylän tyhjennettyä kuvaavat mielestäni hyvin

niitä mittasuhteita, joihin kirjaston toiminta on asetettava. Hänestä kirjaston jääminen kylään oli vain tekohengitystä tähän suurempaan yhteiskunnalliseen kehitykseen verrattuna. (Kujala 11.3.2014, haastattelu.) Toisaalta tätä työtä tehdessä käsitykseni siitä, että osalle ihmisistä kirjat ja kirjasto olivat hyvin tärkeitä, osalle paikkakuntalaisia niillä taas ei juuri ollut merkitystä, vahvistui.

Opinnäytetyön hyödyntäminen

Tätä opinnäytetyötä voitaisiin käyttää tutkimuksellisenä lähtökohtana esimerkiksi kirjaston merkityksen tutkimiselle. Nuolijärven (2002, hakupäivä 22.11.2013) ajatus kirjastosta keskeisenä tekijänä ihmisen ja yhteisön vuorovaikutuksessa tuntuu edelleen tämän tutkimuksen jälkeenkin tutkimisen arvoiselta. Jotta kirjaston merkityksestä saataisiin tietoa, voitaisiin lähestyä kirjaston historiaa ja nykypäivää myös kirjaston käyttäjien näkökulmasta esimerkiksi heitä haastatteleamalla. Tämän lisäksi Pelkosenniemen kirjaston historia vuodesta 1994 alkaen on edelleen tutkimatta.

Opinnäytetyötäni voitaisiin käyttää myös Pelkosenniemen kirjaston historiasta tehtävän julkaisun pohjana. Pelkosenniemen kirjaston historian tunnetuksi tekemisellä voidaan lisätä paikallisten ihmisten kiinnostusta kirjastoa kohtaan. Historiasta voitaisiin kertoa lehtijutuilla, kirjastoon tehtävällä näyttelyllä tai kirjastossa järjestettävässä kirjaston historiaa käsittelevässä tilaisuudessa. Siitä voidaan kirjoittaa myös paikallisen yhteisöblogin sivuilla (pelkosenniemi.blogspot.fi 2014, hakupäivä 26.3.2014).

Siirtokirjakokoelman hoitajia haastatellessani huomasin taas kerran, kuinka tärkeää ihmisille on sivukylissäkin kokoontua yhteen. Siitä syntyi ajatus kylien kirjastoilloista, joissa voitaisiin esitellä kirjoja ja keskustella niistä. Kyläläiset voisivat myös tarpeen tullen lainata esiteltäviä kirjoja. Sillä tavalla voisi kirjasto tavoittaa uusia ihmisiä, jotka nykyisellään jäävät kirjastotoiminnan ulkopuolelle.

LÄHTEET

Aapajärven kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 30.5.1951. Pelkosenniemi.

Aapajärven piirikirjaston toimintakertomukset 1951–1952, 1954–1960. Pelkosenniemi.

Aapajärven sivukirjaston toimintakertomukset 1963–1964, 1966–1971. Pelkosenniemi.

Arikoski, M., Pelkosenniemen kantakirjastonhoitaja. Pelkosenniemen kunnan piirikirjastoille. Kirje 29.5.1948. Pelkosenniemi.

Autio, S., Katajala-Peltomaa, S. & Vuolanto, V. 2001. Ongelma, oivallus ja onnistumisen ilo. Teoksessa S. Autio, S. Katajala-Peltomaa & V. Vuolanto. Historioitsijan arki ja tutkimuksen prosessi. Tampere: Vastapaino, 145-155.

Autti, M. 1996. Vuotoksen rakennettu todellisuus. Oulun yliopisto. Sosiaaliantropologia. Pro gradu -tutkielma.

Creswell, J. W. 2003. Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches. Second edition. Thousand Oaks – London - New Delhi: SAGE Publications.

Elo, T. & Seppälä, S-L. 2013. Isojen pirttien kylät: Pelkosenniemen kulttuuriympäristöohjelma. Helsinki: Ympäristöministeriö.

Eskola, E. 2009. Yleisten kirjastojen toiminta maailmansotien välisenä aikana. Teoksessa I. Mäkinen (toim.) Suomen yleisten kirjastojen historia. Helsinki: BTJ, 290-310.

Hautajärvi, H. 1991. Lapin tunturialueiden matkailu- ja lomarakennukset. Oulun yliopisto. Teknillinen tiedekunta. Arkkitehtuurin osasto. Diplomityö.

Hietala, M. 2001. Mitä tutkia ja miten? Teoksessa S. Autio, S. Katajala-Peltomaa & V. Vuolanto. Historioitsijan arki ja tutkimuksen prosessi. Tampere: Vastapaino, 15–28.

Hirsijärvi, S. & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hirsijärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2004. Tutki ja kirjoita. 10. osin uusitettu painos. Helsinki: Tammi.

Honkanen, H., eläkkeellä oleva Aapajärven siirtokirjakokoelman hoitaja. 2014. Haastattelu Kummuntie 22, Aapajärvi 7.3.2014. Tekijän hallussa.

Itä-Lappi talvi- ja jatkosodassa. 2013. Esite. Kemijärvi: Itä-Lapin kuntayhtymä.

Jussila, J & Kullervo, K. 1968. Uudenaikaistuminen ja poliittinen käyttäytyminen Koillis-Lapissa. Helsingin yliopisto. Valtio-oppi. Pro gradu –tutkielma.

Kairalan piirikirjaston hankintaluettelo 1936–1989. Pelkosenniemi.

Kairalan piirikirjaston lainauspäiväkirja 1936–1946. Pelkosenniemi.

Kairalan piirikirjaston toimintakertomukset 1936–1962. Pelkosenniemi.

Kairalan sivukirjaston vuosikertomukset 1963–1986. Pelkosenniemi.

Kajaanin ammattikorkeakoulu. 2013. Työkälypakki. Historiallinen tutkimus. Hakupäivä 31.7.2013. <http://193.167.122.14/Opari/ontTukiTutkHistoriallinen.aspx>

Kalela, J. 2000. Historiantutkimus ja historia. Helsinki: Gaudeamus.

Kannila, H. 1964. Kirjastonhoidon opas. Helsinki: Otava.

Kehusmaa, A. & Onnela, S. 1995. Suur-Sodankylän historia. Sodankylä: Suur-Sodankylän historiatoimikunta.

Keränen, U. 2000. Lapin sodan muistoja Pelkosenniemeltä. Teoksessa M. Kujala (toim.) Pelkosenniemeläiset isänmaan puolustajina: Pelkosenniemen taistelu – muistoja sotavuosilta – veteraanimatrikkeli. Kemijärvi: Pelkosenniemen kunta, 179–181.

Kilpimaa, M. 2009. Kyläkoulusta ”yliopistoksi”: Aapajärven jälleenrakennuskoulu kohtaa hyvinvointi-Suomen. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Kirjastot.fi. 2013. Suomen yleisten kirjastojen tilastot. Vuositilastot. Hakupäivä 29.11.2013. <http://tilastot.kirjastot.fi/fi-FI/vuositulastot.aspx>.

Kirkonkylän kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 31.5.1951. Pelkosenniemi.

Kujala, M. 2000. Pelkosenniemen taistelu 18.12.1939. Teoksessa Pelkosenniemeläiset isänmaan puolustajina: Pelkosenniemen taistelu – muistoja sotavuosilta – veteraanimatrikkeli. Kemijärvi: Pelkosenniemen kunta, 25–42.

Kujala, M., Suvannon sivukirjaston ja siirtokirjakokoelman hoitajan poika. 2014. Haastattelu Mattilantie 3, Suvanto 11.3.2014. Tekijän hallussa.

Laaksovirta, T. H. 1988. Tutkimuksen lukeminen ja tekeminen. Helsinki: Kirjastopalvelu.

Lainaus havainto-osaston mukaan 2012. 2013. Moniste. Sompion kirjasto. Pelkosenniemi.

Lapin läänin yleiset kirjastot vuonna 1989. 1990. Lapin lääninhallituksen julkaisusarja 1990:7.

Lapin läänin yleiset kirjastot vuonna 1993. 1994. Lapin lääninhallituksen julkaisusarja 1994:10.

Lappalainen, J.T. 2002. Haluatko historiankirjoittajaksi?. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Lehväslaiho, V. Kirjastontarkastaja. Rovaniemen piiri. Kirje Pelkosenniemen kunnanhallitukselle 1.10.1965. Pelkosenniemi.

Luiron piirikirjaston hankintaluettelo. Pelkosenniemi.

Luiron piirikirjaston toimintakertomukset 1939–1940, 1945, 1947 ja 1949–1962. Pelkosenniemi.

Luiron sivukirjaston toimintakertomukset 1963–1964, 1966–1970. Pelkosenniemi.

Lång, M. 2014. Suomen asetuskokoelma 1932 N:o 45. Laki väkijuomista. Hakupäivä 5.2.2014.
<http://www.mlang.name/arkisto/vakijuomalaki.html>.

Mallisäännöt maalais kuntien kirjastoja varten. 1928. Helsinki: Valtion kirjastotoimikunta.

Mäkinen, I. 2009a. Kirjastot sodassa, sota kirjastossa. Teoksessa I. Mäkinen (toim.) Suomen yleisten kirjastojen historia. Helsinki: BTJ, 311–354.

Mäkinen, I. 2009b. Yleinen kirjasto hyvinvointiyhteiskunnassa 1960-luvun alusta vuosituhannen vaihteeseen. Teoksessa I. Mäkinen (toim.) Suomen yleisten kirjastojen historia. Helsinki: BTJ, 384–453.

Mäkinen, I. 2009c. 1950-luvun perintö. Teoksessa I. Mäkinen (toim.) Suomen yleisten kirjastojen historia. Helsinki: BTJ, 355–366.

Niemi, T. 2004. Lapin ja lannan rajalla. Kulttuurimatka Pelkosenniemelle ja Itä-Lappiin. Jyväskylä: Kustannus Sirma.

Nuolijärvi, P. 2002. Kirjaston merkitys yhteisön kommunikaatiossa. Hakupäivä 22.11.2013.
http://www.turkuamk.fi/tietoyhteiskunnasta_eteenpain/esitykset/pirkko_nuolijarven_esitys.rtf

Onnela, S. 2006. Suur-Sodankylän historia 2. Suurpitäjä saamelaisten ja suomalaisten maana vuosina 1747–1916. Sodankylä: Suur-Sodankylän historiatoimikunta.

Opetus- ja kulttuuriministeriö. 2013. Vuoden kirjastokehittäjä palkinto Toenperän ja Sompion kirjastoille. Hakupäivä 27.11.2013.

http://www.minedu.fi/OPM/Tiedotteet/2013/11/kirjastokehittajapalkinto_2013.html?lang=fi.

Oulun ammattikorkeakoulu. 2013. Ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyön ohje. Sisäinen lähde. Hakupäivä 22.3.2014.

<https://oiva.oamk.fi/utills/opendoc.php?aWRfZG9rdW1lbnR0aT0xMDAwMjEzMzg=>.

Paasilinna, A. 1964. Karhunkaataja Ikä-Alpi. Helsinki: Tammi.

Pelkosenniemeläiset isänmaan puolustajina: Pelkosenniemen taistelu, muistoja sotavuosilta, veteraanimatrikkeli. 2000. Pelkosenniemi: Pelkosenniemen kunta.

Pelkosenniemen kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1918–1933. Pelkosenniemi.

Pelkosenniemen kunnan Aapajärven koulun hankinta- ja inventaariokirja. Pelkosenniemi.

Pelkosenniemen kunnan kansakoululautakunnan pöytäkirja 7.6.1971. Pelkosenniemi

Pelkosenniemen kunnan kantakirjaston hyllylista. Pelkosenniemi.

Pelkosenniemen kunnan kantakirjaston johtokunnan pöytäkirjat 1933–1953. Pelkosenniemi.

Pelkosenniemen kunnan kantakirjaston kantakirja 1933–1951. Pelkosenniemi.

Pelkosenniemen kunnan kantakirjaston lainaajaluettelo 1934–1938. Pelkosenniemi.

Pelkosenniemen kunnan kantakirjaston päiväkirjat 1935–1939, 1939–1946. Pelkosenniemi.

Pelkosenniemen kunnan kantakirjaston toimintakertomukset 1934 – 1962. Pelkosenniemi.

Pelkosenniemen kunnan kirjastolautakunnan pöytäkirjat 1954–1992. Pelkosenniemi.

Pelkosenniemen kunnan sihteerin diaari 1932: 173. Pelkosenniemi.

Pelkosenniemen kunnan sivistyslautakunnan pöytäkirjat 1.3.1993, 23.2.1995, 21.8.2008. Pelkosenniemi.

Pelkosenniemen kunnan tilinpäätös 1988. Pelkosenniemi.

Pelkosenniemen kunnankirjaston toimintakertomukset 1963–2002.

Pelkosenniemen kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1918–1933, 16.1.1934, 17.12.1969, 13.8.1973, 29.9.1973, 29.9.1975, 7.3.1977, 30.1.1989.

Pelkosenniemen kunta. 2009a. Kartat. Hakupäivä 19.11.2013.

<http://www.pelkosenniemi.fi/karttapalvelu>

Pelkosenniemen kunta. 2009b. Harrastukset. Hakupäivä 29.11.2013.

http://www.pelkosenniemi.fi/retkeily_ja_vaellus.

Pelkosenniemen kunta. 2013. Tilinpäätös 2012. Hakupäivä 25.11.2013.

http://www.pelkosenniemi.fi/download/Tilinpaaotos_nettiin.pdf.

Pelkosenniemi.blogspot.fi. 2014. Melekosen pieni – Pelekosenniemi. Hakupäivä 26.3.2014.

<http://pelkosenniemi.blogspot.fi/>

Perttunen, E. 2000. Kirje sisarilleni. Teoksessa Pelkosenniemeläiset isänmaan puolustajina: Pelkosenniemen taistelu, muistoja sotavuosilta, veteraanimatrikkeli. 2000. Pelkosenniemi: Pelkosenniemen kunta, 104–106.

Pihkala, A. 1986. Suvanto: rakennushistoria, korjausohjelma, kyläympäristösuunnitelma.

Oulun yliopisto. Arkkitehtuurin osasto. Yhdyskuntasuunnittelu. Julkaisu A 12 1986.

Pihkala, A., Sippola, A-L. & Yli-Tepsa, L. 1986. Suvannon kylä. Oulu: Pohjoinen.

Pipping, K. 1978. Komppania pienoisyhteiskuntana: sosiologisia havaintoja suomalaisesta rintamayksiköstä 1941–1944. Suom. Heikki Vilén. Helsinki: Otava.

Pulma, P. 1990. Ristitulessa – paikallishistorioitsijan ahdistuksia. Teoksessa P. Ahtinen, M.

Kuisma, H. Kurki, P. Manninen, K. Mustakallio, M. Peltonen, J. Tervonen & I. Turunen, Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta. Juva: WSOY, 296–303.

Pyhjärven kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 10.9.1950. Pelkosenniemi.

Pyhjärven piirikirjaston hankintaluettelo. Pelkosenniemi.

Pyhjärven piirikirjaston lainaajaluettelo. Pelkosenniemi.

Pyhjärven piirikirjaston toimintakertomukset 1938–1941, 1943–1947, 1949–1960.
Pelkosenniemi.

Pyhjärven sivukirjaston toimintakertomukset 1964, 1966–1970. Pelkosenniemi.

Pyhjärvi, G. eläkkeellä oleva Pyhjärven siirtokirjakokoelman hoitaja. 2014. Haastattelu Sodankyläntie 1 B 3, Pelkosenniemi 4.3.2014. Tekijän hallussa.

Pyykönen, E & Hiltunen, V. 1992. Juhani Jaakkolalle kirjastoasiasta. Koillis-Lappi 8.1.1992.

Pyykönen, E., eläkkeellä oleva Pelkosenniemen kunnankirjaston kirjastonhoitaja. 2014. Haastattelu Sodankyläntie 26, Pelkosenniemi 4.3.2014. Tekijän hallussa.

Rantala, P. 1992. Kansanopetus Pelkosenniellä ennen peruskoulua. Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Syventävien opintojen tutkielma.

Sananvapaus ja sensuuri verkkoaikana 2012. Kielletyt kirjat 1944–46. Hakupäivä 6.2.2014.
<http://www.sananvapausjasensuuriverkkoaikana.com/kielleytkirjat/kielleyt4446.html>.

Saukkoaavan piirikirjaston toimintakertomukset 1958–1960. Pelkosenniemi.

Saukkoaavan sivukirjaston toimintakertomukset, 1963–1970. Pelkosenniemi.

Saunavaaran piirikirjaston hankintaluettelo. Pelkosenniemi.

Saunavaaran piirikirjaston toimintakertomukset 1935, 1938–1947, 1949–1952, 1955–1962.
Pelkosenniemi.

Saunavaaran sivukirjaston toimintakertomukset, 1963–1964, 1966–1968. Pelkosenniemi.

Sompion kirjasto. 2014. Pelkosenniemen kirjasto. Hakupäivä 12.3.2014.

<http://www.sompionkirjasto.fi/pelkosenniemi/>

Sompion kirjasto. 2013. Sompion kirjasto. Hakupäivä 29.11.2013.

http://www.sompionkirjasto.fi/sompion_kirjasto/

Suomen lehdistön historia 5. 1988. Hakuteos Aamulehti – Kotka Nyheter: Sanoma- ja paikallislehdistö 1771 – 1985. Päiviö Tommila (toim.). Kuopio: Kustannuskiila.

Suomen yleisten kirjastojen historia. 2009. Toim. I. Mäkinen. Helsinki: BTJ.

Suvannon piirikirjaston hankintaluettelo. Pelkosenniemi.

Suvannon piirikirjaston lainaajaluettelo. Pelkosenniemi.

Suvannon piirikirjaston tilastollinen päiväkirja. Pelkosenniemi.

Suvannon piirikirjaston toimintakertomukset 1937–1938, 1940–1947, 1949–1952, 1954–1960. Pelkosenniemi.

Suvannon sivukirjaston toimintakertomukset, 1963–1970. Pelkosenniemi.

Tallavaara, K. 2000a. Kairavuopiolaiset. 300 vuotta Kairalan kylähistoriaa. Tornio: Omakustanne.

Tallavaara, K. 2000b. Suomen sotavuodet 1939–1945. Teoksessa Pelkosenniemeläiset isänmaan puolustajina: Pelkosenniemen taistelu – muistoja sotavuosilta – veteraanimatrikkeli. Kemijärvi: Pelkosenniemen kunta, 19–23.

Talvensaari, L., eläkkeellä oleva Pyhäjärven postin lainausaseman hoitaja. 2014.

Puhelinhaastattelu 6.3.2014.

Tervonen, I. 2010 Tutkimus, media ja alkulähteet. Lukijan aikamatka synnyinpitäjäänsä vuonna 1918. Teoksessa P. Ahtinen, J. Tervonen & K. Teräs (toim.) Kaikella on paikkansa. Uuden paikallishistorian suuntaviivoja. Tampere: Vastapaino, 231–263.

Tilastokeskus. 2013a. Kuntien avainluvut. Pelkosenniemi. Hakupäivä 19.11.2013
<http://www.stat.fi/tup/kunnat/kuntatiedot/583.html>

Tilastokeskus. 2013b. Vuoden 1950 otosaineiston käsikirja. Hakupäivä 25.11.2013.
http://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluettelo/yksk38_195000_2013_10461_net.pdf.

Tilastotietoja 2012 koonti-1. 2012. Excel-tiedosto. Pelkosenniemi.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Valtiovarainministeriö. 2010. Asukasluku 1960–2040. Excel-tiedosto. Hakupäivä 25.11.2013.
www.vm.fi/vm/fi/04.../20080818Kuntat/Asukasluku1960-2040.xls.

Vienola, E. 1982. Kairalan kylätutkimus. Lapin seutukaavaliiton julkaisuja 1982:53.

Wigell, V. 1994. Kirjastoelämää – yli neljä vuosikymmentä. Helsinki: Kirjastopalvelu.

Winter, V., eläkkeellä oleva Pelkosenniemen kirjaston kirjastovirkailija. 2014. Haastattelu Pyhäntie 730, Pelkosenniemi 2.3.2014. Tekijän hallussa.

Winter, V., eläkkeellä oleva Pelkosenniemen kirjaston kirjastovirkailija. Re: kysynykset uudestaan. Sähköpostiviesti kaisu.siika-aho@suomi24.fi 1.3.2014.

Winter, V., eläkkeellä oleva Pelkosenniemen kirjaston kirjastovirkailija. Opiskelut. Sähköpostiviesti kaisu.siika-aho@suomi24.fi 11.3.2014.

Winter, V., eläkkeellä oleva Pelkosenniemen kirjaston kirjastovirkailija. Re: Yksi kysymys. Sähköpostiviesti kaisu.siika-aho@suomi24.fi 14.3.2014.

LIITTEET

Liite 1. Opinnäytetyössä käytetyt lyhenteet

Liite 2. Haastattelukysymyksiä

Liite 3. Pelkosenniemen kantakirjaston toimintakertomus vuodelta 1934

Liite 4. Kirjaston tiedote kirjastokuljetuskokeilusta Saukkoavaan ja Suvannon asukkaille

Liite 5. Valtion kirjastotoimiston kiertokirje n:o 26

PKK	Pelkosenniemen kunnan kantakirjasto
PKKJK	Pelkosenniemen kunnan kantakirjaston johtokunta = Pelkosenniemen kunnan kirjastolaitoksen johtokunta
PKLTK	Pelkosenniemen kunnan kirjastolautakunta
PKuK	Pelkosenniemen kunnankirjasto
PKV	Pelkosenniemen kunnan kunnanvaltuusto

Pelkosenniemen pääkirjaston kirjastonhoitajan / kirjastovirkailijan haastattelukysymykset:

1. Kuinka teistä tuli kirjastonhoitaja / kirjastovirkailija?
2. Mitkä olivat suurimmat muutokset kirjastonhoitajan / kirjastovirkailijan työssä 1960-luvun lopulta 1990-luvulle tultaessa?
3. Miten kirjaston kokoelmat kehittyivät?
4. Mitä muutoksia tapahtui kirjastotiloissa?
5. Ketkä kirjastoa käyttivät 1960-, 1970- ja 1980-luvuilla? Tapahtuiko käyttäjäkunnassa muutoksia?
6. Miten työhönne pääkirjastossa vaikutti sivukirjastojen olemassaolo? Miten työnkuva muuttui sivukirjastojen muututtua siirtokirjakokoelmiksi vuonna 1971?
7. Miten näkyi siirtokirjakokoelmien lakkauttaminen pääkirjaston arjessa?
8. Muuttuiko päättäjiä suhtautuminen kirjastotoimintaan em. vuosikymmenien aikana?
9. Minkälaiseksi koitte työnne Pelkosenniemen pääkirjaston kirjastonhoitajana / kirjastovirkailijana?
10. Mikä oli mielestänne kirjaston merkitys paikallisille ihmisille tuolloin – onko se muuttunut aikojen kuluessa?

Pelkosenniemen kirjaston siirtokirjakokoelman hoitajien haastattelukysymykset:

1. Kuinka teistä tuli siirtokirjakokoelman hoitaja?
2. Mitä kirjastonhoitajan työhön kuului?
3. Kuinka kirjastoon hankittiin kirjoja; kuka valitsi kirjat ja millä perusteella?
4. Missä kirjasto sijaitsi ja milloin se oli avoinna?
5. Ketkä kirjastoa käyttivät ja millaisia kirjoja lainattiin?
6. Mikä merkitys siirtokirjakokoelmalla oli kyläläisille?
7. Jatkoivatko sivukirjaston käyttäjät kirjaston käyttöä kirkonkylällä, kun sivukirjasto lakkautettiin?

Pelkosenniemi
Kunnan nimi

Sämsäl
Kirjaston postiosoite

Pelkosenniemen kunnan kanta kirjaston

Toimintakertomus

Vuodelta 1934.

- Kirjaston omistaa *Pelkosenniemen kunta*.
- Kirjaston perustamisvuosi (milloin lainaus alkoi): *1/5/1933*.
- Säännöt vahvisti *Pelkosenniemen kunta*.
- Kirjaston johtokunnan on valinnut *Pelkosenniemen kunnan* ja kuuluivat siihen:

	Nimi	Ammatti
puheenjohtajana:	<i>Toini Lallajärvi</i>	<i>Postinkantaja</i>
jäseninä:	<i>Riitta Karimäki</i>	<i>Rovasti</i>
	<i>Jenssi Pura</i>	<i>Sihteeri</i>
	<i>Eino Koskimaa</i>	<i>Välikirjuri</i>
	<i>Matti Pihonen</i>	<i>Maanviljelijä</i>
	<i>Matti Kurtti</i>	<i>Kanttori</i>

- Kuka hoitaa kirjaston rahavarat (kunnanviranomaiset, johtokunta y.m.) ja miten tilit tarkastetaan? *Värit hoitaa kunnanviranomaiset ja tilit tarkastaa kunnan tilintarkastajat.*
- Kirjasto oli sijoitettuna (omaan rakennukseen, kouluun, kunnantaloon, seurataloon, yksityisen luo t. m. s.) *Kunnantaloon.* jossa yksinomaan sen käytettävänä oli *1* huonetta, pinta-alaltaan *13,8* m². Ellei kirjastolla ole omaa huonetta, minkäläisessä huoneessa sitä säilytetään?
- Kirjastonhoitajan nimi: *Arne Esker* Ammatti: *mahti*
Ollut toimessa v:sta 19 *34*. Onko suorittanut kirjastotutkinnon? *En.*
- Kirjasto oli tilivuoden lopussa palovakuutettu *15.000* mk:sta.
- Oikeus maksutta lainata kirjoja kirjastosta on *Kunnan jäsenillä ja muilla kunnan alueella kotomakaisesti keskeisillä henkilöillä.*

Materiaali N:o 83 a 8. 31.

10) Kirjavarasto:

Kirjastossa oli tilivuoden alussa (tammik. 1 p.) 162 sidettä

Tilivuoden aikana on saatu uusia kirjoja:

ostamalla 174

ilmaiseksi virallisia julkaisuja

lahjoina yksityisiltä, seuroilta y.m.

Yhteensä 336 sidettä

Tilivuoden aikana on poistettu kuluneina tai muista syistä

Kirjastossa oli tilivuoden lopussa (jouluk. 31 p.) 336 sidettä¹⁾

joista oli suomenkielisiä 336, ruotsinkielisiä - , muun kielisiä - .

11) Lainaustilike:

Uusia lainaajia merkittiin vuoden kuluessa 30 henkilöä

Vuoden kuluessa käytti kirjastoa 93

joista oli 20 miestä, 50 naista ja 23 lasta alle 15 vuoden.

Kirjasto oli vuoden kuluessa avoinna 96 päivänä

Lainaksi annettiin 1927 sidettä²⁾

joista lapsille 98

Kirjat ja lainaukset jakaantuvat eri luokkiin seuraavasti:

Luokkanimitys	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Tietokirjallisuus yhteensä	84	85	Yhteensä
	Yhteis-teokset	Filo-sofia	Us-konto	Yhteis-kunta	Maan-tiede	Luon-non-tieteet	Käyt.talous	Tekn.lukun-takos-vatus	Kirjallis.(paitsi 84 ja 85)	His-toria		Kerto-makir-jallis.	Lasten kerto-makir-jallis.	
Kirjojen luku (vuoden lopussa)		3	2	1	6		3	2	175	42	59	19	98	336 ¹⁾ 1927
Lainausten luku		3	2	1	6		3	2	175	42	59	19	98	1927 ²⁾

12) Kirjasto oli lainausta varten avoinna seuraavana viikon päivinä ja tunteina: *Tuistarinan ja*

merjantunna klo 18-20.

Kesällä: *lamminal päivinä klo 18-20.*

n. 1935

13) Kirjaston yhteydessä oli lukusali (tai lukusaleja), joka oli avoinna seuraavana viikon päivinä ja tunteina:

.....
.....
.....

Lukusalissa oli - sanomalehteä, - aikakauslehteä, ja kirjaston kirjoja oli sen käsikirjastossa sidettä.

1) Näiden numeroiden tulee olla samat.

2) " " " " "

Jos lukusalin ja käsikirjaston käyttämisestä on pidetty tilastoa, kuinka monta käyntiä on laskettu?

Ei ole

14) Muutoksia, joita mahdollisesti on vuoden kuluessa tehty kirjojen luokitukseen, luettelointiin, lainaus-
tapoihin y.m. nähden: *Ei ole*

15) Jos kysymyksessä on kantakirjasto, lisätään vielä:

Kunnan alueella oli tilivuoden aikana seuraavat muut yleisölle avoinna olevat kirjastot:

a) kunnalliset piirikirjastot: *Lammassaari*

b) lainausasemat:

<i>Naurala ja Puhjärvi</i>				
<i>Naurala</i>	lainausasema. Avoinna	<i>Lehti- ja kirjasto</i>	Hoitaja	<i>Viljo Somppi</i>
<i>Puhjärvi</i>	"	"	"	<i>Hella Laitanen</i>
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"

c) yhdistysten y.m. kirjastot:

Millaista yhteistoimintaa oli kunnassa olevien eri kirjastojen välillä?

Kirjaston talous kalenterivuonna 1934.

Tulot:	Mk.	p.	Menot:	Mk.	p.
1) Valtiospuu <i>Ver. korotus 1934</i>	3.161	05	a) Henkilökunnan palkkaus <i>2400</i>	2400	-
2) Lisävastus	3.161	05	b) Kirjojen ostot ja sidotus <i>5000</i>	5000	70
3) Sakkorahat			c) Vuokrat ja vuokra-arvot <i>1200</i>	1200	-
4) Lahjoitusrahastojen korot			d) Lämpö ja valo <i>1035</i>	1035	-
5) Lahjoitukset y.m. satunnaiset tulot	3.315	15	e) Kirjastotarpeet <i>500</i>	500	20
6) Kunnan varoista	4876	65	f) Painatukset <i>193</i>	193	20
			g) Kirjahyllyt ja kirjakaapit		
			h) Muu kalusto <i>370</i>	370	40
			i) Palovakuutus <i>233</i>	233	25
			j) Sekalaiset menot <i>208</i>	208	50
Yhteensä	4876	65	Yhteensä	4876	65
	<i>9.637</i>	<i>25</i>		<i>9.637</i>	<i>25</i>

Kirjasto omisti mk. arvoisen kiinteistön.

Rahastoja, joiden korot käytetään kirjaston hyväksi, oli vuoden lopussa mk. arvosta.

Pirkkosenimä ssa, joulukuun 31. p:nä 1934.

Taina Laakso
Johtokunnan puheenjohtaja.

Arvid Erik
Kirjastonhoitaja.

KIRJASTON TIEDOTE KIRJASTOKULJETUKSISTA
SAUKKOAAVAN JA SUVANNON ASUKKAILLE

LIITE 4

PELKOSENNIEMEN KUNTA
Kirjastolautakunta

KIRJASTO TIEDOTTAA

25.4.1986

HYVÄT SAUKKOAAVAN JA SUVANNON KYLIEN ASUKKAAT

Toukokuun alusta kirjasto aloittaa kuljetukset pääkirjastoon joka kuukauden ensimmäisenä maanantaina.

Kun haluat tulla kirjastoon, ilmoita kuljetuspäivänä Pekka Strand'ille puh. 534 14. Auto lähtee klo 17.30 ja hakee sinut kotoa. Perillä kirjastossa aikaa on noin puoli tuntia, minkä jälkeen Pekka vie jokaisen takaisin kotiin.

Kirjastosta voit lainata kirjojen lisäksi satu- ja laulukasetteja, äänikirjoja, lehtiä nuotteja, kielikursseja ym. tai voit käyttää ajan vaikkapa musiikin kuunteluun ja kirjastoon tulevien lehtien lukemiseen.

Kunnanhallituksen ja kunnanvaltuuston esityslistat ja pöytäkirjat löytyvät myös hyllystä.

Kuljetus on tarkoitettu pääasiassa aikuisille ja alle kouluikäisille, mutta koululaisetkin saavat tuki tulla mukaan, jos vain autossa tilaa riittää.

Kokeilun tarkoituksena on antaa Suvannon ja Saukkoavaan kylien asukkaille paremmat kirjastopalvelut pienemmillä kustannuksilla.

Tervetuloa!

AUTON AJOPÄIVÄT 1986:

Toukokuu	5. päivä maanantai klo 17.30
Kesäkuu	2
Heinäkuu	7
Elokuu	4
Syyskuu	1
Lokakuu	6
Marraskuu	3
Joulukuu	1

N:o 26.

Valtion kirjastotoimisto.

Helsingissä, elokuun 13 p:nä 1945.

Kiertokirje kunnille ja kantakirjastoille Neuvostoliiton vastaisen kirjallisuuden poistamisesta kirjastokäytöstä.

Valtion kirjastotoimisto saattaa täten kuntien viranomaisten sekä valtionapua saavien kaupunkien kirjastojen ja maalaiskuntien kantakirjastojen johtokuntien ja hoitajien ynnä näiden välityksellä myös erilaisista kirjastojen sivuosastoista vastaavien henkilöiden tietoon ja noudatettavaksi; ne määräykset Neuvostoliiton vastaisesta kirjallisuudesta, jotka opetusministeriö on valtion kirjastotoimikunnalle osoitetuissa kirjeissä heinäkuun 19 p:nä ja elokuun 7 p:nä 1945 antanut. Opetusministeriö kehoittaa Valtion kirjastotoimistoa asianomaisten kirjastontarkastajien välityksellä ryhtymään kiireellisiin toimenpiteisiin edelläviitatuksen kirjallisuuden tarkastamiseksi ja tyystin poistamiseksi kirjastokäytöstä kaikista Kirjastotoimikunnan alaisista kirjastoista sekä samalla varoitamaan kirjastonhoitajia, että jos tämän jälkeen vielä todetaan kirjastoissa Neuvostoliitolle vihameilistä kirjallisuutta, koko vastuu tästä jää kirjastonhoitajien kannettavaksi. Kirjastojen johtokunnat ja hoitajat määrätään panemaan Neuvostoliitolle vihameilinen kirjallisuus paketteihin, jotka paikkakunnan poliisiviranomaisten sinetöimänä toistaiseksi säilytetään kunnallisten viranomaisten antamien määräysten mukaan ja heidän vastuullaan kirjastohuoneistojen ulkopuolella. Eri kirjastojen on kirjastontarkastajien välityksellä lähetettävä luettele näistä kirjoista valtion kirjastotoimistoon.

Käytännöllisenä ohjeena huomautetaan vielä siitä, että kyseessä olevien kirjojen kottit on poistettava kottiluetteloista ja hankintaluetteloon kunkin teoksen kohdalle tehtävä merkintä siitä, mistä syystä se on poistettu. Poistettavien kirjojen laatu on yleisesti määritelty valtion kirjastotoimiston kiertokirjeessä n:o 24 lokakuun 20 p:nä 1944.

Kirjastojen viranomaisten tietoon saatetaan vielä, että ulkoasiainministeriön marraskuun 2 p:nä 1944 antama määräys siitä, että kaikista Lähtötuoneiden valvontakomission edustajain käynnistä paikallisissa tai keskusvirastoissa ja heidän muuten esittämistään tiedusteluista ja vaatimuksista on viipymättä lähetettävä yksiyksökohtainen selostus asianomaiselle ministeriölle, sovelletaan kuntien kirjastoihin siinä muodossa, että niiden on, paitsi ilmoituk-
sia kunnallisille viranomaisille annettava selostus asiasta asianomaiselle kirjastontarkastajalle, joka toimittaa sen edelleen.

On ilmeinen aiheita muistuttaa siitä, että kaikki valtion kirjastotoimiston kiertokirjeet on luettava valtionapua saavien kaupunkien kirjastojen ja kantakirjastojen kokouksissa ja pöytäkirjaan merkittävä, mihin toimenpiteisiin ne ehkä ovat antaneet aiheita.

Valtion kirjastotoimiston johtaja **HELLE KANNILA.**